

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Cesta k duchovní zralosti a její genderová specifika u křesťanů v mladé dospělosti

Příspěvek ke studiu duchovního vývoje

Mgr. Dalimil Staněk, DiS.

Rigorózní práce

Olomouc

2015

ABSTRAKT RIGORÓZNÍ PRÁCE

Název práce: Cesta k duchovní zralosti a její genderová specifika u křesťanů v mladé dospělosti

Autor práce: Mgr. Dalimil Staněk, DiS.

Počet stran a znaků: 126, 261 529

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 107

Abstrakt: Tato práce obsahuje přehled jednotlivých stádiových modelů duchovního vývoje. Zaměřuje se na tradiční duchovní teorii podle Jamese Fowlera a propojuje ji s dynamickým modelem duchovní krize od Stevena Sandageho. Práce pojednává o vývojovém období mladé dospělosti a o genderových rozdílech v tématech, které toto období řeší a které mají pro věřícího člověka duchovní obsah. Jedná se o: (1) Aktualizaci vztahu k Bohu; (2) Vytváření představy životního snu; (3) Téma svobody v procesu osamostatnění a morálního vývoje. Každý z těchto úkolů se může stát zdrojem duchovní krize. Pokud člověk nevyřeší své krize zralým způsobem, může dojít buď k rozvoji patologické religiozity, nebo k rezignaci na víru. Výzkum se týká ověření platnosti Sandageho modelu a jeho využití pro rozhovor o duchovních krizích a úkolech, které mladý dospělý řeší. Jedná se o kvalitativní výzkum s dvaceti participanty vybranými na základě následujících kritérií: deset mužů a deset žen z prostředí protestantských církví ve věku mladé dospělosti, studenti vysoké, nebo vyšší odborné školy. Participanti na základě Sandageho modelu mluvili o svých duchovních krizích, rozhovor byl posléze zpracován metodou textové analýzy. Výsledky výzkumu jsou prezentovány v podobě tematických trsů obohacených o citace výroků participantů.

Klíčová slova: mladá dospělost, duchovní vývoj, sen, zodpovědnost, vztah k Bohu, James Fowler, Steven Sandage, církev, autorita, svoboda, zralost, dynamický model duchovního vývoje, duchovní krize, gender, muži, ženy.

ABSTRACT OF THESIS

Title: The Process Towards Spiritual Maturity and its Gender Specifics Among Young adult Christians

Author: Mgr. Dalimil Staněk, DiS.

Number of pages and characters: 126, 261 529

Number of appendices: 6

Number of references: 107

Abstract: This thesis begins with an overview of different stage models of spiritual development. Its focus is on classical theory from James Fowler and its connection with dynamic theory of Relational spirituality from Steven Sandage. This paper continues with characteristics of young adulthood, and it focuses specially on gender differences and spiritual topics that are important for men a women of this age. The topics are (1) Actualization of relationship with God; (2) Development of imaginative future – the dream; (3) The topic of freedom in the process of gaining independence and moral development. Each of these tasks is potential source of spiritual crisis. If a man does not solve this crisis in a mature way, there is danger that he would develop a pathological religiosity or that he would resign on faith. The task of the research is to verify the validity of Sandage’s model and to find out if it is useful for conversation about spiritual crisis and tasks with young adults. It is a qualitative research with twenty participants. They were chosen with this criteria: ten women and ten men, young adult students from protestant church background. Participants were shown the Sandage’s model and they were encouraged to speak about their spiritual crisis over it. The interview was transcribed and the text analysis method was used to find out different topics in the text. Results are presented in form of thematic clusters with actual quotations of participants.

Key words: young adulthood, spiritual development, dream, responsibility, relationship with God, James Fowler, Steven Sandage, church, authority, freedom, maturity, dynamic model of spiritual development, spiritual crisis, gender, male, female.

Prohlášení o samostatnosti

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci napsal samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne

Mgr. Dalimil Staněk

Chtěl bych poděkovat především Doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za její čas a konzultace. Dále bych chtěl poděkovat své manželce Lence za její podporu a trpělivost. Děkuji také všem lidem, kteří byli ochotni otevřít se a nechat mě nahlédnout do svých zápasů a pochybností.

1 OBSAH

Introit	8
2 Úvod	9
3 Teoretická východiska	10
3.1 Vymezení tématu	10
3.2 Holistický pohled na člověka	10
3.3 Klíčové pojmy	11
3.3.1 Okruh víry	11
3.3.2 Okruh genderu	12
3.3.3 Sen	13
3.4 Stádia duchovního vývoje	13
3.4.1 Přehled různých teorií duchovního vývoje	13
3.4.2 Můžeme vůbec hovořit o stádiích víry?	20
4 Psychologická charakteristika mladé dospělosti	21
4.1 Vymezení období mladé dospělosti	21
4.1.1 Znaky dospělosti	22
4.1.2 Vynořující se dospělost	22
4.2 Kognitivní vývoj	23
4.3 Morálka	24
4.4 Shrnutí témat a úkolů mladé dospělosti	25
5 Spiritualita a genderové rozdíly	26
5.1 Jsou ženy zbožnější než muži?	26
5.2 V čem spočívá rozdíl ve spiritualitě mužů a žen?	27
5.3 Jeden cíl?	29
5.4 Jak vypadá situace v České republice?	31
6 Sandageho model vztahové spirituality	34
6.1 Přebývání (1)	35
6.2 Hledání	36
6.2.1 Risk x popření (2)	36
6.2.2 Úzkost x redukce úzkosti (3)	37
6.2.3 Bloudění x závazek (4)	37
6.2.4 Osvícení a jednota (5)	38
7 Přejít mezi III. a IV. Fowlerovým stupněm víry	40
7.1 Synteticky konvenční víra (III.)	40
7.2 Individuálně reflektující víra (IV.)	41

7.3	Přechod	41
7.4	Proč je potřebné postoupit do IV. stádia duchovního vývoje?	44
7.5	Spiritualita a gender podle Fowlera	45
8	Duchovní úkoly mladé dospělosti	46
8.1	Formulace životního snu	46
8.1.1	Přebývání.....	47
8.1.2	Hledání	48
8.2	Aktualizace vztahu k Bohu	50
8.2.1	Přebývání.....	50
8.2.2	Hledání	51
8.3	Zralý způsob vyrovnání se se svobodou	53
8.3.1	Přebývání.....	54
8.3.2	Hledání	55
9	Výzkumná část	58
9.1	Výzkumný problém	58
9.2	Cíle výzkumu	59
9.3	Výzkumné otázky	59
9.4	Metodologie výzkumu.....	59
9.5	Výsledky výzkumu	64
9.5.1	Způsob kódování	64
9.5.2	Modely	65
9.5.3	Vývojové úkoly	84
9.5.4	Genderové rozdíly	94
9.5.5	Vztah k modelu	103
9.6	Diskuse	104
9.6.1	Dosažené výsledky	104
9.6.2	Diskuse nad výsledky.....	108
9.6.3	Další možnosti výzkumu	110
9.6.4	Potenciální zdroje chyb a nepřesností	111
9.6.5	Praktická využitelnost poznatků.....	112
9.7	Závěry.....	114
10	Souhrn	116
	Bibliografie	120

Seznam příloh

Příloha 1: Abstrakt

Příloha 2: Originál verze Sandageho modelu vztahové spirituality

Příloha 3. Formulář pro rozhovor s participanty

Příloha 4. Data Českého statistického úřadu

Příloha 5. Charakteristika výzkumného vzorku

Příloha 6: Výzkumná data

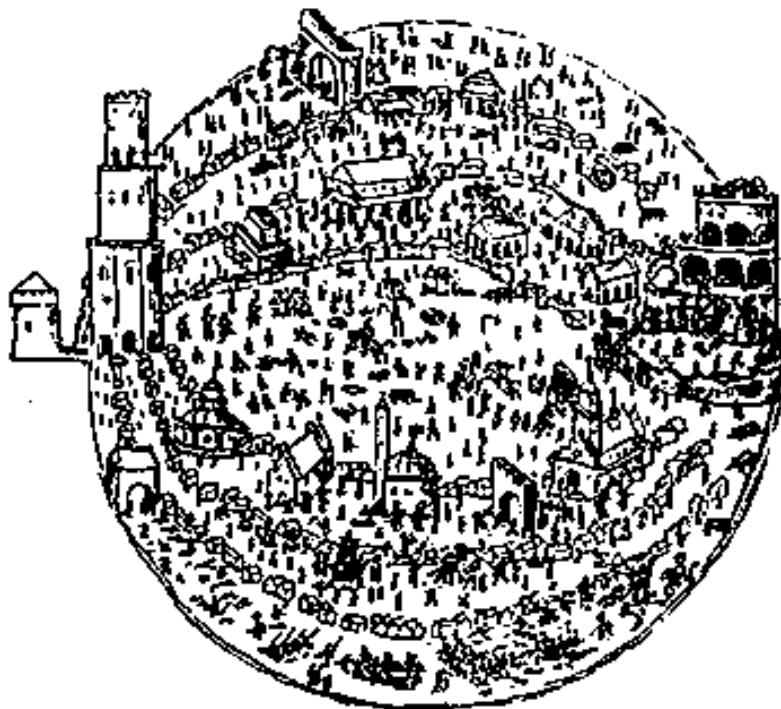
„Vy všichni jste přece skrze víru syny Božími v Kristu Ježíši. Neboť vy všichni,
kteří jste byli pokřtěni v Krista, také jste Krista oblékli.
Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou.
Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši.“

Bible, Dopis Galatským 3:26-29

INTROIT

Jan Ámos Komenský napsal působivou knihu: „*Labyrint světa a ráj srdce*“. Popisuje v ní cestu poutníka, který se na pokraji své dospělosti rozhlíží okolo sebe a chce se rozhodnout k jakému „houfu“ lidí se má přidat. Vydává se do světa, který je v knize reprezentován velkým městem. Nejdříve vystupuje na vysokou věž a snaží se získat celkový obrázek o světě. Poté přichází k bráně osudu. Všimá si, jak si lidé náhodně vybírají osud, který je v životě potká, a to co jim padne do ruky, přijmou. Náš poutník si chce ale osud vybrat sám, a tak dostává kartičku s osudem „pochybuj, přemýšlej a dívej se“. A s tímto poselstvím prochází poutník branou do města. Navštěvuje různé skupiny lidí, prochází jednotlivými stavy, pozoruje a hodnotí. Na všem vidí něco negativního, na obchodnících, učitelích i farářích, neustále není spokojený, protože zjišťuje, že svět není ideální (Komenský, 2010).

Komenského poutník je obrazem i dnešního mladého člověka, který hledá své místo ve světě. Nehodlá se spokojit jen s předem daným osudem, ale chce prozkoumat svět a najít v něm to, co mu bude sedět. A tak člověk prochází světem a pozoruje, zřetelně vidí rozpor mezi realitou a ideálem. Prochází krizí a deziluzí. Přesto ale nemusí zůstat uzavřen v cynismu a skepsi, najde-li pevný bod - ráj ve svém srdci.

2 ÚVOD

Celá tato práce si klade za cíl prozkoumat a popsat dynamiku psychického a duchovního zrání mužů a žen v mladé dospělosti. Vycházím především z teorií amerických křesťanských psychologů, kteří se touto problematikou zabývají.

Osobně jsem se k této problematice dostal před více než šesti lety při studiu vývojové psychologie. V té době jsem pracoval s dětmi v církvi, připravoval jsem pro ně kluby, vyučování a letní tábory. V knize Zdeňka Vojtíška o pastoraci v oblasti sekt a sektářství (Vojtíšek, 2005) jsem se poprvé setkal s interpretací Fowlerovy teorie duchovního vývoje. Začal jsem se postupně zabývat duchovním vývojem u dětí, poté dospívajících a nakonec mladých dospělých.

Důvody k výběru tématu a směřování práce: (1) Pracuji jako kazatel v Církvi bratrské a většina nastudovaných informací a závěrů práce jsou pro mě velmi praktické a konkrétně využitelné při setkávání s lidmi. Pomáhají mi vést rozhovor a otevírat témata duchovních pochybností a krizí. (2) Dále mám dojem, že otázka duchovního vývoje není mezi psychology v naší zemi příliš rozpracována. Může nám tak chybět celá oblast duchovního aspektu člověka, kterou se možná nedaří oslovit a která přitom může být potenciálním zdrojem a stimulem pozitivního vývoje člověka, pokud je tato oblast pro něj osobně důležitá. (3) Zároveň se však religiozita může stát patologickou, pokud ustrne na určitém stádiu a dále se nerozvíjí. V těchto případech se zpravidla s klientem pracuje na její redukci, což v některých případech může být užitečné, ale přehlíží se možnost jejího prohloubení, což může být určitá alternativní cesta ke zdraví. (4) V této práci vycházím především z literatury a studií z USA. Tématem duchovního růstu se na některých tamních univerzitách poměrně intenzivně zabývají. Mám za to, že právě toto může být určitým přínosem pro nás v České republice. (5) Navazuji na svou magisterskou práci, ve které jsem se zabýval duchovním vývojem mužů v mladé dospělosti. Kvůli větší genderové vyváženosti a prohloubení tématu jsem se rozhodl, že tuto práci rozšířím mimo jiné o porovnání vývoje mužů a žen. Některé pasáže teoretické části zůstávají stejné, jsou však rozšířeny o genderovou problematiku a nově pojatý výzkum.

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

3.1 VYMEZENÍ TÉMATU

Pravý duchovní život člověka není jen jednou jeho součástí, nemůžeme ho chápat odděleně od ostatních. Je s nimi úzce propojen. Pokud je člověk křesťanem, projeví se jeho víra v jeho pohledu na svět, v jeho chování i prožívání, v jeho snech o budoucnosti, rozhodování i ve způsobu, jakým se vztahuje k druhým lidem. Křesťanské náboženství bývá často spojováno s něčím statickým, co může člověku přinést jistotu, pokoj a stabilitu do života. Chtěl bych v této práci poukázat na to, že křesťanství také přináší možnost hluboké a opravdové změny, ke které člověk dospěje skrze nestabilitu a krizi. Pokud je ochoten na tuto cestu vstoupit (Sandage & Jankowski, 2010).

3.2 HOLISTICKÝ POHLED NA ČLOVĚKA

Vycházím z toho, že člověk především tvoří jednotu. Je to ale jednotu natolik složitá a komplexní, že při jeho zkoumání a poznávání můžeme vycházet z různých úhlů pohledu (viz. Diagram 1). Můžeme člověka vnímat z hlediska jeho materiálního a *fyzického* těla tak, jak to dělá klasická medicína. Dále můžeme člověka poznávat z hlediska jeho *duše*, jeho intelektu, emocí, identity, prožívání a myšlení tak, jak se o to snaží psychologie. O člověku se dá také uvažovat z hlediska jeho *vztahů*, které mu dávají zpětnou vazbu, ovlivňují ho výchovou a svými názory. Mohou to být vztahy s rodiči, autoritami, vrstevníky, podřízenými nebo vlastními dětmi. Dále také můžeme uvažovat o *duchovní* oblasti člověka, kam se dá řadit smysl života, morálka a vztah k něčemu, co člověka přesahuje, v případě této práce k Bohu.

Všechny výše zmíněné složky nebo úhly pohledu jsou navzájem propojené. Např.: Lidské vztahy mohou výrazně ovlivnit psychiku člověka a jeho identitu. Tělesné procesy a pochody jsou velice úzce spojeny s emocemi, které jsou lidmi vnímány a cítěny. Duchovní část člověka je také ve vzájemném vlivu s ostatními (Poněšický, 2002). Něco, co věřící lidé nazývají duchovními krizemi, je velmi často spojeno s krizemi a úkoly psychickými; záleží na konkrétní interpretaci a úhlu pohledu (Peck, 1994). Takovýto model však slouží pouze z didaktického hlediska, k rozdělení úhlů pohledu na člověka, nejedná se o samostatně existující složky, model slouží především ke zdůraznění holistické jednoty.

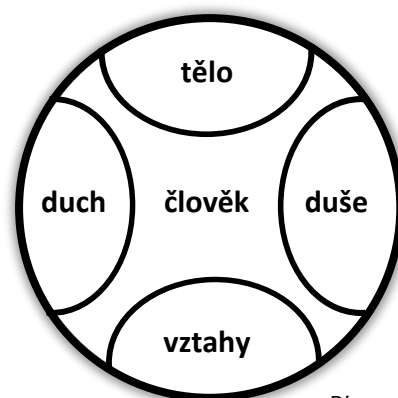

Diagram 1

3.3 KLÍČOVÉ POJMY

3.3.1 Okruh víry

V této oblasti v podstatě neexistuje jednotná terminologie. Důvodů je více. Jednak téměř každý autor si pojmy definuje svým způsobem. Jednak je problém v pojmosloví zapříčiněn používáním českých i anglických termínů. Některé pojmy nelze jednoduše přeložit, protože každý překlad je zároveň určitým výkladem a český ekvivalent může mít jiný významový obsah. Do jisté míry je také rozdíl mezi odbornou terminologií používanou religionisty, sociology nebo psychology náboženství a mezi běžným užíváním těchto pojmů věřícími lidmi.

Víra je souborem základních přesvědčení člověka, nemusí mít náboženský obsah. Mohu věřit v Boha nebo mimozemskou civilizaci, v to že není správné lhát nebo se vzpouzet rodičům. Víra vyjadřuje naše postoje k jednotlivým prvkům okolního světa. Odpovídá na otázky po smyslu a cíli života. Pro člověka nábožensky smýšlejícího je samozřejmě jeho náboženské přesvědčení součástí jeho víry. Stejně jako pro ateistu je jeho ateismus a vědeckost součástí jeho osobního přesvědčení, tedy víry.

Dalším pojmem je **spiritualita**. S tímto termínem nastávají obtíže, protože může mít k pojmu náboženství různý vztah. Spiritualitu lze chápat jako opak náboženství. Náboženství je zaměřeno na vztah člověka k nadpřirozenu, kdežto spiritualita popisuje spíše cestu člověka k autentičnosti, jedinečnosti a celistvosti. Náboženství je cesta „vzhůru“ a spiritualita cesta „dovnitř“ (Bryant, 2007). Jiní chápou spiritualitu jako pojem nadřazený pojmu náboženství. Podle nich je náboženství jen jedním z možných systematizovaných projevů lidské spirituality (Galek, Flannelly, Jacobs, & Barone, 2008). Podle dat Českého statistického úřadu za posledních deset let významně klesl počet lidí hlásících se k určitému náboženství, na druhou stranu vzrostl počet lidí, kteří se považují za „duchovní“, ale nehlásí se ke konkrétnímu vyznání a náboženství. V této práci se přikláním k poslední zmíněné definici, ve které je spiritualita chápána jako obecnější pojem než náboženství. Zároveň můžeme použít český ekvivalent - duchovno (Blatný, 2010).

Pojmu **náboženství** můžeme rozumět dvojím způsobem. První z nich je populární u sociologů náboženství a religionistů, kteří jej používají jako nadřazený pojem. Podle Mrázka je „náboženství souhrn projevů kladného vztahu k numinózní transcendenci, který uznává rozdíl mezi svatým a nesvatým“ (Mrázek, 1988 in Říčan, 2007, str. 37) podle Štampacha je „náboženství vztah člověka k numinózní transcendenci“ (Štampach, 1998 in Říčan, 2007, str. 36). Říčan definuje náboženství jako to, co zkoumá vědecký obor religionistika, respektive skupina lidí, kteří se tímto fenoménem zabývají (Říčan, 2007). V běžné mluvě je však náboženství chápáno a definováno úžeji jako určitý systém věrouky, konkrétních rituálů a společenské organizace. Mezi mnohými členy

protestantských církví je dokonce pojem náboženství používán téměř hanlivě, jako označení pro pouhou strukturu a formu bez obsahu, jako systém obsedantně kompulzivních činností vázaných na určitou hierarchickou společnost (Nešpor, 2004). V této práci pojem náboženství odráží jev, kdy je obecná spiritualita člověka vyjadřována, chápána a ritualizována v kontextu konkrétní náboženské organizace. Především se bude jednat o křesťanské církve, konkrétně církve protestantského typu.

Religiozita by se dala nejlépe přeložit jako „náboženskost“, ale tento překlad se zde zatím nepodařilo etablovat (Pechová, 2011). Mohli bychom použít ekvivalent zbožnost. Termín vyjadřuje potenciální sílu víry člověka, afilaci vůči určité náboženské skupině či ideologii a následné vzorce chování (Buchko, 2004).

Na diagramu 2 je pomocí překrývajících se množin znázorněn vztah mezi výše zmíněnými pojmy. Víra slouží k popisu nejobecnějších přesvědčení, které nemusí mít vůbec spirituální a náboženský charakter. Spiritualita odráží vztah lidí k něčemu, co je přesahuje, ať už jeho zdroj vnímají sami v sobě, nebo mimo sebe. Konkrétním, ritualizovaným, etablovaným a sociálně přijatelným způsobem vyjádření lidské spirituality se stává náboženství, které používám jako synonymum k pojmu religiozita a zbožnost.

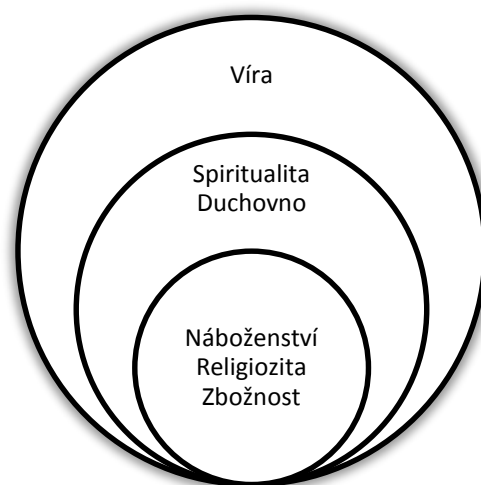

Diagram 2

3.3.2 Okruh genderu

Pojem **pohlaví** (angl. sex) je tradičně vymezen pomocí přítomnosti primárních (genitálie), případně i sekundárních pohlavních znaků (ochlupení, hlas, ňadra, postava). Pojem **gender** spadá do kategorie terciálních pohlavních znaků, souvisí s vlastnostmi a chováním, které lidé označují jako „typicky mužské“ nebo „typicky ženské“. Nejsou tak vyhraněné jako primární nebo sekundární znaky a jsou mnohem více ovlivněné socializací a očekáváním okolí a mají tedy do jisté míry charakter sociální role (Paulík, 2010). Pojem gender se v obecném smyslu používá i k popisu mužských a ženských psychických odlišností (Hartl & Hartlová, 2004), a v této práci s ním pracuji právě tímto způsobem.

3.3.3 Sen

Sen je posledním klíčovým pojmem, kterým se budu v textu i výzkumu zabývat. Tento definuji širěji než jen jako noční sen. Používám jej jako termín pro přání, vizi či obraz, který si člověk vytváří o své budoucnosti. Podobným způsobem definuje „dream“ ve svém díle Levinson (Levinson, 1978).

3.4 STÁDIA DUCHOVNÍHO VÝVOJE

3.4.1 Přehled různých teorií duchovního vývoje

Jedním z hlavních teoretických východisek této práce je teorie stádií víry, nebo stádií duchovního vývoje. Není to jednotná a ucelená teorie, spíše myšlenka, kterou se v dějinách zabývali různí lidé a snažili se ji nějakým způsobem uchopit a popsat. Rád bych nyní poskytl stručný přehled některých vlivných teorií duchovního vývoje. První teorií je staré církevní pojetí, které se postupně formovalo během středověku. Další pojetí už jsou novodobější a mají úzkou vazbu na moderní vývojovou psychologii. Začnu ale krátkým představením některých pohledů Bible, protože to je společný základ pro většinu teorií duchovního vývoje křesťana.

3.4.1.1 Biblické základy

V Bibli se na několika místech hovoří o tom, že je potřeba duchovně růst. Tím ideálem, cílem udávajícím směr a nejvyšší laťkou pro růst křesťana je tzv. „zralé lidství“, které je ztotožněno s charakterem osoby Ježíše Krista (Efezským 4,13)¹. Na cestě ke zralosti, jež není na zemi možno dosáhnout, člověk prochází určitými stádii vývoje, které jsou v Bibli připodobňovány k růstu člověka. Počátky jsou připodobněny k dětství, ve kterém člověk přijímá a porozumí základním křesťanským principům. Ty jsou natolik jednoduché, aby je pochopil a mohl přijmout úplně každý. Daly by se shrnout do základní teze: Bůh je dobrý, miluje mě a odpouští mi. Cesta k zralému lidství však vede dál, směrem k dospělosti. Dospělost je charakterizována tím, že člověk je schopen učit druhé a „přežvýkat“ a „strávit“ i náročnější biblické pasáže (Židům 5,11-14)². Tato stádia odrážejí duchovní potenciál člověka v závislosti na věku, zároveň jsou to fáze zrání, které na věku závislé být nemusí (Willet, 2010).

Bible všímá i toho, že v každém věku potřebuje člověk slyšet něco jiného. Děti potřebují slyšet a prožít, že jsou jim odpuštěny hříchy a že mají v nebi Boha, který je jejich Otcem. Mladíci

¹ Efezským 4:13 ...až bychom všichni dosáhli jednoty víry a poznání Syna Božího, a tak dorostli zralého lidství, měřeno mírou Kristovy plnosti (Bible, Český ekumenický překlad, 1995).

² Židům 5:11-14 ...O tom by bylo mnoho co mluvit, ale je těžké vám to vyložit, protože nejste ochotni slyšet. Za takovou dobu už byste měli být sami učiteli, a zatím opět potřebujete, aby vás někdo učil abecedě Boží řeči; potřebujete mléko, ne hutný pokrm. Každý, kdo potřebuje mléko, protože nepřivykl slovu spravedlnosti, je jako nemluvně. Hutný pokrm je pro vyspělé, pro ty, kdo mají cvičením své smysly vypěstovány tak, že rozeznají dobré od špatného. Proto nezůstávejme již u počátečního učení o Kristu, ale směřujme k dospělosti. Nevracejme se k základním článkům o pokání z mrtvých skutků, o víře v Boha... (Bible, Český ekumenický překlad, 1995).

potřebují povzbudit do všech svých zápasů a duchovních bojů, je jim tedy zdůrazněno, že jsou „silní“ v Bohu. Otcové/dospělí potřebují poznat Boha nejen osobního, ale také univerzálního; jako toho, který je od počátku (1 list Janův 2,12-14)³.

V Bibli se dočítáme, že jednotlivé kroky na sebe navazují, ale přechodem do dalšího stádia člověk nepopírá a neodvrhuje to, co se naučil dosud. Vyšší stádia v sobě ta nižší obsahují. Takže i moudrý, světaznalý, zkušený, hluboký, rozumný a kritický člověk si v hloubi duše uchovává prostou jednoduchou víru a důvěru dítěte. Pokud ji někde během cesty ztratil, tak přišel o to nejdůležitější (Matouš 18,4⁴; Lukáš 18,17⁵). Takový člověk je zván k tomu, aby se podíval na dítě, na jeho důvěru a radost a učil se od něj (Willet, 2010).

3.4.1.2 Středověké církevní pojetí

Myšlenku postupného zrání rozpracovává Augustin, Řehoř Veliký, Bernard z Clairvaux, Bonaventura z Bagnoreggia i Tomáš Akvinský (Moore, 1988). Každý přichází s jiným dělením a jiným chápáním. Přesto se tradičně ustavila tři stádia. (1) *očisťující* (purgative) – člověk v něm poznává vlastní hříchy, uvědomuje si, že směřuje ke smrti a prožívá bolest; (2) *osvícenské* (illuminative) – pokud člověk vydrží napětí očisťujícího stádia a nezredukuje úzkost popřením, dochází k novému prožitku radosti a pokoje v Boží přítomnosti; (3) *spojující* (unitive) – člověk je osvícením a setkáním s Bohem proměněn a novým způsobem odráží jeho charakter (Sandage & Shults, 2007). Těmito stádii postupně člověk dospívá k dokonalosti tím, že se zbavuje nejdříve vážných hříchů, potom odpustitelných menších hříchů a nakonec spěje k jednotě s Duchem Božím (Devine, 1912).

V původním pojetí se jedná o tři stádia, která na sebe lineárně navazují. V současné době se autoři Sandage a Shults, kteří se zabývají integrací teologie a psychologie, rozhodli tuto teorii novým způsobem uchopit a sjednotit s poznatky psychologie. Opouští především její lineární jednoduchost a vytváří z ní cirkulární model duchovního růstu (Sandage & Shults, 2007).

3.4.1.3 David Elkind a R. Goldman (1961-1964)

Elkind a Goldman se zabývali charakteristikou dětské víry. Byli ovlivněni Piagetovou teorií kognitivního vývoje. Jsou jedněmi z prvních, kdo začali systematicky studovat dětské náboženské

³ 1 list Janův 2:12 „Píšu vám, děti, že jsou vám odpuštěny hříchy pro jeho jméno. Píšu vám, otcové, že jste poznali toho, který je od počátku. Píšu vám, mládenci, že jste zvítězili nad Zlým. Napsal jsem vám, děti, že jste poznali Otce. Napsal jsem vám, otcové, že jste poznali toho, který jest od počátku. Napsal jsem vám, mládenci, že jste silní a slovo Boží ve vás zůstává, a tak jste zvítězili nad Zlým.“ (Bible, Český ekumenický překlad, 1995).

⁴ Matouš 18:4 „Kdo se pokoří a bude jako toto dítě, ten je největší v království nebeském.“ (Bible, Český ekumenický překlad, 1995).

⁵ Lukáš 18:17 „Amen, pravím vám, kdo nepřijme království Boží jako dítě, jistě do něho nevejde.“ (Bible, Český ekumenický překlad, 1995).

myšlení v závislosti na věku z psychologického hlediska. Zaměřili se především na to, jak dítě chápe biblické příběhy, jak vnímá modlitbu a v čem spočívá jeho náboženská identita (Gottlieb, 2006). Rozlišují následující stádia: (1) *Intuitivní* (do 7 let): Modlitba – Dítě se postupně učí této aktivitě, nejprve jde o naučené modlitby, které vyjadřují více jeho vztah k rodiči než k Bohu (Keefe, 2000); potom volně skládají a spojují slova, která mají asociovaná se slovem Bůh; nakonec chápe modlitbu jako způsob vyjádření svého přání. Bible – Interpretace biblických příběhů je nesystematická. Identita – Dítě nechápe rozdíly a překryvy mezi jednotlivými a identitami, automaticky a intuitivně přebírá identitu svého rodinného systému. (2) *Konkrétní* (do 11/13 let): Modlitba – K námětu modlitby se přidávají modlitby vděčnosti a prosby se stávají altruističtějšími. Bible – Biblické příběhy chápe konkrétně a doslovně. Identita – Dítě spojuje svou náboženskou identitu s konkrétními formami chování. (3) *Abstraktní* (od 11/13 let): Modlitba – Dospívající chápe modlitbu jako osobní konverzaci s Bohem. Formy už pro něj nejsou tak důležité, zdůrazňuje obsah. Bible – Biblické příběhy začíná interpretovat abstraktně a systematicky, hledá v nich morální lekce a pravdy. Identita – Dospívající už chápe, že základ křesťanské identity není ve vnějších projevech chování, ale ve vnitřním postoji víry v Boha (Elkind, 1978).

3.4.1.4 James Fowler (1978)

Asi nejnámějšší, nejkompexnější a rozhodně nejvlivnější teorii přináší v osmdesátých letech James Fowler. Fowler byl profesorem psychologie náboženství na Harvardské univerzitě. Ze strany psychologie byl inspirován prací L. Kohlberga, J. Piageta a především E. Eriksona. Ze strany teologie čerpal inspiraci především od teologů P. Tillicha a R. Niebuha (Wilhoit & Dettoni, 1995). Fowler popsal sedm stádií víry (Fowler, 1978). Tato stádia jsou v dětství vázána na věk, v dospělosti už je ale vztah mezi věkem a stádiem oslaben. Mnozí lidé podle Fowlera nedospějí dále než do stádia číslo tři (Klāden, 2006). Stádia podle Fowlera jsou následující: (0) *Nediferencovaná víra* (do jednoho roku) – na základě toho, jak se k němu chovají rodiče, se dítě učí, jestli se může s vírou spolehnout v dobrý svět nebo ne. (1) *Intuitivně-projektivní víra* (předškolní dítě) – dítě je ovlivňováno příběhy a obrazy, nad kterými logicky neuvažuje. Přejímá náboženské postoje rodičů. (2) *Mýticko-literární víra* (mladší školní věk) – dítě chápe Bibli doslovně a má rádo příběhy. (3) *Synteticky-konvenční víra* (dospívání) – dospívající si vytváří ucelený systém náboženského přesvědčení, ujasňuje si, čemu věří a čemu nikoliv. Je vysoce konvenční v rámci vrstevnické skupiny, nebo jeho referenční skupiny, vůči ostatním lidem je naopak silně nekonvenční. (4) *Individuálně-reflektující víra* (mladá dospělost) – dospělý člověk překonává konvenčnost vůči náboženské skupině, dokáže být kritičtější i sám k sobě, jeho identita tím není ohrožena. Zároveň se objevuje postkonvenční morální hodnocení světa. (5) *Konjunktivní víra* (ne dřív než ve střední dospělosti) – člověk přijímá, že pravda má víc rozměrů, dokáže chápat svět z různých úhlů pohledu, necítí se tím ohrožen a stanoviska vidí v dialogu. (6)

Univerzální víra (málo časté) – člověk se zbavuje svých obranných mechanismů a stává se ztělesněním absolutní lásky a spravedlnosti (Fowler, 1978).

3.4.1.5 Morgan Scott Peck (1936 – 2005)

Morgan Scott Peck byl americkým psychiatrem, který se zabýval duchovním životem člověka a mimo jiné i duchovním růstem. Některé z jeho knih jsou přeloženy i do češtiny⁶. Se svou teorií přichází zhruba ve stejné době jako Fowler. Ačkoliv oba tvoří nezávisle na sobě, dochází k velmi podobným závěrům (Peck, 1993). Peck rozlišuje čtyři stádia duchovního vývoje: (1) *chaotické* (dětství) – je charakterizováno egocentrismem, manipulativními způsoby a snahou věci řídit vlastní vůlí. (2) *Formální* (škola, dospívání) – člověk je napojen na formu, instituce, přijímá hodnoty kultury a náboženství. Lidé v tomto stádiu jsou ohroženi změnou pravidel, systému nebo formy. Církev sama by se měla, podle Pecka, snažit lidi z tohoto stádia vyvádět a ne je v něm udržovat, jakkoli se právě toto zdá pro ně jednodušší. (3) *Skeptické* (mladá dospělost) – člověk si začne klást otázky a vše zpochybňovat. Hrozí zde nebezpečí přílišné důvěry v rozum a opomíjení emocí a podvědomí. (4) *Mystické* (střední dospělost) – člověk je schopen vidět ucelený obraz z nadhledu. Vnímá tajemství, komunitu a společenství. Dokáže být kritický, ale má odvahu se k něčemu zavázat.

Pro mnoho lidí je duchovní cesta pouze cestou inkulturace do určité skupiny lidí, či světového názoru, ale dál nerostou a nepokračují. Zůstávají zpravidla v Peckově druhém /Fowlerově třetím stádiu (Downing, 1998).

3.4.1.6 Daniel Helminiak

Teorie Daniela Helminiaka vychází z poznatků psychologie i teologie. Zaměřil se především na pochopení vztahu mezi duchovními, intelektuálními, emocionálními a sociálními aspekty vývoje člověka. Přichází s modelem pěti stádií vývoje (Love, 2002). První dvě fáze přebral z Loevingerovy teorie vývoje ega. (1) *Konformistické* – dítě, které se nejprve učí a přijímá. (2) *Uvědoměle konformistické* – přechodné stádium dospívajícího, který se pohybuje od hledání potvrzení a řízení druhými k sebe-uvědomění a sebe-řízení. (3) *Uvědomělé* – první stádium skutečného duchovního vývoje; podle Helminiaka se o pravém duchovním růstu dá mluvit až v kontextu dospělosti. V tomto stádiu si člověk sám strukturuje svůj vlastní svět podle toho, jak se věcem naučil rozumět, je optimistický vůči budoucnosti a je pevně zavázán vůči principům, které vyznává. (4) *Soucitné* – člověk se v tomto stádiu učí vzdávat se některých věcí ze svého vybudovaného světa. Jeho závazky jsou stále silné, ale jsou realističtější. Člověk se stává milejším a milostivějším vůči sobě i druhým

⁶ Knihy od M. S. Pecka týkající se duchovního růstu v českém jazyce: *Nevyšlapanou cestou; Nevyšlapaná cesta nekončí; Dále nevyšlapanou cestou; Postel u okna*

lidem. (5) *Kosmické* – Helminiak chápe zralé lidství podobně jako Maslow ve svém konceptu sebe-aktualizace. Je to stále pokračující sebe-aktualizace potenciálu, kapacity a talentu, jež člověk využívá k naplňování osobního poslání. Jde o stále se prohlubující poznání a přijetí sebe sama směřující k osobnostní jednotě a integraci (Helminiak, 1987).

3.4.1.7 Sharon Daloz Parks

Sharon Parks se ve svých výzkumech a knihách zabývá především zráním vysokoškolských studentů a lidí v období mladé dospělosti. Víru definuje tak, že člověk hledá smysl své existence a snaží se vytvořit si ucelený obraz světa, do kterého patří. V otázce duchovního vývoje vychází z teorie Jamese Fowlera a dále ji rozpracovává. Všimá si totiž skutečnosti, že mezi Fowlerovým III. a IV. stádiem je velmi významný a často dlouhotrvající přechod, který se rozhodla rozdělit do dalších stádií (Parks, 1982). Ve své teorii rozlišuje čtyři stádia zrání od dospívání k dospělosti. (1) *Adolescence*, (2) *mladá dospělost*, (3) *testující dospělost*, (4) *zralá dospělost*. V každém stádiu rozlišuje tři zásadní komponenty: způsob myšlení (kognitivní aspekt duchovního vývoje), způsob závislosti (afektivní a sociální aspekt duchovního vývoje) a způsob komunity (sociální aspekt duchovního vývoje) (Love, 2002).

3.4.1.8 F. Oser a P. Gmünder (1984)

Oser a Gmünder vycházeli především z práce L. Kohlberga. Religiozitu nechápou tak komplexně jako Fowler, ale zaměřují se především na její kognitivní obsah (Gottlieb, 2006). Zkoumali, jak lidé vnímají a popisují Boha nejen v klidu, ale i v nepředvídatelných a těžkých životních okolnostech (Klāden, 2006). Dospěli k následujícím stádiím: (1) *Deus ex machina*⁷ (0-9 let) – Bůh je chápán jako ten, kdo aktivně zasahuje do lidských životů, odměňuje a trestá. Člověk je pouze reaktivní bytostí. (2) *Do et des*⁸ (11-19) – Bůh je všemocná bytost, která odměňuje a trestá, může být ale ovlivněn lidskými činy a závazky. (3) *Deismus* (dvacátá léta) – přesvědčení, že Boží role v životě člověka není tak výrazná, člověk vidí především sebe sama jako zodpovědného za svůj život. (4) *Autonomie i Bůh* (střední věk) – člověk je stále zodpovědný za to co dělá, ale Bůh má pro jeho život plán a dává mu tak hlubší smysl (Gottlieb, 2006). (5) *Náboženská intersubjektivita* – tento stupeň se objevuje pouze u výjimečných osobností. Dochází k ještě bližšímu vztahu s Bohem (Říčan, 2007). (6) *Komunikace solidarity* – vztah absolutní důvěry v Boha, člověk je odolný vůči bolesti a neúspěchu, není vázán na tuto zem, ani empiricky podložen (Gottlieb, 2006).

⁷ Překlad z latiny „Bůh ze stroje“ (Říčan, 2007).

⁸ Překlad: „Dávám, abys dal“ (Říčan, 2007).

3.4.1.9 Ernest Harms (1944)

Harms se zabýval vývojem dětské představy o Bohu. Vymezoval se vůči některým výzkumům, ve kterých se výzkumníci ptali dětí na fixní otázky týkající se Boha. Shromáždil od 4 800 dětí (3 – 18 let) různých obrázky toho, jak si představují Boha. Jejich výtvary rozdělil do tří stádií. (1) *Pohádkové* (3-6) – Děti vnímaly jen malé rozdíly mezi Bohem a pohádkovými postavami. Malovali Boha například jako dědečka s fousy, který bydlel ve zlatém domě nad mraky. (2) *Realistické* (6-11) – Jak se zlepšovaly dětské kognitivní schopnosti, tak se začal Bůh více podobat člověku. Děti také začaly používat náboženské symboly. (3) *Individuální stádium* (11 – 18) – Dospívající už neskrývají svou představu za náboženské symboly, ale vyjadřují svou představu velmi individuálním způsobem (Spilka, Hill, & Hood, 2009).

3.4.1.10 Kalevi Tamminen (1976 - 1991)

Tamminen se zabýval zkoumáním náboženské zkušenosti. Dělal výzkum s 1000 skandinávskými dětmi. Ptal se jich na to, kdy a jak vnímaly, že je jim Bůh blízko. (1) U předškolních dětí byla Boží blízkost vázána na pravidelný a běžný duchovní život, například na večerní modlitby s rodiči. Pro dítě je v tu chvíli aktuálnější vztah s rodičem než s nepředstavitelným Bohem (Keefe, 2000). (2) Děti v mladším školním věku vnímaly Boží blízkost ve chvílích emočního vypětí, když byly samy, byly nemocné, nebo se setkaly se smrtí někoho blízkého. Tyto zážitky byly samy o sobě silné, ale dostaly duchovní rozměr ve chvíli, kdy je děti spojily s modlitbou nebo se setkáním s Bohem. (3) Ve starším školním věku byly nejsilnější duchovní zážitky spojeny především s dobrou atmosférou na bohoslužbách a setkáních vrstevnické skupiny (Tamminen, 1991).

3.4.1.11 Gopink, Melzoff a Kuhl (1999)

Teorie těchto autorů stojí v opozici vůči všem doposud zmíněným teoriím. Popírá totiž, že by vůbec existovala nějaká stádia duchovního vývoje. Snaží se dokázat, že náboženské myšlení dítěte není odlišné od myšlení dospělého. Rozdíly, které vnímáme, nejsou rozdíly kvalitativní, ale jen kvantitativní, protože dítě jednoduše nemá tolik znalostí a zkušeností (Gottlieb, 2006).

3.4.1.12 S. Fisherman (2000 – 2007)

Fisherman je židovským profesorem žijícím toho času v Izraeli. Zabývá se výzkumem náboženského života izraelských dospívajících, vyrůstajících v tradičních židovských rodinách. Ve svých pracích popisuje dětskou víru a víru dospělého člověka. Období dospívání je pro něj, pokud jde vše dobře, přechodem od dětské víry k víře dospělé. Rozlišuje tři možné způsoby, jakými se může dospívající vyrovnat s dětskou vírou. Může to být: *zdravý vývoj, nezdravý vývoj a nebezpečný vývoj* (Fisherman, 2002).

3.4.1.13 W. Fürst, Severin a A. Wittrahm (2003)

Tito němečtí autoři vycházeli z poznatků gestalt psychologie a lifespan vývojové psychologie. Vytvořili hypotetický konstrukt „náboženského gestaltu“, který podložili výzkumem. Náboženský gestalt stanovili pomocí pěti dimenzí: *obraz Boha, subjektivní porozumění náboženství, vztah k náboženské komunitě, duchovní praxe a duchovní znalost*. Kritizovali některé výše uvedené přístupy z toho, že příliš zdůrazňují kognitivní složku náboženské víry člověka. Proto zařadili do svého konceptu také výzkum duchovní praxe a vztahu k náboženské komunitě. Na základě provedeného výzkumu rozlišují sedm typů náboženského gestaltu. Jednotlivé typy nejsou vázány na věk, ani se nepředpokládá, že by člověk přecházel z jednoho do druhého (Klāden, 2006). V podstatě se nejedná o teorii duchovního vývoje.

Následující tabulka (tabulka 1) shrnuje a znázorňuje některé stádiové teorie duchovního vývoje podle věku. Zvýrazněná stádia souvisí s vývojovým obdobím mladé dospělosti.

Autoři	Věk								
	0-1	1-3	3-6	6-11	11-15	15-20/22	20-30	30-40	40-50
Bible	Dítě			Mladík			Otec		
Fowler	Nediferencovaná víra	Intuitivně projektivní víra		Mýticko-literární víra	Synteticky-konvenční víra		Individuálně reflektující víra	Konjunktivní víra	Univerzální víra
Peck	Chaotické			Formální			Skeptické	Mystické	
Oser a Gmünder	Deus ex machina				Do et Des		Deismus	Autonomie i Bůh	Náboženská intersubjektivita
Ernest Harms	X	Pohádkové	Realistické	Individuální					
Elkind a Goldman	Intuitivní			Konkrétní	Abstraktní				
Helminiak	Konformistické				Konformisticky uvědomělé		Uvědomělé	Soucitné	Kosmické

Tabulka 1

3.4.2 Můžeme vůbec hovořit o stádiích víry?

Je těžké definovat víru samu o sobě, natož ji rozčleňovat na jednotlivá stádia. Těžko bychom stádia víry považovali za něco definitivního, čím člověk prochází. Je obtížné tomu dávat nějaký řád. Člověk během svého života v závislosti na různých situacích fluktuuje mezi jednotlivými stupni. To, že se někde v duchovním životě dostane, ještě neznamena, že další den nemůže být jakoby zpět na začátku. Co vůbec znamená „někam se duchovně dostat“? Navíc, víra není jen něco, co by záviselo na nás samotných, na tom, jak jsme schopní, nebo jak se snažíme. Mluvíme tu o víře v Boha, nemůžeme předpokládat, že s námi bude jednat jen podle předem daných vývojových pravidel (Moore, 1988). Dalším problémem je skutečnost, že je těžké u druhých lidí popsat a stanovit, jak vypadá jejich duchovní zralost a v jakém vývojovém stádiu by asi mohli být. Je někdy těžké vyjádřit, co člověk cítí, čemu doopravdy věří. Proto bývá náročné uchopit víru a její stádia u druhých lidí (Goldmintz, 2003). Navíc se většina vývojových stádií dá aplikovat pouze na lidi, kteří už v náboženství vyrostli a byli vychováni (Pechová, 2011). Přidá-li se člověk k církvi až v dospělosti, jeho stádia duchovního vývoje mohou být jiná a může jimi projít rychleji, protože nebudou vázána na jeho vývoj psychický a fyzický.

Přesto přese všechno je do jisté míry možné vývoj víry zaznamenat, uchopit a rozčlenit na jednotlivá stádia. Viděli jsme, že se o to někteří autoři pokusili. Dobrá teorie může být velmi praktická. Duchovní vývoj neprobíhá odděleně od vývoje psychického a tělesného. Člověk je jednota, jejíž složky jsou vzájemně úzce provázané. To, co nazýváme duchovní složkou člověka, se tedy bude vyvíjet v závislosti na fyzickém i psychickém stavu a zpětně je zase bude ovlivňovat. Například malé předškolní dítě ještě není schopno abstraktního uvažování, a proto nemůže pochopit biblické pojmy jako „Boží milost“ nebo „hřích“ prostě proto, že na to nemá vyvinuté kognitivní schopnosti. Přestože je nedokáže pochopit a vysvětlit, může je prožívat a učit se je pomocí příběhů a skrze výchovu. Náboženské vyučování, smýšlení a vztah s duchovně zralejšími může člověka pozitivně, a bohužel někdy i negativně, ve vývoji ovlivňovat, brzdit nebo podněcovat. V psychologii je mnoho poznatků o psychickém i tělesném vývoji člověka. Na jejich základě tedy můžeme usuzovat i stádia a formy vývoje duchovního. Tento argument se dá ale vztáhnout pouze na období dětství a dospívání, kde dochází k jednoznačným vývojovým změnám. V dospělosti je kategorizace psychického, a tedy i duchovního vývoje mnohem náročnější. Mám za to, že v období dospělosti dobře popisují dynamiku přechodu jednotlivými stádii modely dynamické a nikoliv klasické statické, které pouze stádia definují. O jednom z těchto dynamických modelů budu pojednávat v další části práce. Přechod mezi dospíváním a plnou dospělostí, ztotožňován s mladou dospělostí, je přechodem, ve kterém můžeme pracovat se stádiovými modely, a zároveň se nám už nabízí příležitost k použití modelu dynamického.

4 PSYCHOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA MLADÉ DOSPĚLOSTI

Vývojová psychologie se dlouhou dobu zabývala vývojovými stádii od dětství po dospívání, posléze se její zájem rozšířil i o období dospělosti, jejíž uchopení a popis jsou však mnohem náročnější. Je velmi složité psát o mladých dospělých, protože jejich vývoj může být velmi rozdílný. Záleží zde na mnohých faktorech a různorodých osobních rozhodnutích (Říčan, 2004). Život vysokoškolského studenta se bude v pětadvaceti letech velmi lišit od života člověka, který po střední škole nastoupil do zaměstnání. Život člověka, který se ve dvaadvaceti letech ožení, bude vypadat jinak než život člověka stále žijícího u rodičů. Sportovec bude v tomto věku možná na vrcholu své kariéry, kdežto budoucí vědec začíná teprve pronikat hlouběji do zvoleného oboru. Žena, která si zvolí za svůj životní cíl kariéru, bude mít rozdílné priority než žena na mateřské se třemi dětmi. Přesto je možné vyzorovat určitá témata, která se v tomto období u mnoha lidí vynoří a začnou být velmi aktuální pro muže i pro ženy.

4.1 VYMEZENÍ OBDOBÍ MLADÉ DOSPĚLOSTI

Mladou dospělost se můžeme pokusit vymezit dvěma způsoby: pomocí věku (biologicky) a pomocí splnění úkolů (psychosociálně).

(1) Říčan ve své vývojové psychologii vztahuje mladou dospělost na období mezi 20 a 30 lety (Říčan, 2004). Langmeier a Krejčířová období zkracují jen na roky 20 – 25, ale přitom přiznávají, že se někdy může vývoj prodloužit až do 30 let (Langmeier & Krejčířová, 2006). Vágnerová zase období prodlužuje na roky 20 – 35/40 (Vágnerová, 2000). Jiní autoři se pokouší období mladé dospělosti ještě dále dělit. Levinson vytyčuje období mladé dospělosti od 17 do 40 let a dále ho rozčleňuje na období mezi 17 – 22 lety, jako období raného dospělého přechodu⁹ a roky 22 – 28 jako období vstupu člověka do dospělého světa. Roky 28 – 33 jsou podle něj lety dalšího přechodu a hodnocení, a teprve mezi roky 33 a 40 přichází usazení, typické pro zralou dospělost (Levinson, 1978).

(2) Praktičtější pravděpodobně bude si období mladé dospělosti vymezit pomocí úkolů, jejichž splněním jedinec toto období opouští (Říčan, 2004). Člověk se po právní stránce stává dospělým v 18 letech, ale přitom ještě většinou nevykazuje rysy dospělosti. Dokonce ani sám sebe často za úplně dospělého nepovažuje, nepovažuje se však už ani za dospívajícího (West, 2002). Období mladé dospělosti je obdobím, ve kterém má člověk příležitost postupně začít vykazovat všechny rysy dospělosti, tak jak o nich bude psáno dále.

⁹ Early Adult Transition

Vývojové stádium mladé dospělosti, jak ho dnes definujeme, je v podstatě produktem 20. století. Jak se zesložituje život člověka, tak se prodlužuje i jeho vývoj (Love, 2002). Kdysi lidem stačilo, aby se naučili věci týkající se jednoho řemesla, které převzali od rodičů. Dnešní svět skýtá tolik příležitostí, možností a informací, kterých člověk může využít, že trvá mnohem delší dobu než se člověk „usadí“. Navíc nejsou jasně definovaná sociální očekávání, takže mladý člověk si opravdu musí přijít sám na to, co chce dělat (Langmeier & Krejčířová, 2006).

4.1.1 Znaky dospělosti

Mladá dospělost je do určité míry prodloužením období dospívání. Její zónou nejbližšího vývoje je, aby se člověk stal opravdu dospělým. Říčan podává deset rysů dospělého člověka: (Říčan, 2004)

1. Koná produktivní práci, která ho činí existenčně soběstačným.
2. Je schopen spolupracovat bez zbytečných konfliktů s podřízenými i nadřízenými.
3. Samostatně hospodaří, opatřuje si a udržuje si své osobní věci.
4. Jedná vyspěle vůči nadřízeným („nepodlézá“ ani se „nebouří“).
5. Má realistické plány do budoucnosti.
6. Bydlí mimo byt rodičů (pokud to není možné, má jasně ohraničený prostor v jejich bytě).
7. Je schopen trávit volný čas sám, ale má jednoho nebo více dobrých přátel.
8. Je schopen se stýkat s příslušníky opačného pohlaví a má tendenci k dlouhodobému vztahu.
9. Cílevědomě rozšiřuje svou orientaci v prostředí, ve kterém žije a pracuje.
10. Aktivně se zajímá a pečuje o blaho rodiny, přátel i širšího lidského společenství.

Vágnerová k nim přidává ještě jeden důraz (Vágnerová, 2000).

11. Dospělý člověk zpravidla začíná plánovat rodičovství.

4.1.2 Vynořující se dospělost

Americký psycholog J. Johnson Arnett (2000) se ve svých výzkumech zabývá obdobím mezi 18 – 25 lety a nazývá ho „Emerging adulthood¹⁰“. Jde podle něj o samostatné vývojové období u mladých lidí z vyspělých společností, které je charakterizováno na jedné straně častými změnami (bydliště, práce, vztahy), zkoumáním příležitostí a možností, hlubších zkušeností v oblasti práce, lásky a různých světových názorů; na druhou stranu je tu silné zaměření na sebe sama, hledání identity a pocitu, že jsem „někde mezi“. Arnett argumentuje pro to, aby bylo období vynořující se dospělosti definováno odděleně a samostatně, aby nebylo ztotožňováno s pojmem mladá

¹⁰ Vynořující se dospělost

dospělost, který používá až pro období mezi koncem dvacátých a začátkem třicátých let. Vychází z demografických údajů v oblasti svatby a rodičovství, ze kterých je patrné, že dochází k posunu plnění klíčových znaků dospělosti o deset let později, než bylo dříve běžné. Dále vychází ze subjektivního dojmu mladých lidí, kteří sami sebe nepovažují za dospívající, ale neztotožňují se ani se statusem dospělého, a v pohledu na svou identitu vyjadřují silnou ambivalenci. Termín mladá dospělost je podle Arnetta zavádějící, jelikož implikuje, že už bylo dospělosti dosaženo, a navíc pak chybí pojem pro období okolo třicátého roku, které je výrazně odlišné od vynořující se dospělosti. Podle Arnetta nelze toto období považovat pouze za pomalý přechod ve vyšší stádium (Arnett, 2007), protože zahrnuje delší časové období a označení „přechodné“ by jej mohlo devalvovat pouze na něco, co „se musí vydržet“. Vzato do důsledků jsou všechna vývojová období pouhým přechodem k nové úrovni. Arnett ve svých výzkumech prohloubil naše poznání ohledně tohoto vývojového období, přesto budu v této práci dále používat termín mladá dospělost.

4.2 KOGNITIVNÍ VÝVOJ

Během období dospívání už je člověk plně kognitivně vybaven. Zhruba do 70 let 20. století se nikdo výzkumem změn v kognitivním vývoji u mladých dospělých nezabýval. Předpokládalo se, že už člověk v této oblasti dosáhl svého maxima. Přesto další výzkumy inspirované Piagetem pozorují, že i v průběhu dospělosti dochází k významným změnám (Mulquien & Elias, 2000). Čím je tedy typický kognitivní vývoj v mladém dospělosti? Podle Řičana není podřízeno abstraktnímu teoretizování a fantazírování, jako tomu bylo v období dospívání, ale je mnohem střízlivější a pragmatičtější (Řičan, 2004). Vágnerová píše o postformálně uvažujícím člověku. Takový člověk je realističtější. Uvědomuje si, že většina problémů je mnohoznačných, a připouští, že mohou mít více způsobů řešení. Nemá potřebu problém zjednodušovat, aby byl schopen ho vyřešit, jako tomu bývá v období dospívání. Je schopen žít i s vědomím určité kognitivní nejistoty, částečně i disonance a s tím, že nezná odpověď na všechny otázky. Díky svému zrání je schopen i kompromisů, které nejsou projevem submise, ale schopnosti uvažovat komplexně (Vágnerová, 2000). V mladém dospělosti je na vrcholu tzv. fluidní inteligence, která umožňuje člověku manipulaci s abstraktními pojmy. Postupně se však také zvyšuje krystalická inteligence, která s postupem času v dospělosti bude mít stále větší úlohu (Sternberg, 2002).

Kognitivním vývojem u vysokoškolských studentů na Harvardské univerzitě se v 80. letech zabýval i Perry. Rozdělil vývoj myšlení mladého dospělého do tří stupňů. (1) *Dualismus* – jedinec jednoznačně rozlišuje mezi extrémními hodnotami a má v podstatě černobílé myšlení. (2) *Multiplicita* – člověk se méně spoléhá na autority a začíná více respektovat jedinečné názory jedince. (3) *Relativismus* – člověk je schopen tolerovat opačné názory a je schopen je hodnotit a

analyzovat za použití logiky, důkazů a porovnání. Perry mluví o závazku člověka k dialektické logice, uvažování v paradoxech a otevřenosti k učení (Mulquen & Elias, 2000).

Podle Belenyho a dalších existují dva typy náboženského uvažování. (1) *Connected knowing*¹¹ – člověk se zaměřuje na vztahy, pocity a pochopení druhých. (2) *Separated knowing*¹² – zaměřuje se na morální objektivitu a jednání nezávisle na pocitech, snaží se o racionální odstup. První bývá spojováno s ženským uvažováním, druhé s mužským (Rich, 2012).

4.3 MORÁLKA

V období mladé dospělosti mohou lidé přejít od konvenční k tzv. postkonvenční morálce. Konvenční morálka se zakládá na přejímání dobrého a správného podle toho, co očekávají druzí. Vychází ze společenského řádu, který je prezentován určitým společenstvím (Garz, 2009). Postkonvenční morálka se zakládá na hodnotách a principech, které jsou univerzální a nejsou závislé na jednotlivé skupině lidí (Vojtíšek, 2005). Člověk získává nadhled a uvědomuje si, že lidé zastávají různé hodnoty a postoje podle toho, v jaké skupině se nachází. Mimo to existují obecné věci, které jsou společné všem (Vacek, 2000). Tato morálka by mohla být charakterizovaná heslem „*zákon je pro člověka, a ne člověk pro zákon*“. Jde o to, že si člověk uvědomí, že smyslem existence zákonů je ochrana člověka a pokud tak zákony nečiní, tak je potřeba mít odvahu postavit se proti a zákony změnit nebo nově vyložit. Z pohledu okolí se tak mohou někdy jevit jako rušitelé zaběhlých pravidel. Podle Kohlberga, který s teorií morálního vývoje přichází, do této roviny vstoupí méně než 15 % všech lidí. Většina z nich zůstane poplatných morálce předchozí (West, 2002). Tradiční církevní morálka je také v podstatě morálkou konvenční. Je v ní zdůrazněna autorita Boží, zosobněná v autoritě církve, ale křesťanství ve svém základě vede člověka dál, i do dalších stádií (Vacek, 2000).

Kohlberg předpokládal, že se muži a ženy vyvíjejí ve stejných stádiích. Ve svých závěrech došel k tomu, že se ženy méně pravděpodobně dostanou do stádia postkonvenční morálky. Tím sklídl kritiku své žáčky profesorky Gilliganové z Harvardu. Poukázala na fakt, že do určité míry určuje výsledky pozorování sám pozorovatel v závislosti na tom, čeho si všímá a co mu přijde důležité. Pokud bude výzkumník muž, budou jeho závěry jiné, než kdyby vše zkoumala žena (Gilligan, 1993). Podle ní žijí muži a ženy v odlišných světech morálního myšlení. Hlavní rozdíl vidí v tom, že muži jsou více zaměřeni na pravidla a jejich dodržování kvůli zachování nějakého řádu, kdežto pro ženy je důležitější pohled na vztahy (West, 2002). V dnešní době není potřeba stavět obě teorie proti sobě, můžeme je chápat jako komplementární. Kohlbergova *spravedlnost* je více

¹¹ Překlad – spojující uvažování

¹² Překlad – rozdělující uvažování

maskulinní a péče Gilliganové více femininní, obě dohromady lépe odráží rozmanitost lidské populace (Jorgensen, 2006). Práce Gilliganové přispěla k našemu lepšímu pochopení pojmu morální zralost. Ženy se musí na cestě ke zralosti naučit vyvažovat práva jednotlivců práva jednotlivců (i svých osobních), proti blahu skupiny lidí, za kterou nesou zodpovědnost. Zralost znamená, že si vytvoří větší schopnost odstupu, nahlédu k použití pravidel a principů. Muži musí na cestě ke zralosti překonat vlastní odstup, získat odvahu k zapojení do vztahu a učit se empaticky vidět druhé v jejich vztazích a životních kontextech (Fowler, 2000).

4.4 SHRNUÍ TÉMAT A ÚKOLŮ MLADÉ DOSPĚLOSTI

V každém vývojovém období člověka se na povrch vynoří určitá témata, která si žádají jeho čas a pozornost. Vývojovým úkolem člověka je vypořádat se s těmito tématy tak, aby je mohl začlenit do svého života a mohl se posunout dál. Přikládám stručný seznam těchto témat a úkolů pro mladou dospělost, jak jsou popsány v literatuře (tabulka 2). V současně nastavené společnosti jsou tyto úkoly totožné jak pro muže, tak pro ženy, každý však jednotlivá témata řeší možná trochu jiným způsobem. V následující části práce se budu některými zabývat detailněji.

Téma	Úkol	Odkaz
Svoboda		
	Schopnost zodpovědně učinit důležitá rozhodnutí.	(West, 2002)
	Explorace příležitostí a zodpovědný výběr.	(Wilhoit & Dettoni, 1995)
	Budování nezávislosti na rodičích.	(Langmeier & Krejčířová, 2006)
	Překonat pokušení vzdát se svobody ve prospěch závislosti.	(Fromm, 1969)
Integrita		
	Překonat roztržičnost života a pochopit život jako celek a sám sebe jako jeho konkrétní součást.	(Hindman, 2002)
	Ustálení „životní struktury“ a výběr toho, co do ní bude a nebude patřit (hudba, divadlo, rodina, vzdělání...)	(Wilhoit & Dettoni, 1995)
	Ustálit vlastní identitu, která se v období adolescence ještě neuzavřela.	(Hindman, 2002)
Intimita		
	Najít si partnera, se kterým budu v intimním vztahu.	(Erikson, 2002)
	Naučit se sebeobětování ve vztahu s druhým.	(Erikson, 2002)
	Získat schopnost tvořit symetrické vztahy	(Vágnerová, 2000)
Životní cíle		
	Najít si dlouhodobé konkrétní cíle začít dělat kroky k jejich naplňování.	(Langmeier & Krejčířová, 2006)
	Formulovat si životní sen	(Levinson, 1978)
Práce		
	Najít si učitele, který mi bude poradcem v pracovním světě.	(Levinson, 1978)
	Najít si trvalé zaměstnání.	(West, 2002)
	Stát se produktivním člověkem.	(Erikson, 2002)

Tabulka 2

5 SPIRITUALITA A GENDEROVÉ ROZDÍLY

5.1 JSOU ŽENY ZBOŽNĚJŠÍ NEŽ MUŽI?

Ženy obecně mají tendenci být více duchovně a nábožensky zaměřené než muži. Tento jev byl vypořádán napříč historií, kulturami i náboženstvími (Stark, 2002; Thompson, 1991). Současné výzkumy došly k závěru, že ženy mají větší tendenci považovat náboženství za důležité, být součástí nějaké duchovní komunity a udržovat osobní vztah s Bohem. Navíc jsou více odevzdané Bohu a jeho vedení v životě a méně se mu vzpírají. Důvody mohou být různé, zpravidla se nehledají v samotném sexuálním pohlaví člověka, ale spíše v genderové identitě. Pohlaví je u většiny lidí jednoznačně dáno, ale z hlediska prožívání své identity a vnímání okolí rozlišujeme maskulinitu a feminitu. Jsou to dva mezní stavy, mezi kterými je celá škála možných poměrů. Máme tak například muže s méně či více typickými maskulinními či femininními vlastnostmi (Collett & Lizardo, 2008). Pohled lidí zkoumající religiozitu v závislosti na genderu se posunul právě k této oblasti (Simpson, Cloud, Newman, & Fuqua, 2008). Jaká mohou být různá vysvětlení tohoto jevu? (1) *Socializace genderových rolí* – Právě Thompson (1991) ve své studii poukázal na silnou vazbu mezi religiozitou a feminitou. Vysvětluje celou záležitost z pohledu socializace. Maskulinní výchova vede člověka k dominantnímu chování, k většímu sebevědomí a výkonnosti, zatímco femininní výchova vede k péči a empatii. (2) *Osobnost* – Jiní autoři tento jev přisuzují spíše osobnostním rozdílům (Collett & Lizardo, 2008). (3) *Rizikové chování* – Rodney Stark (2002) a jeho kolegové propojují dohromady dva jevy: ženy jsou více náboženské a muži mají větší sklony k rizikovému chování (porušování zákona, rizikové sporty či podnikání). V duchovní oblasti se to projevuje zejména tím, že ženy se chtějí více zajistit pro posmrtný život, kdežto muži dokáží žít s rizikem nevědomí toho, co přijde po smrti. Jelikož bývá rizikové chování biologicky spojeno s hladinou testosteronu, tak autoři dochází k závěru, že religiozita je podmíněna biologickým nastavením člověka. (4) *Socializace rizikového chování* – Collett a Lizardo (2008) navazují na Starkovu teorii, ale odmítají ji v její biologičnosti a genetické danosti. Zdroj rizikového chování vidí na základě power-control teorie¹³ v nastavení primární rodiny, která mohla být *tradiční*, více patriarchální s nerovnoměrným rozložením moci a tedy s předpokládaným větším vlivem maskulinity na člověka, nebo *moderní* a tedy genderově více vyvážená. Našli souvislost mezi religiozitou, genderově vyváženou výchovou a nerizikovým chováním.

¹³ Power-control theory – Hagan, McCarthy a Foster vytvořili tuto teorii k popisu genderových rozdílů v oblasti kriminality. Předpokládají souvislost mezi strukturou a uplatňováním moci mimo domácnost (např. delikventní chování) s tím jak je moc strukturována a uplatňována v rámci domácnosti ve které vyrůstali. (Collett & Lizardo, 2008)

Některé nové výzkumy, např. Rich (2012), se však snaží zpochybnit výchozí předpoklad a obecně uznávaný fakt, že ženy jsou více nábožensky zaměřené než muži. Dochází k závěrům, že mezi muži a ženami není, co se týče míry religiozity, velkých rozdílů. Vycházejí z předpokladu, že muži i ženy prožívají, chápou a vyjadřují spiritualitu jinak. Jejich výzkumné metody se snaží více zohlednit nejen tradiční ženskou stránku náboženství (spojení s Bohem a ostatními věřícími, pocity které člověk zažívá), ale i tu mužskou (více zaměřená na aktivitu a výkon).

5.2 V ČEM SPOČÍVÁ ROZDÍL VE SPIRITUALITĚ MUŽŮ A ŽEN?

Přirozené genderové rozdíly se projevují i v oblasti spirituality a religiozity. V následující tabulce (tabulka 3) uvádím přehled rozdílů, které ve svých výzkumech prezentují různí autoři. Ti se snaží popsat určité obecné trendy. Například muži mají genetickou tendenci být vyšší než ženy, ale kvůli různorodosti a dalším faktorům je mnoho žen vyšších než mnoho mužů. Jde o popisnou funkci psychologie zkoumající obecné jevy (Kennedy, 2004).

OBLAST	MUŽI	ŽENY	AUTOR
Obecné studie nezávislé na věku mladé dospělosti			
Jak lidé popisují, co znamená zbožnost?	Popisují systém víry, jednotlivé doktríny a přesvědčení.	Popisují především vlastní vztah k Bohu.	(Stokes, 1990)
Jak lidé popisují svou představu Boha?	Jsou zaměřeni na Boží moc, soud a praktikování určité duchovní disciplíny.	Zaměřují se na spojení s Bohem a zážitky uvnitř duchovní komunity. Boha si představují jako více pečujícího.	(Ozorak, 2003) (Dickie, Ajega, Kobylak, & Nixon, 2006)
Jaký vztah mají lidé k neznámému a nebezpečnému?	Mají více testosteronu a jsou tedy bojovnější, nezávislejší, impulzivnější a více inklinují k rizikovému chování.	Mají tendenci být více tradiční a zaměřené na jistoty, které se týkají i zajištění posmrtného života.	(Stark, 2002)
Jak jsou na tom lidé s vírou v paranormální¹⁴ jevy?	Jsou mnohem více skeptičtí k vědecky nepodloženým jevům (72 % silní skeptici).	Mají větší tendenci k víře i ve věci, které nejsou vědecky podložené (64 % silně věřící).	(Kennedy, 2004)
Jaké vlastnosti přisuzují děti Bohu?	Chlapci viděli Boha více jako bojovníka a policajta.	Děvčata viděla Boha více jako milujícího, utěšujícího a odpouštějícího.	(Cox, 1967)
Jak si děti představovaly Boha a jeho genderově specifické vlastnosti?	Chlapci, kteří si představovali Boha s typickými maskulinními vlastnostmi, k němu měli bližší vztah.	Dívky, které si představovaly Boha s typickými femininními vlastnostmi, k němu měly bližší vztah.	(Dickie, Ajega, Kobylak, & Nixon, 2006)
Jaký vztah mají lidé ke smrti?	Větší důraz kladou na boj se smrtí jako s nepřitelem.	Tváří v tvář smrti volí strategii zaměřenou více na smíření a přijetí osudu.	(Galek, Flannelly, Jacobs, & Barone, 2008)
Jaký kontakt mají lidé sami se sebou?	Muži jsou zaměřeni více na výkon a nejsou tolik v kontaktu sami se sebou, se svým tělem a svými potřebami.	Ženy mají větší tendenci být v kontaktu sami se sebou, se svým tělem i duší. Více si uvědomují své duchovní potřeby.	(Galek, Flannelly, Jacobs, & Barone, 2008)
Jak silnou mají lidé tendenci ke konzervativismu?	Tendence ke skepsi a větší otevřenosti.	Tendence k větší míře konzervativismu.	(Bryant, 2007)

¹⁴ Kennedy (2004) ve svých výzkumech definuje „paranormální“ jako to co přesahuje hranice konvenční vědy. Zabývá se především, jestli lidé věří tomu, že Bůh zasahuje do tohoto světa např. skrze zázračná uzdravení.

Studie zaměřené na studenty v mladém věku			
Jak se zbožnost proměňuje?	V průběhu studia mají tendenci snižovat hodnotu náboženství pro jejich osobní život.	V průběhu studia mají tendenci zvyšovat hodnotu náboženství pro jejich osobní život.	(Bryant, 2007)
Jaký vztah mají k vnitřní a vnější zbožnosti?¹⁵	Nižší tendence k vnitřní zbožnosti.	Mají větší tendenci k vnitřní zbožnosti.	(Allport & Ross, 1967)
Jaký vztah mají k modlitbě?	Muži měli tendenci více se modlit pouze v obdobích zvýšeného stresu nebo potřeby.	Ženy více než muži popisovaly modlitbu a meditaci jako každodenní součást jejich života.	(Buchko, 2004)
Nakolik si jsou jistí existencí Boha?	Byli více skeptičtí vůči interpretaci situací jako Božího zásahu.	Ženy vykazovaly vyšší míru jistoty ohledně Boží existence a jeho aktivních zásahů do života.	(Buchko, 2004)
Nakolik zvažují náboženská řešení ve složitých situacích?	Muži měli větší tendenci spoléhat sami na sebe a svůj rozum.	Ženy častěji vyhledávaly duchovní radu a náboženské vyučování tváří v tvář osobním problémům.	(Buchko, 2004)
Jaké jsou nejsilnější zážitky s Bohem?	Místo o samotě s Bohem – v přírodě nebo na vysoké hoře.	Spojení s druhými lidmi; zážitek smysluplné péče	(Fowler, 1978)
Jak si mladí dospělí představovali Boha a jeho genderově specifické vlastnosti?	Muži, kteří si představovali Boha s typickými maskulinními vlastnostmi, k němu měli bližší vztah.	Ženy, které si představovaly Boha s typickými maskulinními vlastnostmi, k němu měly bližší vztah, než ty které zůstaly u původních femininních představ.	(Dickie, Ajega, Kobylak, & Nixon, 2006)
Způsob uvažování	Separate knowing	Connected knowing	(Rich, 2012)

Tabulka 3

Můžeme si všimnout několika trendů, které jsou patrné z výzkumů a které můžeme aplikovat na populaci vysokoškolských studentů. (1) Ženy mají větší tendenci neodchýlit se od své původní víry během studia na vysoké škole. (2) Muži mají tendenci k tomu být skeptičtější a racionálnější vzhledem k nadpřirozeným jevům a samotnému Bohu. (3) Muži a ženy si všimají u Boha jiných vlastností, a ty více zdůrazní.

Pojďme se však zaměřit nejen na rozdíly, ale i na podobnosti. V jakých situacích a výzkumech nebyly nalezeny statistické rozdíly mezi mužskými a ženskými účastníky? (tabulka 4)

OBLAST	MUŽI A ŽENY SPOLEČNĚ	AUTOR
Obecné studie nezávislé na věku mladé dospělosti		
Ovlivnění obrazu Boha zkušeností s rodičem	U mužů i žen byla vyzorována tendence představovat si Boha s podobnými vlastnostmi, jako mají jejich rodiče (vliv představy matky byl silnější).	(Dickie, Ajega, Kobylak, & Nixon, 2006)
Vnější zbožnost	Muži i ženy mezi sebou nemají rozdíl, co se týče poměru zastoupení vnější zbožnosti.	(Allport & Ross, 1967)
Krise na vysoké škole	Muži i ženy prochází během studia na vysoké škole určitou krizí víry, která vede ke snížení jejich zájmu.	(Rich, 2012)
Míra spirituality	Pokud se spiritualita měří genderově vyváženými metodami, které nepreferují femininní stránku, není mezi muži a ženami signifikantních rozdílů.	(Rich, 2012)
	Co se míry spirituality týče, nebyly nalezeny rozdíly mezi feminitou, maskulinitou a androgynií. Rozdíly byly pouze v jejich projevech.	(Simpson, Cloud, Newman, & Fuqua, 2008)

Tabulka 4

¹⁵ Teorie intrinstické – vnitřní a extrinstické – vnější zbožnosti (Allport & Ross, 1967)

5.3 JEDEN CÍL?

Všimli jsme si genderových rozdílů ve spiritualitě. Pokud však budeme vycházet z učení Bible, což je v případě studia křesťanské zbožnosti vhodné, zjistíme, že pro všechny bez rozdílu je vzorem, cílovou metou a nejvyšším stupněm zbožnosti i lidskosti osoba Ježíše Krista (Efezským 4:13). Ježíš byl muž, a tedy se na první pohled nabízí říci, že mužský typ zbožnosti je blíže ideálu jen díky samotné výchozí pozici. Proti tomuto učení se silně vymezila feministická teologie, která v extrémní podobě dojde až k tvrzení, že Ježíšova inkarnace¹⁶ nemohla být úplná, protože byl jen muž (Loewen, 2011). Pokud se však podíváme na osobu Ježíše nejen z pohledu jeho pohlaví, ale i z pohledu genderových vlastností, uvidíme, že je v něm maskulinita i feminita vyvážená (Simpson, Cloud, Newman, & Fuqua, 2008). Na jednu stranu byl přirozený vůdce, zvyklý stát v čele, velmi aktivní a výkonný, jasně zaměřený na cíl, zvyklý na pozici moci; na druhou stranu ho často vidíme jako člověka s rozvinutým sociálním cítěním, který pečuje, dotýká se lidí, krmí je, všímá si potřebných, vyjadřuje podřízenou pozici, hraje si s dětmi. Psycholog David Bakan považuje postavu Ježíše Krista, tak jak ji představuje Bible, za vzor androgynní osobnosti, která překračuje hranice předsudků, diskriminace a kulturního rozdělení maskulinních a femininních vlastností (Hopkins, 2013). Stejným způsobem můžeme uvažovat o samotném Bohu. Teolog a filozof Paul Evdokimov tvrdí, že trojjediný Bůh existuje mimo kategorie mužství a ženství, ale obsahuje v sobě obojí (Klofft, 2005). Bible nám Boha postupně vyobrazuje. Používá k tomu *příkazy* (co má a nemá rád), *příběhy* (jak se zachoval v různých situacích, jak zasáhl nebo nezasáhl), a *přirovnání*, v nichž především můžeme vidět ženské a mužské prvky – bojovník¹⁷, kvočna¹⁸, milovník¹⁹, soudce²⁰, sofia²¹, matka²² (Loewen, 2011). Je však potřeba říci, že mužské obrazy Boha nad těmi ženskými jednoznačně převažují, a tak moderní člověk v Bibli přesnou genderovou vyváženost, po které touží, nenachází.

Má tedy náš duchovní růst směřovat k této psychologické androgynii, kdy v sobě zralý člověk obsahuje vyváženou femininní i maskulinní část? Nějakým způsobem ano. Pro Junga to byla

¹⁶ Inkarnace = vtělení Boha do člověka v osobě Ježíše z Nazareta

¹⁷ Izajáš 42:13 „Hospodin jak bohatýr se vyrazit už chystá, svou horlivost jak bojovník rozněcuje, pozvedá bojový pokřik, proti nepřítelům svým si bohatýrsky vede.“

¹⁸ Lukáš 13:34 "Jeruzaléme, Jeruzaléme, který zabíjíš proroky a kamenuješ ty, kdo byli k tobě posláni, kolikrát jsem chtěl shromáždit tvé děti, tak jako kvočna shromažďuje kuřátka pod svá křídla, ale nechtěli jste!"

¹⁹ Sofonjáš 3:17 Hospodin, tvůj Bůh, je uprostřed tebe, bohatýr, který zachraňuje, raduje se z tebe a veselí, láskou umlká a opět nad tebou jásá a plesá."

²⁰ 2 Timoteovi 4:8 Nyní je pro mne připraven vavřín spravedlnosti, který mi dá v onen den Pán, ten spravedlivý soudce. A nejen mně, nýbrž všem, kdo s láskou vyhlížejí jeho příchod.

²¹ Přísloví 2:6 Neboť moudrost dává Hospodin, poznání i rozumnost pochází z jeho úst. / Přísloví 9:1 Moudrost si vystavěla dům, vytesala sedm sloupů.

²² Žalm 131:1 Poutní píseň, Davidova. Nemám, Hospodine, domýšlivé srdce ani povýšený pohled. Neženu se za velkými věcmi, za divy, jež nevystihnu, nýbrž chovám se klidně a tiše. Jako odstavené dítě u své matky, jako odstavené dítě je ve mně má duše.

jedna z podmínek lidské zralosti, že muž přijme svou animu a žena svého anima. Psychická androgynie umožňuje jedinci vybrat si adaptivní, smysluplné a vhodné strategie chování, ať už femininní nebo maskulinní, a tak přiléhavěji a zraleji reagovat na situace ve vnějším světě. Naproti tomuto ideálu stojí člověk, který používá stereotypní vlastnosti (Hopkins, 2013).

V Bibli si však můžeme všimnout ještě jednoho důrazu. První kapitoly Bible nám ukazují základní filozoficko-teologicko-psychologický pohled na vztahy a role mezi mužem a ženou. V jednom z příběhů o vzniku světa čteme: „*Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil.*“ Jeden ze znaků hebrejské poezie jsou tzv. paralelismy, což znamená, že jedna a tatáž informace se několikrát zopakuje (Schökel, 1997). Neopakují se doslova, někdy se změní slovosled, jindy se použije synonymum nebo opis, čímž se první věta prohlubuje a obohacuje o nové významy. V citovaném biblickém oddíle vidíme tři paralelismy. První z nich „*Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem*“ nám předává základní informaci, druhý „*stvořil ho, aby byl obrazem Božím*“ pouze mění slovosled a význam ponechává, a třetí „*jako muže a ženu je stvořil*“ rozšiřuje význam ještě o další myšlenku. Dovídáme se, že stvoření člověka k Božímu obrazu je synonymem k tomu, že je stvořil jako muže a ženu. Jinými slovy, člověk se stává odrazem Boha ne jako jednotlivec, ale v páru (Balabán, 1996). Ve vztahu lásky odrážíme Boha, který je láska (1. List Janův 4:8)²³. Dlouhodobý vztah muže a ženy poskytuje oběma partnerům příležitost ke změně, k tomu aby přijali jeden druhého, aby se naučili rozpoznávat, kdy je vhodné použít mužských a kdy ženských vzorců chování. Otevřenost k vzájemnému obohacení a změně je nakonec jeden ze základních předpokladů zralého a stabilního manželství (Gottman, 1999). Na druhou stranu je potřeba zvážit, které z vlastností převzít a které ne. Paul Evdokimov kritizuje extrémní podoby feministického hnutí, které v podstatě ruší samo sebe. Vychází totiž od žen, jež si přejí být jako muži. Přebírají jejich vlastnosti, protože podvědomě nejsou smířené s rolí ženy a v podstatě tak podporují nadřazenost mužských vlastností, proti kterým brojí. Bojují tak zbytečně, protože pokud rezignují na své ženství, tak přestávají muže obohacovat (Klofft, 2005). I v oblasti rozdílné morálky, tak jak ji popisuje Kohlberg a Gilliganová, růst nakonec vede ke spojení obou prvků. Muži se v dalších stádiích učí novému pohledu na vztahy a ženy zase na principy a pravidla (Fowler, 2000).

²³ 1. List Janův 4:8 Kdo nemiluje, nepoznal Boha, protože Bůh je láska.

5.4 JAK VYPADÁ SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE?

Pokud bychom měřili pouze to, kolik lidí se veřejně hlásí k náboženskému vyznání a chodí na bohoslužby, případně důvěřuje církvím, tak patří Česká republika mezi nejsekulárnější evropské země. Na druhou stranu narůstá zájem o otázky nadpřirozena a duchovna. Odpovědi na tyto otázky se však nehledají v tradičních náboženstvích, ale ve více alternativních²⁴ směrech. Projevuje se zde velká míra spirituality, ale nízká míra religiozity. K tradiční křesťanské věrouce v ČR inklinují, *více starší lidé, lidé s nižším vzděláním a ženy, než mladší lidé, lidé s vyšším vzděláním a muži*. K alternativním směrům mají také tendenci obecně inklinovat spíše ženy. Věk, pohlaví, vzdělání a velikost místa bydliště do jisté míry vysvětlují určité rozdíly mezi tím, proč někdo věří a jiný ne, ale mnohem větší vliv na náboženskou představu a aktivitu jedince má náboženská socializace (Hamplová, 2008).

Data českého statistického úřadu ukazují následující trendy. (1) Ženy se častěji než muži přihlásí k tomu, že patří k nějaké náboženské společnosti. V roce 2001 se k náboženství přihlásilo 35 % žen a 28 % mužů. V roce 2011 to bylo 22 % žen a 18 % mužů (graf 2). (2) Pokud bychom náš zájem obohatili i o věk (graf 3), dojdeme k tomu, že se ženy k náboženské příslušnosti hlásí ve všech věkových kohortách častěji než muži. Jsou tu však rozdíly v tom o kolik procent. Na dalším grafu (graf 4) je vidět absolutní hodnota procentuálního rozdílu mezi muži a ženami v závislosti na věku. Data ukazují, že do 40 let je v podstatě religiozita u mužů i žen vyrovnaná (rozdíly jsou v řádech jednoho procenta), ale v pozdějším věku (40 – 70 let) jsou už rozdíly významnější (dosahují téměř k deseti procentům). Obecné trendy týkající se přihlášení nebo nepřihlášení k náboženství jsou v letech 2001 a 2011 pro muže a ženy téměř totožné.

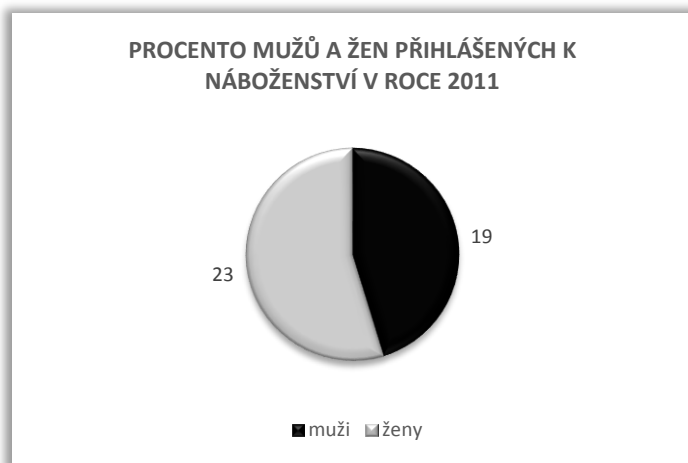
Z průzkumu v rámci sčítání lidu v roce 2011 vyplývají následující jevy: Ženy převažují nad muži, co se týče návštěvnosti registrovaných církví (o 3 %), a také v tom, že se považují za věřící ale bez náležitosti k nějaké církvi (o 10 %). Je však potřeba brát v potaz, že se ženy dožívají vyššího věku a že jich je ve společnosti obecně více. Věková skladba věřících žen byla poměrně vysoká (Odbor statistiky obyvatelstva, 2014). Muži zase převyšovali ženy v příslušnosti k menším neregistrovaným náboženským společnostem (o 18 %) a v ateismu (o 34 %). Tyto údaje by mohly korespondovat se Starkovou teorií o větší tendenci k rizikovému chování u mužů. Náboženské společenství s nejvyšším poměrem žen jsou Církev Československá Husitská (o 23 %), Církev Svědků Jehovových (o 18 %), Církev Slovo Života (o 16 %) a Katolická Církev (o 14 %). Více mužů než žen se naopak přiřadilo k Hinduismu (o 54 %), Jedi (o 53 %), Islámu (o 45 %), Judaismu (o 38 %) a Hare Krišna (o

²⁴ Alternativní směry jsou zpravidla negativně vymezeny vůči tradiční církevní religiozitě. Mohou tam patřit: Nová náboženská hnutí, východní medicína, horoskopy či homeopatie (Hamplová, 2008).

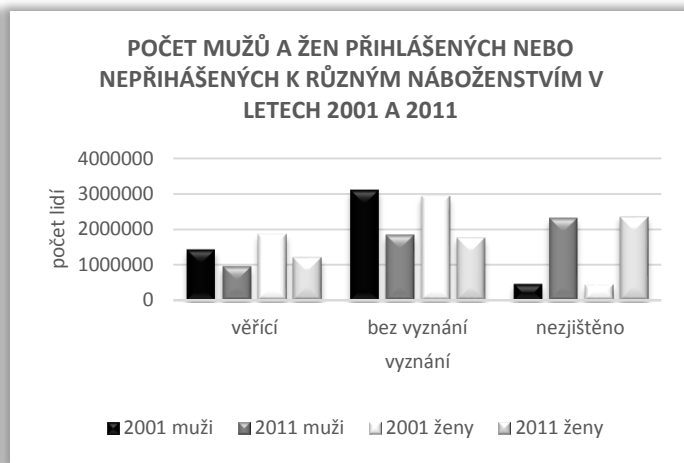
33%). Je však potřeba dodat, že procentuálně převyšovali, ale reálně se jednalo o výrazně menší náboženské skupiny (graf 5).

Všechny výsledky je však potřeba brát s určitou rezervou, otázky týkající se náboženské příslušnosti byly při sčítání lidí formulovány nejednoznačně a byly dobrovolné. (1) Velká část lidí (4 662 455), se k daným otázkám vůbec nevyjádřila. Jelikož se jedná o téměř polovinu všech obyvatel, tak může být interpretace dat a jejich aplikace na celou společnost zavádějící (Odbor statistiky obyvatelstva, 2014). (2) V některých kategoriích docházelo k překryvu, např. Římskokatolická církev se mohla označit v kolonce jak „katolická víra“, tak „Církev římskokatolická“, podobně tomu tak bylo u evangelické církve či protestantského hnutí.

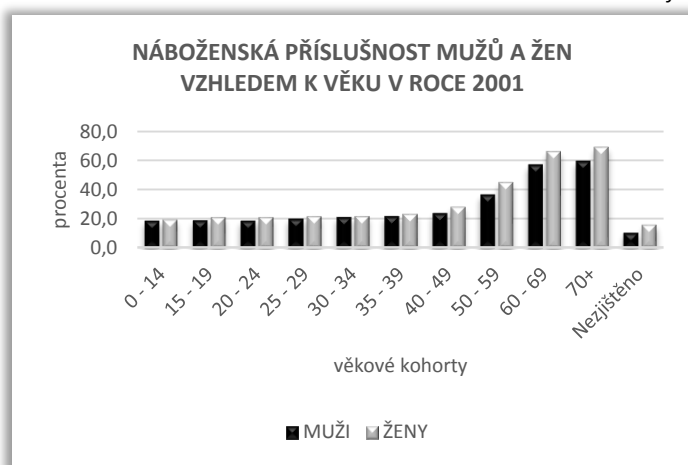
GRAFY POPISUJÍCÍ VZTAH GENDERU A RELIGIOZITY V ČR²⁵

Graf 1

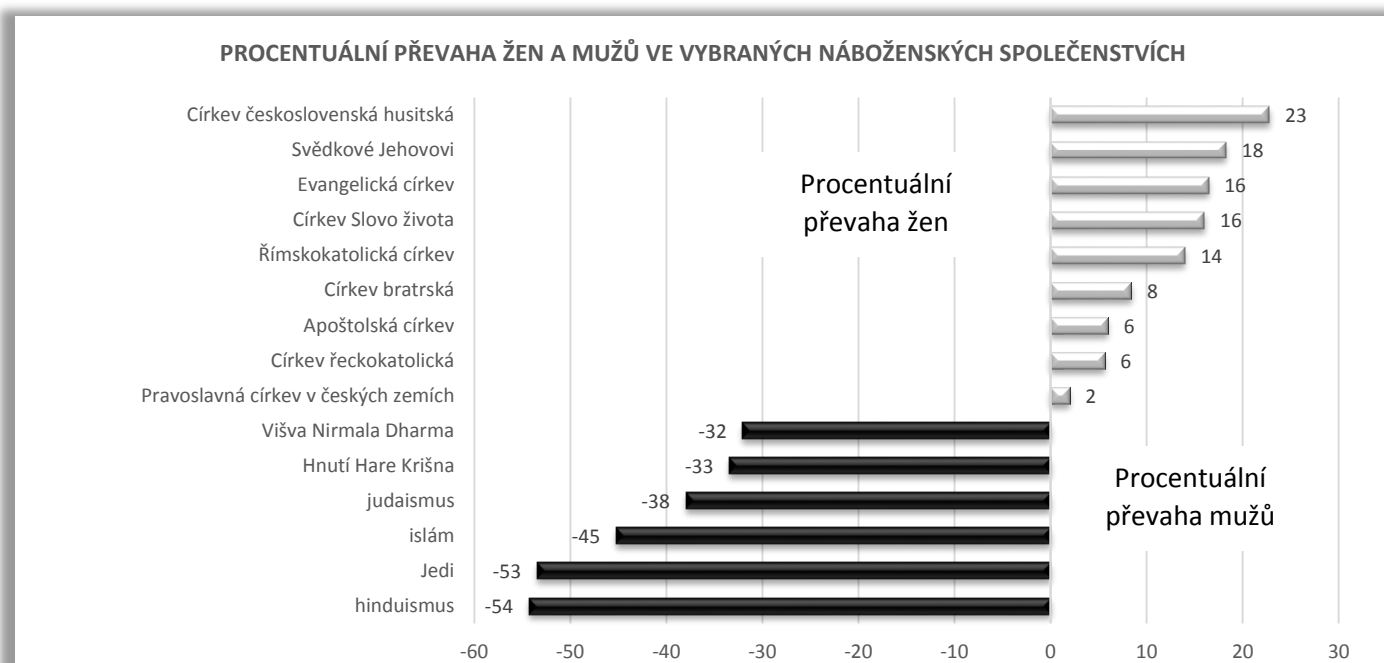
Graf 2

Graf 3

Graf 4

Graf 5

²⁵ Konkrétní tabulky dat jsou uvedeny v příloze č. 4.

6 SANDAGEHO MODEL VZTAHOVÉ SPIRITUALITY

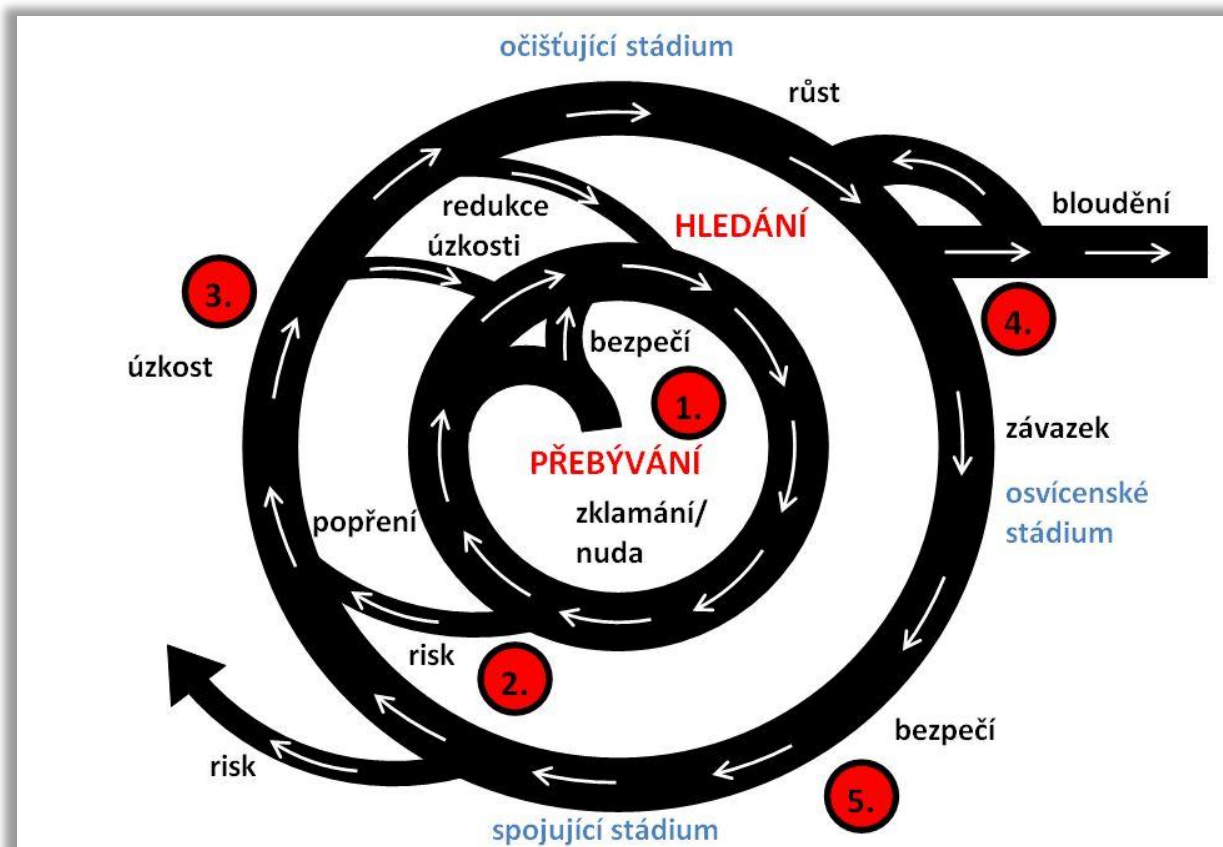
V roce 1998 sociolog náboženství Robert Wuthrnow přichází s rozlišením dvou druhů lidské spirituality. První z nich nazývá „*Dwelling*“ – „*Přebývání*“ a druhou „*Seeking*“ – „*Hledání*“. Duchovní Přebývání je charakterizováno tím, že se člověk stane součástí duchovní komunity a tradice. S touto tradicí se ztotožní a čerpá z ní. Rozumí jednotlivým obřadům a je jimi naplňován. Duchovní Hledání je naopak charakterizováno určitou nestálostí, hledáním, nejistotou, otázkami a pochybnostmi. Jedná se o neustálé hledání nového autentického naplnění a ujištění. Wuthrnow měl za to, že tyto dvě zbožnosti existují vedle sebe a každý má tendenci se k jedné přiklonit (Sandage & Jankowski, 2010).

Steven Sandage a LeRon Shults na Wuthrnowa navazují a přicházejí s modelem, kterým se snaží popsat dynamiku duchovního růstu člověka (Shults & Sandage, 2006). Vytvořením dynamického modelu se snaží vyvážit definitivnost a strnulost některých stádiových modelů vývoje (obrázek 2).²⁶ Hovoří o tzv. zintenzivňování duchovního života a na spiritualitu se dívají především jako na vztah člověka k tomu, co ho přesahuje. Proto nazývají svou teorii „*vztahovou spiritualitou*“²⁷. Využívají Wuthrnowých druhů zbožnosti, ale tvrdí, že to jsou dva neustále se opakující a střídající způsoby zbožnosti. Není to tak, že by si člověk jeden vybral a v něm žil po celý život. To by byla chyba, protože by dál nerostl. Proces systematického balancování mezi „*přebýváním*“ a „*hledáním*“ zhruba koresponduje s cykly růstu a stability v jiných oblastech vývoje člověka (Sandage & Shults, 2007), a proto je možné jej použít i obecněji, ne jen na vztah člověka k Bohu.

Jedná se o cyklický model, který je velmi blízký konceptu „*gestaltového cyklu*“ uspokojení potřeb organismu, se kterým operuje gestalt psychologie. Podobnost spočívá ve fázích klidu, vzniku nestability a ve snaze opět dospět k vyváženosti (Mann, 2010). Další podobnost můžeme vidět se Schnarchovým modelem sexuální terapie, který pracuje s myšlenkou systemického balancování období růstu a stability v partnerském vztahu (Schnarch, 1997). Tato podobnost je velmi důležitá, protože Sandage a Shults svým způsobem také považují vztah člověka a Boha za vztah podobně intimní. Podle Downinga tento proces odpovídá tradičnímu archetypálnímu formátu hrdinských příběhů, kdy člověk vyrůstá v určité komunitě, poté se vydává do světa na zkušenou, tam bojuje s nepřáteli a překonává překážky a nakonec se vrací a obohacuje vlastní komunitu svým příběhem a novými zkušenostmi (Downing, 1998).

²⁶ Originální diagram najdete v příloze č. 2.

²⁷ Relational Spirituality

Obrázek 2

6.1 PŘEBÝVÁNÍ (1)²⁸

Přebývání je vyjádřením vztahu k Bohu pomocí osvědčených způsobů, které člověk přejal například od své původní rodiny. Tento vztah může být jak pozitivní, tak negativní. Je-li vztah pozitivní, znamená to, že člověk je napojen na určité společenství věřících lidí, na určitou tradici a instituci církve, která mu nabízí soubor rituálů (čtení Bible, modlitba a její konkrétní podoby, návštěva bohoslužeb, přijímání svátostí, komunitní život s ostatními věřícími...). Tyto rituály jsou pro něj srozumitelné, oslovují ho, naplňují ho, dodávají mu stabilitu a strukturu do života a pomáhají mu aktuálně a autenticky vyjádřit svůj vztah k Bohu. Důležitým rysem této fáze je, že člověk zpravidla začne v církvi pracovat jako dobrovolník v různých službách (vedení dětí, hraní v hudebních skupinách, vedení mládeže, vybírání peněz...) (Sandage & Williamson, 2009).

Po určité době však tento stav vede ke krizi, která může být způsobena, nudou, zklamáním nebo vnějšími okolnostmi. Všechny rituály se pro člověka stanou předvídatelnými a mohou se stát vyprázdněnými, až obsedantně kompulzivními činnostmi. Dále člověk začne zjišťovat, že se v životě

²⁸ Číslo v závorce udává pozici v grafickém modelu. Podobně i dále.

někam posunul, řeší nová témata a nové výzvy a zjistí, že jeho duchovní život „pokulhává“ vzadu, přestává dávat odpovědi a přestává být autentický (Sandage & Shults, 2007). Právě to je okamžik, kdy se člověku naskytne příležitost „aktualizovat“ svůj duchovní život a posunout se i v něm dál.

6.2 HLEDÁNÍ

6.2.1 Risk x popření (2)

K tomu, aby člověk opustil zónu bezpečí a pustil se na cestu, o které neví, kam ho zavede, je potřeba mít odvalu a naději. Odvalu, protože jde o krok do neznáma. A naději v to, že to dopadne dobře. K takovému kroku se člověk většinou sám neodhodlá, protože je mu každá změna nepříjemná. Potřebuje tedy nějaký podnět, který ho přiměje ke změně (Peck, 1993). Takovýmto podnětem může být v duchovním vývoji více věcí. Např.: Může se jednat o intelektuální výzvu, která začne nabourávat představu toho, čemu člověk věří (kreacionista se setká se zbožným vědcem, který věří v evoluci). Může to vyprovokovat setkání s člověkem, který věří něčemu úplně jinému (křesťan se dostane do úzkého styku s jiným náboženstvím). U zrodu může stát hlubší poznání sebe sama, které člověka vyděsí, a donutí ho nově uchopit vlastní identitu (zjistí, že je schopen nevěry), nebo dojde ke zklamání a k rozpadu ideálu, který si člověk vytvořil o církvi a duchovních autoritách. To všechno může vyvolat v člověku otázky a pochybnosti. Otázkou je, jak s tím naloží. Může se zaleknout těchto myšlenek, může je začít demonizovat a vši silou se bude snažit udržet sám sebe v bezpečí a jistotě předchozí fáze. Právě demonizování je v některých případech křesťanskou formou obranného mechanismu racionalizace (Clark, 1998). Jakmile na člověka přijdou pochybnosti a jakmile začne smýšlet kriticky o Bohu, Bibli nebo církevních autoritách, jeho první reakce často je, že to považuje za hřích, interpretuje situaci tak, že ho pokouší ďábel, a on pokušení podléhá. A tak začíná s pokušením bojovat, bude se modlit, bude se snažit myslet na něco jiného, bude se snažit vrátit zpět. Bude se za to především stydět, a což mu někdy zabrání svěřit se a promluvit si se starším moudrým člověkem, který by mu mohl říci, že se nemá čeho bát (Fisherman, 2002).

Mnoho lidí se svým duchovním i neduchovním krizím brání a odsouvá je různými způsoby do budoucnosti: „tím se budu zabývat za čas“, „ještě ne“, „ještě to není tak hrozné“. Pro některé je pak jednodušší projevit krize ve formě somatických obtíží, než ve formě ztráty smyslu nebo duchovní krize. Scott Peck ve své knize *Dále nevyšlapanou cestou* věnuje jednu kapitolu tématu „Potkej svou krizi brzy“. Zde tvrdí, že čím dříve si člověk krizi přizná a začne ji řešit, tím dříve a jednodušeji jí projde a tím se bude moci dostat dříve do další krize, a stát se tak rychleji hlubším člověkem (Peck, 1994).

6.2.2 Úzkost x redukce úzkosti (3)

Pokud se člověk rozhodl přijmout výzvu, dostává se v našem modelu do vnějšího kruhu, který znázorňuje fázi duchovního hledání. Tato fáze má za cíl člověka zase uvést do fáze první, tedy do fáze Přebývání, která už bude ale díky jeho nové zkušenosti aktualizovaná a bude lépe odpovídat jeho současné zkušenosti. Cílem pro člověka tedy není, aby zůstal ve fázi Hledání, ani aby zůstal ve fázi Přebývání, nýbrž aby mezi těmito fázemi podle potřeb a výzev osciloval (Sandage & Jankowski, 2010).

V této fázi modelu čerpají Sandage a Shults ze středověkého církevního rozlišování tří kroků duchovního zrání – očišťující, osvícenský a spojující. Ve fázi „očišťující“ dochází k nepříjemným prožitkům. Člověk prochází duchovní krizí, která bývá symbolicky až archetypálně znázorňována jako cesta pouští, hlubokou roklí, nebo temným lesem. Člověk hledá a ptá se, ale nemůže najít odpovědi. Prožívá úzkost a nejistotu a své „téma“ má pořád před očima, stále znova a znova ho řeší a nemůže se ho zbavit (Sandage & Shults, 2007).

I v tuto chvíli přichází pokušení – možnost zbavit se úzkosti jednodušší cestou. Vždy se najde nějaká zkratka, která člověka uvede do stavu iluzorního bezpečí. Jung ve svém díle hovoří o tom, že člověk často právě různými zkratkami ukončí svůj růst ještě před tím, než dosáhne pravého cíle. Jsou to ale předčasné a neautentické uzavření. Uvádí pár příkladů: přijmu od někoho radu, se kterou se spokojím, a dál už nehledám; vyzpovídám se knězi, a dál už problém neřeším; poznám část nevědomého a řeknu si, že už jsem poznal vše; zmizí symptom a já nemám dál motivaci řešit zdroj problému (Jung, 1996).

Napětí, které člověk v tomto bodě modelu prožívá, bychom mohli ztotožnit s termínem „kognitivní disonance“. Jedná se o nesoulad mezi postoji nebo jinými kognitivními elementy (Hayesová, 2007). Tato disonance tlačí člověka k tomu, aby ji co nejdříve vyřešil a aby sladil své názory a postoje. Může tak učinit pomocí změny chování, přijetím nových informací a názorů, nebo novou interpretací starých faktů. Velmi často však člověk řeší kognitivní disonanci nevhodným způsobem. Vybere si například pouze ty informace, které jsou ve shodě s jeho jednáním, a ostatní vytlačí nebo jimi začne opovrhovat. Nebo může mít tendenci stýkat se s lidmi, kteří mu budou jeho chování schvalovat a podporovat, a tak vytlačí cizí kritiku ze svého světa (Šamánková, 2007).

6.2.3 Bloudění x závazek (4)

Každá pochybnost a každé duchovní hledání nemusí nutně vést k osvícení a k návratu do duchovní intimity s Bohem. Na pravé straně diagramu je patrná cesta, která vede k Bloudění. Vede do prostoru, kde se člověk „zasekne“ v relativizmu, cynismu a nemožnosti výběru z nepřehledného množství možností, které nabízí život. Na tomto místě se nachází člověk, který se brání veškerým

závazkům, protože vidí nedokonalosti v každé lidské struktuře a organizaci (Sandage & Shults, 2007). Emocionálně se uzavírá, zpovzdálí pozoruje a odmítá se angažovat.

Aby se člověk posunul dál, je potřeba aby se navzdory všem pochybnostem a navzdory tomu, že ví, že existují i jiné cesty, rozhodl pro to, že se po jediné konkrétní cestě vydá. Rozhodne se vzít za sebe zodpovědnost a závazek, který z jeho rozhodnutí vyplývá. Tuto myšlenku přináší už G. Allport, který se ve svém díle zabývá náboženským sentimentem. Podle něj je důležitou součástí náboženského sentimentu právě pochybnost a skepse, přes kterou se člověk stejně odhodlá k závazku. Tímto krokem víry dojde k jejímu posílení a duchovní temnota postupně vymizí. (Allport, *The individual and his religion*, 1950)

V praxi však může být velmi obtížné rozlišovat mezi redukcí úzkosti a závazkem, protože i závazek v konečném důsledku úzkost snižuje. Závazek se od redukce úzkosti liší především v tom, že se jedná o více méně autentické rozhodnutí. Samotná autentičnost je definována různě, například Tuner a Schutte ji definují jako individuální a subjektivní dojem, že mé chování, vzhled a projev odráží něco z jádra mého bytí, mého self (Vannini & Williams, 2009). Opakem autentického chování by bylo chování z donucení, na základě obranného mechanismu nebo kulturní konvence. Jedním z dnes již klasických autorů v oblasti autenticity je Charles Taylor, ten ve své knize *Ethics of Authenticity* popisuje individualismus a snahu najít sám sebe u moderního člověka. V takovém měřítku a s takovými možnostmi je to v dějinách něco naprosto jedinečného (Taylor, 1992). Proto, aby člověk dostal své touze žít autentický život, musí být v kontaktu sám se sebou, se svým self. Kernis a Goldman se zabývali výzkumem autenticity a tvrdí, že autenticita v sobě obsahuje čtyři různé na sebe navazující komponenty. (1) *Uvědomění* si vlastních pocitů, motivů a tužeb, silných a slabých stránek, svého charakteru. (2) Pokud možno nezaujaté a *objektivní zpracování* informací získaných z uvědomění. Znamená to nepopírat, nezmenšovat a neignorovat pozitivní i negativní informace. (3) *Chování* podle mých hodnot, preferencí a potřeb. Autentické chování zahrnuje svobodné vyjádření pocitů, motivů a inklinací, a zároveň vědomí jejich pozitivního i negativního vlivu na okolí. (4) *Vztahová orientace* zahrnuje aplikaci autenticity do oblasti nejbližších vztahů – dovoluji nejbližším, aby mě viděli z dobré i špatné stránky (Schwartz, Luycks, & Vignoles, 2011).

6.2.4 Osvícení a jednota (5)

V tuto chvíli se cyklus v podstatě uzavírá. Člověk se dostává zpět do prostoru bezpečného vztahu. Téma je vyřešeno a palčivá otázka zodpovězena. Jakmile člověk jednou tímto cyklem projde, jeho vztah s Bohem se stává silnější, jistější a realističtější (Sandage & Shults, 2007). Zde se koncept Sandageho a Shultse prolíná s teorií attachmentu, která sice původně mluví o dyadickém vztahu matky a dítěte, ale dá se velmi dobře aplikovat i na vztah člověka k Bohu. Z tohoto pohledu můžeme

vztah člověka k Bohu definovat jako vztah jistý. Člověk ví, že tu Bůh je, i když ho zrovna nevidí a necítí blízko u sebe (Hart, 2010). Až v budoucnu přijde nová krize a pochybnost, bude mít člověk více odvahy a naděje vkročit opět do prostoru Hledání. V posledních třech letech pracoval Sandage s dalšími spoluautory na tom, aby svou teorii podpořil i výzkumem. K některým jeho výzkumům se dostaneme v další části této práce.

Co se týče samotného obsahu víry: v této druhé rovině bezpečí není nutně jiný než ve fázi počáteční, i když může být. Člověk věří stejným věcem, jen jim lépe rozumí, hlouběji je chápe a přiznává si jejich někdy paradoxní existenci (Aden, Benner, & Ellens, 1992). Například člověk v první fázi bezpečí věří tomu, že ho má Bůh rád, protože mu to říkali od malička doma a protože se mu daří, a všechno dobré v životě připisuje Bohu. Poté projde krizí, ve které například kvůli nemoci nebo tragédii začne mít různé pochybnosti. Po období Hledání se opět vrací ke své předchozí víře v milujícího Boha, jen už tuto skutečnost chápe hlouběji, plněji.

Stav Bezpečí není trvalý. I z modelu jednoznačně vyplývá, že po nějaké době přijde nová výzva, která člověku nabídne příležitost jít dál a hlouběji.

7 PŘECHOD MEZI III. A IV. FOWLEROVÝM STUPNĚM VÍRY

Víra je podle Fowlera obecná lidská vlastnost, díky které člověk nachází smysl a motivaci pro svou vlastní existenci. Struktura víry má 7 základních dimenzí (kognitivní, morální, perspektiva pohledu, struktura světa, vztah k autoritě, sociální vazby a role symbolů). Fowler se snaží uchopit víru jako obecný jev a obecnou strukturu, takže vůbec nepracuje s jejím obsahem. Je podle něj pro duchovní vývoj jedno, jestli je obsahem víry člověka ateismus, hinduismus, křesťanství nebo islám (bývá za to také velmi často kritizován) (Fowler, 1978). Když se podíváme na jednotlivé fáze duchovního vývoje ega podle Fowlera, zjistíme, že je to v podstatě cesta od egocentrismu k univerzalitě a generativitě (Lodder, 1998). Všech šest stádií Fowlerovy teorie jsem stručně shrnul na straně 15. Nyní si detailněji rozebereme pouze dvě z nich a podíváme se na přechod mezi nimi.

7.1 SYNTETICKY KONVENČNÍ VÍRA (III.)

Je to stádium vývoje víry, které se překrývá s obdobím adolescence. Člověk během něj začíná ještě intenzivněji prožívat a objevovat svět mimo rodinu. Hledá víru, která mu poskytne koherentní orientaci ve světě plném otázek a nejistoty. Hledá víru, která mu dodá základ pro jeho hodnoty a identitu. Hledá osobní vztah k Bohu.

Syntetická víra v tomto případě znamená, že veškeré střípky přesvědčení, postojů a hodnot, které člověk přijal v předchozích stádiích, jsou syntézou postupně spojena v jeden ucelený systém a stávají se důležitou složkou identity dospívajícího. Dospívající si sám pro sebe vymezuje, v co vlastně věří a v co už ne (např.: věřím v predestinaci a nevěřím v reinkarnaci). Tento systém však zpravidla ještě neprošel vírem vlastních pochybností, ale je vázán na externí autority, kterými už často v tomto období nejsou rodiče (Fowler, 1978). To vše je možné, protože už podle Piagetovy teorie dospěl do stádia formálních logických operací (Říčan, 2004).

Konvenční víra znamená, že ačkoliv je na první pohled dospívající silně nekonvenčním člověkem (vůči většinové společnosti a generaci jeho rodičů), tak je velmi konvenčním ve vztahu ke své vrstevnické skupině, ke skupině referenční a k autoritě, kterou se rozhodl následovat. Člověk v tuto chvíli ještě nemá jistotu být jiný (Stanard & Painter, 2004). Vrstevnická skupina je v tomto věku poměrně homogenní, a dodává tak jejím členům jednoznačnou identitu (Erikson, 2002). Ve chvíli, kdy se setkávají s něčím nebo někým cizím, tak se uzavrou a začnou své okolí „démonizovat“. Mají v podstatě velmi černobílý pohled na svět (Fowler, 1978). Ve vztahu vůči druhému člověku, který je jiný než oni, mají velmi mnoho předsudků a nedokážou ho vidět v jeho individualitě. Vnímají ho pouze jako člena nějaké skupiny, a to je pro ně jeho nejcharakterističtější rys (to je křesťan, to je nevěřící, to je punker...) (West, 2002).

Fowler si všímá skutečnosti, že mnoho lidí v různých křesťanských společenstvích ustrne na této úrovni a už se dál nevyvíjí. Na jednu stranu je to podle něj proto, že je jednodušší mít nad sebou externí autoritu, která mi řekne, co mám dělat, mít okolo sebe skupinu lidí, kteří jsou stejní jako já, čímž mě podporují v mé identitě křesťana. Na druhou stranu je to proto, že církev sama často lidi v tomto stádiu udržuje. Nezralé společenství těžko nese, když do něj vstoupí někdo, kdo je úplně jiný. Vedoucí v církvi někdy těžko nese, když mají ostatní pochybnosti a když nevěří a zkoumají to, co jim říká (Fowler, 1978). A tak se stává, že je člověk vědomými i nevědomými způsoby udržován ve třetím stádiu duchovního vývoje, který v extrémní podobě vykazuje až „sektářské“ rysy (Vojtíšek, 2005).

7.2 INDIVIDUÁLNĚ REFLEKTUJÍCÍ VÍRA (IV.)

Individuálně reflexivní víra se u člověka objevuje nejdříve v mladé dospělosti. Podle Fowlera je ideální, když se opravdu během tohoto období u člověka objeví. Pokud se z nějakého důvodu pozdívá (a to je velmi časté), tak může později přinést do života člověka vážné problémy (Fowler, 1978).

Individuální víra znamená, že oproti předchozímu (konvenčnímu) stylu už je člověk schopen stát sám za sebe. Má k tomu dostatek odvahy a dostatečně vybudovanou identitu, která není závislá na bezprostřední reakci druhých lidí (Fowler, 1978). Takovýto člověk se dokáže postavit za svůj názor i proti skupině, a to proti skupině vlastní, nebo referenční (Nakonečný, 1970).

Reflektující víra znamená, že člověk dokáže podstoupit a podívat se na celý systém víry, kterému věří z nadhledu, nebo z pohledu jinak věřícího člověka. Dokáže si odůvodnit, proč tomu a tomu věří a ví, jak na to přišel (Fowler, 1978). To je možné díky tomu, že člověk je schopen hledět sám na sebe a na své vztahy z perspektivy třetí osoby (Vojtíšek, 2005). Reflektující dále znamená, že se člověk velmi spoléhá na rozum a fakta, což může mít v náboženství za důsledek demytologizující tendence. Projeví se to tak, že jedinec začne být kritický k symbolům a rituálům a pátrá po jejich smyslu. Pokud v nich smysl nenachází, tak je odmítá přijmout.

7.3 PŘECHOD

Při každé změně, kterou člověk v životě prochází, dochází k tomu, že opouští něco starého a přijímá něco nového. Každý přechod, i přechod k lepšímu znamená vždy nějakou ztrátu, kterou je nutno si uvědomit a oplakat ji (Bridges, 2004). Stephen Parker (Parker, 2011) se ve svých nejnovějších studiích pokouší zachytit tento Fowlerův přechod v několika kazuistikách. Zabývá se projevy přechodu, jeho ztrátami a zisky.

Ztráty: Jedna z velkých bolestí, kterou člověk v této době prožívá, je ztráta kontaktu s původní vrstevnickou skupinou a její rozpad (často kvůli tomu, že se každý rozejde do světa za svým snem). Dále člověk ztrácí jednoduchý pohled na svět a vše se rázem zesložituje. Ztrácí posvátnou úctu k symbolům a začíná je brát velmi pragmaticky. Ztrácí své jednostranně interpersonálně definované self („jsem její přítel“, „jsem jeho syn“ „jsem členem té a té skupiny“) a znovu si klade otázku, „kdo jsem“ a „co tu dělám“.

Zisky: Člověk získá schopnost kritického náhledu na sebe sama a svůj hodnotový systém. Je osvobozen od vnitřní „tyranie“ toho, co si myslí druzí. Jeho self již není pasivně, nekriticky nebo přehnaně určováno vztahy, nýbrž vztahy a role „má“, a neztotožňuje se plně ani s jedním z nich. Je tak volnější, překonává závislost a směřuje ke vzájemnosti.

Přechod mezi jednotlivými Fowlerovými stádii vyžaduje změnu na mnoha úrovních v podstatných oblastech, jako je pohled na sebe, na Boha na svět. Fowler tvrdil, že přechod se děje pomocí tří stádií: konec, neutrální zóna a nový začátek. (1) *Konec* vyznačuje období, kdy se člověku hroutí jeho předešlé představy a základní kameny jeho víry a způsobí to celkovou dezorientaci. (2) *Neutrální zóna* se nese v duchu úzkosti, nejistoty a chaosu. (3) *Nový začátek* je potom příležitostí člověka vybudovat si novou, autentičtější a aktuálnější víru. (Buker, 2011) Můžeme si všimnout, že Fowlerova stádia přechodu mezi jednotlivými stádii v podstatě odpovídají Sandageho modelu, který je ovšem více propracovaný.

Grafický přehled přechodu mezi III. a IV. stádiem duchovního vývoje podle Fowlera (tabulka 5).

III.		IV.	
Charakteristické rysy		Charakteristické rysy	
1. Kognitivní	Formální logické operace	Post-formální myšlení	1. Kognitivní
2. Morální	Konvenční	Postkonvenční	2. Morální
3. Perspektiva	Perspektiva druhé osoby	Perspektiva třetí osoby	3. Perspektiva
4. Struktura self	Self je definováno pomocí vztahů	Self je definováno samo o sobě	4. Struktura sefl
5. Autorita	Vnější	Vnitřní	5. Autorita
6. Soc. vazby	Skupina, autorita	Intimní a partnerský	6. Soc. vazby
7. Role symbolů	Symbole vnímány konkrétně	Dekonstrukce symbolů	7. Role symbolů
Adaptivní mechanismy		Adaptivní mechanismy	
Člověk se naučí sám sebe chápat jako součást „velkého příběhu“, a to mu pomůže ujasnit si vlastní identitu. Cítí také spojený s ostatními lidmi.		Schopnost kritické sebereflexe.	
Rizikové faktory		Schopnost přijmout zodpovědnost za své chování.	
Přílišné zaobírání se hodnocením druhých lidí.		Rizikové faktory	
Vnímání Boha jako svého osobního přítele (příliš mnoho familiárnosti, ne bázeň a úcta).		Přílišná důvěra v lidský rozum.	
		Tendence k narcismu a snaha o zdůraznění vlastního získaného pohledu na svět.	

Přechod	
Ztráty	
Ztráta spojení s vrstevnickou skupinou	
Ztráta stabilní referenční skupiny	
Rozbití symbolů	
Ztráta ideálů	
Zisky	
Schopnost kritické reflexe	
Schopnost zvědomovat nevědomé	
Svoboda od hodnocení druhých	
Relativistický nadhled	

Tabulka 5

Zpracováno podle S. Parkera (Parker, 2009), (Parker, 2011) a J. Fowlera (Fowler, 1978)

7.4 PROČ JE POTŘEBNÉ POSTOUPIT DO IV. STÁDIA DUCHOVNÍHO VÝVOJE?

(1) **Patologičnost náboženství** – Český psychiatr Max Kašparů v jedné ze svých knih porovnává zdravou a patologickou religiozitu (Kašparů, 2002). Když se podíváme na jeho definice obou způsobů religiozity (tabulka 6), zjistíme, že do jisté míry odráží III. a IV. Fowlerovo stádium víry. Zůstávat u nižšího stádia víry déle, než je potřeba, může být tudíž patologické.

Zdravá religiozita	Patologická religiozita
přispívá k rozvoji osobnosti	zarputilý zápas o bezhříšnou svatost
podporuje harmonické vztahy s druhými lidmi	nenávisť proti jinak smýšlejícím
otevřenost pro životní skutečnosti	přehnaný strach z Božího soudu
nevzbuzuje strach	bludné náboženské myšlenky
uschopňuje pluralitní toleranci	duchovní nátlak (zákonictví)
udržuje postoj hledání	náboženské výklady budoucnosti
má individuálně rozdílnou míru tvůrčí síly	náboženské blouznění
dává prostor pro humor a slavení	náboženská touha po moci a uplatnění
	umrtvování těla přehnanou askezí
	útěk před světem
	neschopnost lásky
	popírání života
	okultní praktiky

Tabulka 6

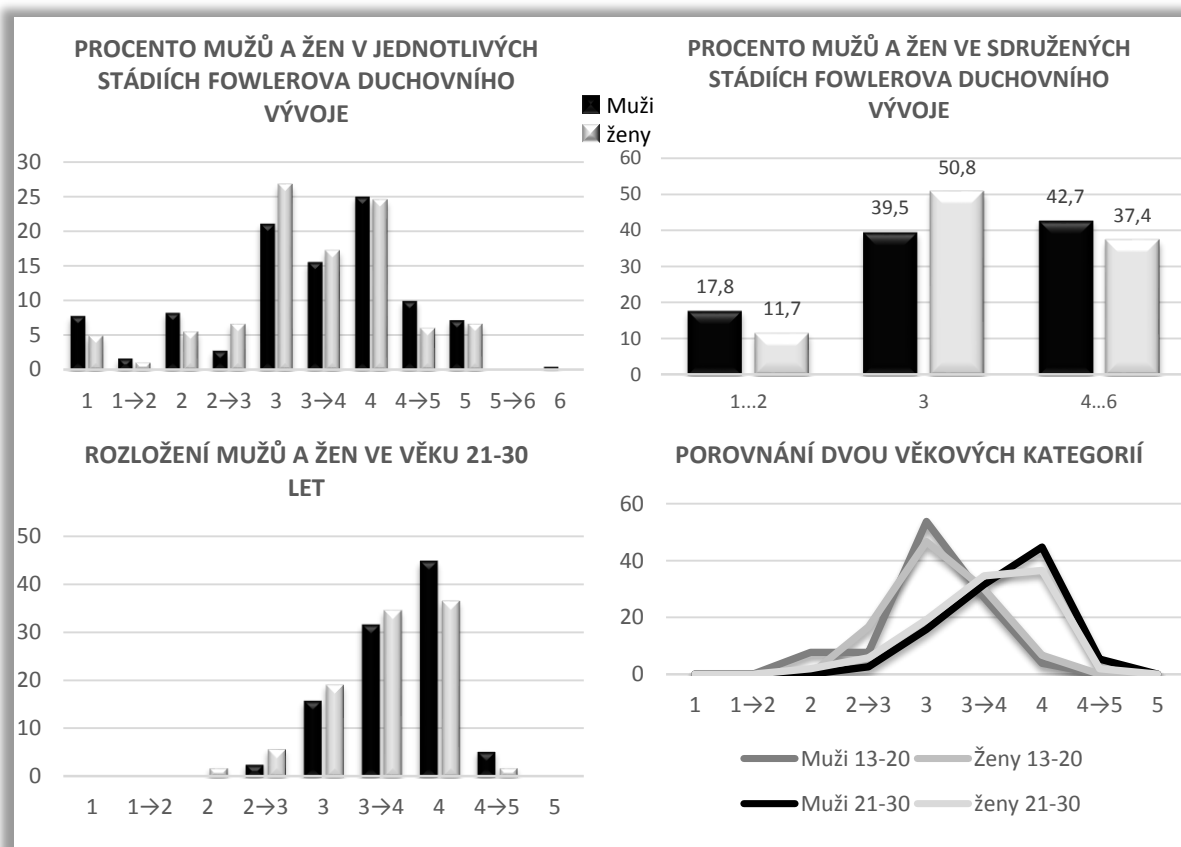
(2) **Zralost** – Allport a Ross (1967) dělí víru na dva základní druhy – vnitřní x vnější. Vnější orientovaný člověk používá své náboženství k dalším cílům, kdežto vnitřně orientovaný člověk ho žije a vnímá jako cíl sám o sobě. Vnitřní víra bývá považována za zralejší, protože ji člověk bere jako cíl sám o sobě a ne jako prostředek k uspokojování nižších potřeb. Vnější zbožnost je často spojena s konformitou a uzavřeností vůči novému, cizímu a jinému. Vnitřní zbožnost je naopak více flexibilní a zakládá se na principech a ne jen jednotlivých pravidlech (Herek, 1987). Vnější zbožnost popisuje podobné nastavení jako Fowlerovo III. stádium, zatímco vnitřní zbožnost je více spojená s kritickou reflexí Fowlerova IV. stádia.

(3) **Partnerské problémy** – William Buker se ve svých výzkumech zabýval souvislostí mezi manželskými krizemi a konflikty na jedné straně a jednotlivými stádii Fowlerova duchovního vývoje na straně druhé. Podle něj je ve vyšších fázích vývoje (od IV. dále) klíčový rys tzv. nelineárního a holistického uvažování. Jedinec s holistickým uvažováním dogmaticky nelpí na svém vnímání skutečností, ale má náhled sám na sebe, své vztahy a svou roli v nich. Tuto vlastnost vnímá jako podstatnou pro řešení partnerských problémů a pro toleranci mezi partnery. Vyšší stádia víry podle Bukera korespondují se stabilnějším manželstvím (Buker, 2011).

7.5 SPIRITUALITA A GENDER PODLE FOWLERA

Fowler ve svých výzkumech pracoval s mužskými i ženskými subjekty. K rozdílům v jejich vývoji se ve svém původním díle *Stages of faith* nevyjadřoval (Fowler, 1978). Později se však začal i touto otázkou zabývat.

Pokud propojíme poznatky o genderovém rozlišení mezi connected a separated knowers a s Fowlerovými stádii, dojdeme nutně k závěru, že by ženy měly více inklinovat a zůstat ve III. stádiu, které je charakterizováno vztahy, zatímco pro muže by mělo být snazší se posunout do stádia IV., které je charakterizováno individualitou (Simpson, Cloud, Newman, & Fuqua, 2008). To odpovídá i Fowlerovým výzkumům. Na následujících grafech (graf 6) jsou znázorněna procenta mužů a žen (svislá osa) v jednotlivých Fowlerových stádiích (vodorovná osa), včetně přechodných stádií. Je vidět, že muži převažují ve všech stádiích (nižších i vyšších), ale okolo III. stádia (2→3, 3, 3→4) převažují ženy. Na druhém grafu jsou vidět stádia sdružená do větších celků. Z grafu vyplývá, že ve III. stádiu a dvou přilehlých přechodových stádiích se nachází více jak 50 % všech žen a pouze 39 % mužů (Fowler, 1978). Poslední graf nám ukazuje, že jak u mužů tak u žen došlo během dospívání a mladé dospělosti k přechodu ze III. do IV. stádia.

Graf 6

8 DUCHOVNÍ ÚKOLY MLADÉ DOSPĚLOSTI

Máme tu před sebou některá témata a úkoly, které se v mladé dospělosti vynoří a které mají velmi úzký vztah k duchovnímu vývoji. Je to téma životního snu, jehož duchovní základ tkví ve smyslu života a v hledání Boží vůle pro život. Je to téma vztahu k Bohu a k církevní komunitě a vyrovnání se s krizemi, které v tomto věku přichází. A je to téma svobody, která velmi úzce souvisí s autoritou, morálkou a svědomím. Pokusím se na každém z těchto témat ukázat jejich možný vývoj ze zóny Přebývání přes všechny nástrahy Hledání až po chvíli, kdy se téma alespoň na chvíli uzavře jako vyřešené.

Jedním z nebezpečí, kterému někteří lidé v mladé dospělosti podlehnou, je to, že chtějí splnit všechny úkoly najednou, chtějí studovat, cestovat, vydělávat peníze, mít silný partnerský vztah a sloužit Bohu. Neuvědomí si, kolik času a energie je to bude stát, aby to všechno začali dělat pořádně (King, Reimer, & Balswick, 2005). Když potom něco nezvládají, mají tendenci k jednoduchým, nepromyšleným a neautentickým rozhodnutím jen proto, aby svůj vývojový úkol co nejrychleji splnili. Jiné nebezpečí tkví v tom, že se někteří lidé rozhodnou své vývojové úkoly neplnit. Chtějí zůstat v období neúplné dospělosti co nejdéle. Obě varianty mohou po určité době přinést psychické i sociální problémy.

8.1 FORMULACE ŽIVOTNÍHO SNU

Základním duchovním i psychickým úkolem mladé dospělosti je dotvořit si a formulovat svůj životní sen, a tento sen začít naplňovat. Tento úkol zde zmiňuji jako první, protože mám za to, že by i v životě člověka měl být první. Pokud si jej člověk nějakým způsobem formuluje, tak mu to velmi pomůže v rozhodování a ve vývoji v dalších oblastech života.

Sen v tomto období znamená, že si mladý člověk vytvoří představu, jak by měl podle něj v budoucnu vypadat jeho život. Je formulací konkrétního přání, kterého by si člověk přál v dospělosti dosáhnout. Může se týkat školy, kariéry, zaměstnání, rodiny, partnera, cestování, přátel atd. (Wilhoit & Dettoni, 1995). Dobrý a autentický sen má silný pozitivní motivační náboj, který člověku dává inspiraci a sílu překonávat překážky (např.: při dlouhé přípravě na náročné zaměstnání lékaře) (King, Reimer, & Balswick, 2005). Pokud se mladému dospělému z nejrůznějších důvodů nepodaří dostatečně konkrétně formulovat svůj sen a začít podnikat kroky k jeho naplnění dochází k zablokování dalších vývojových období a člověk potom v dospělosti neprožívá takové naplnění (Kittrell, 1998).

Výzkumem a teorií takto definovaného snu se zabýval psycholog Daniel Levinson (1996). Zaměřil se mimo jiné na rozdíly mezi sny mužů a žen. Podle něj mají muži svůj sen jednoznačně spjatý se zaměstnáním a vytváří si ho v mladém dospělém věku nejlépe za pomoci nějakého mentora. Jejich sen bývá heroický - budu zpěvákem, lékařem, vrcholovým sportovcem či manažerem, nebo prozaičtější - budu kovářem nebo řidičem. Tématem snu žen se zabývá v knize *The Seasons of Women's life*, na které spolupracoval se svou manželkou, ale byla vydána až po jeho smrti. Popisuje v ní 45 životních příběhů žen a na závěr shrnuje, že jejich vývoj se v podstatě od vývoje muže příliš neliší. To tvrdil, navzdory tomu, že určité rozdíly vyzoroval. Zjistil, že se ve snech žen odráží ambivalence mezi kariérou a rodinou, a že všechny jsou nespokojeny s tím, jak to mají v životě vyvážené. Dále zjistil, že sen nebývá spojován pouze s budoucím povoláním, tak jako u mužů, ale obsahuje silnou vztahovou komponentu. Nakonec si všiml, že zpravidla nemají žádnou mentorku, a definitivní ustálená formulace jejich snu přichází až v pozdějším věku (mezi 30 a 40 lety). Levinsonova teorie vývoje snu u žen však bývá kritizována především proto, že sám měl pojetí snu spjaté s kariérou a zaměstnáním, což nebyl typ snu, který by odrážel realitu tehdejší ženy (Kittrell, 1998), protože pracovní uplatnění ženy bylo chápáno jako možný ale nikoliv nutný doplněk tradiční role ženy zaměřené na péči o rodinu a děti (Vágnerová, 2000).

Sen je zároveň duchovním úkolem, vizí budoucnosti, která vyplave na povrch ve chvíli, kdy je člověk v kontaktu sám se sebou, se svým vlastním duchem (Lodder, 1998). Je těžké někdy rozlišit, zda ke mně tato vize přichází z venku (od Boha), nebo jestli vychází zevnitř (z psychiky). Vždy záleží na interpretaci konkrétního člověka. Pokud onu vizi mladí křesťané považují za „volání Boží“, má pro ně větší autoritu, spíše ji poslechnou a vytrvají v ní, protože budou mít pevný základ zkušenosti, ke které se mohou vracet, a to i pokud se z psychologického hlediska jedná pouze o externalizaci vlastní touhy do Boží figury (Klimeš, 2008).

U severoamerických indiánů Siuxů byla zavedená praxe tzv. *iniciačních snů*. Mladý indián byl poslán do lesa, aby byl sám a aby sám sebe otevřel svému snu, který bude určovat jeho budoucnost (Kelsey, 1978). Krásnou ilustraci takového snu podává kniha *The Black Elk Speaks – Černý jelen mluví*. Siuxský lékař v ní vypráví o své vizi, která ho vedla k tomu, aby se stal lékařem (Neihardt, 1932).

8.1.1 Přebývání

Člověk si svůj sen samozřejmě nezačíná vytvářet až v mladém dospělém věku. Během celého dětství a dospívání si člověk postupně skládá mozaiku toho, co by si jednou sám pro sebe přál. Jednotlivé střípky sbírá ze své vlastní zkušenosti se zaměstnáním rodičů, s rodinou svých přátel, z televize a od svých vrstevníků. Ve třetím Fowlerově stádiu duchovního vývoje má dospívající sen, který je přežatý

od rodičů nebo od vrstevnické skupiny (Fowler, 2000). Ještě nedošlo k plné reflexi a k zamyšlení se nad tím, zda je toto skutečně tím, kam mě „srdce táhne“. Lidé s předčasně uzavřenou identitou často žijí sen svých rodičů, protože si nenašli čas na to, aby zjistili, co je v jejich nitru (West, 2002).

Sen v tomto stádiu může být i negativní. Člověk sice neví, co přesně chce, ale má před sebou velmi zřetelně vykresleno, co nechce. Jeho sen se zakládá na negativní identitě a na vymezení se například právě vůči rodičům. Příkladem takovéhoho snu může být sen člověka pocházejícího z chudé rodiny, ve které rodiče hodně šetřili, což pro něj bylo traumatizující, a tak se jeho snem stalo být bohatým, respektive nebýt chudým (Lodder, 1998). Pokud tento sen nebude dostatečně zreflektován, může mít v dnešní době půjček a úvěrů katastrofální následky.

8.1.2 Hledání

8.1.2.1 Risk x popření

Po nějaké době, kdy člověk žije přejetý a neautentický sen, se může dostat do krize. Spouštěcí událostí krize může být to, že člověk nezvládne dokončit školu, na kterou šel, nebo po dvou letech zjistí, že to opravdu není tím, co by ho naplňovalo. Je ale možné, že svůj přejetý sen vydrží žít až do krize středního věku, kdy se najednou ohlédne a prohlédne (King, Reimer, & Balswick, 2005). V dnešní době obrovských příležitostí lidé často prožívají rozhodovací paralýzu, je tolik možností a oni se nejsou schopni rozhodnout. Když už se rozhodnou, tak s tím nejsou spokojeni, protože si bytostně uvědomují uniklé možnosti. To jsou některé důvody, které dnes lidi vedou ke krizi snu (Ludwig, 2013).

8.1.2.2 Úzkost x redukce úzkosti

Člověk, díky nějakému podnětu zvenčí nebo zevnitř, dostane příležitost najít a vytvořit si svůj sen. Ze začátku to může být velmi nepříjemné, protože se mu jeho dosavadní sny a plány zhroutily a on teď žije v úzkosti z toho, že žádný sen nemá. Je to ale příležitost pro to se zastavit, vydržet úzkost, bolest a nejistotu, pořádně se tímto tématem začít zabývat a hledat svůj sen.

Cesta k vytvoření realistického autentického snu může zahrnovat následující kroky.

- (1) *Poznání sebe sama* – je potřeba, aby byl člověk v kontaktu sám se sebou, znal své schopnosti a dovednosti, ale aby byl v kontaktu i se svými emocemi a věděl, co mu dělá radost, co mu přináší uvolnění, co ho naplňuje, a co ho naopak rozčiluje a frustruje. Aby toto člověk zjistil, musí někdy v mladém věku vystřídat několik různých zaměstnání (King, Reimer, & Balswick, 2005).
- (2) *Inspirace vzory* – člověk zpravidla ve svém snu nevymyslí něco úplně nového, velmi často se nechá inspirovat vzory, které má okolo sebe. Nemusí to být nutně chybné, zjednodušující a nezralé, pokud jde o vědomé a promyšlené rozhodnutí a ne nevědomé přijetí (Fowler, 2000). Velmi

důležitou roly tu hraje osobnost tzv. mentora. Je to zpravidla starší a zkušenější člověk, který je mladšímu učitelem a uvádí ho do pracovního procesu tím, že mu nechává nahlédnout do toho, jak pracuje on. Je to v podstatě vztah mistra a žáka, který nejen v příbězích, ale i v realitě často po dvou až třech letech skončí s hořkostí a konfliktem, protože mladší se ze vztahu naučí, co si myslí, že potřebuje, a má touhu se vymanit, naproti tomu starší mu nechce uvolnit prostor (Kittrell, 1998).

(3) *Otevřenost vůči budoucnosti* – je potřeba, aby člověk vnímal sám sebe jako toho, kdo může ovlivnit svou budoucnost rozhodnutími, které udělá teď. Je to víra v to, že budoucnost je otevřená a nadějná (King, Reimer, & Balswick, 2005). Právě naděje do budoucnosti je jedním z důležitých rysů mladé dospělosti (Říčan, 2004).

(4) *Cesta skrze analýzu snů* – Jungova teorie výkladu snů se zakládá na tom, že když jedinec naslouchá svým snům a vizím (denní snění i noční sny), přibližuje se postupně svému středu. Tento střed se víc a více rýsuje a zjasňuje a tvoří pravý sen člověka. Tento pravý sen není možné rozpoznat z jednoho snu, je potřeba se zabývat celou sérií snů. Vykládat postupně jeden sen druhým snem a hledat společné prvky a témata (Jung, 1999).

(5) *Sdílet sen s partnerem* – jedním ze znaků intimity mezi dvěma lidmi je schopnost a ochota navzájem sdílet své sny. Získávají na ně potřebnou zpětnou vazbu a sny se tak stávají realističtějšími. Rozhovor o společné budoucnosti a společný sen je také jedním z důležitých témat, které by měli spolu řešit lidé při přípravě na manželství. Pokud své sny neznají a nemají je propojené (nebo je ještě nemají vytvořené), tak hrozí, že se časem ve svých snech nesejdou, nebo bude jeden ve vleku toho druhého (King, Reimer, & Balswick, 2005).

(6) Nejvíce dlouhodobě nosným snem je sen, který není vázán na dosažení budoucího úspěchu, nebo finančního hodnocení či materiálního zisku, ale sen který v sobě obsahuje prvek poslání, činnost která je smysluplná nejen pro mě, ale i pro druhé lidi. (Ludwig, 2013)

Redukce úzkosti v tomto případě bude vypadat tak, že člověk neprojde úkoly zmíněnými v předchozím odstavci, ale nějakým způsobem si cestu zjednoduší. Zeptá se rodičů nebo někoho jiného, co má dělat, když ho vyhodili ze školy, poslechne jejich radu a nechá je v podstatě rozhodnout za sebe. Člověk se může vyhnout řešení tohoto tématu i tak, že vstoupí do partnerského vztahu a začne žít sen toho druhého.

8.1.2.3 Bloudění x závazek

Bloudění v této oblasti může vypadat tak, že člověk zůstane u svých snů a nepřikročí k tomu, aby je začal naplňovat. Může neustále hledat ten pravý sen a pořád bude mít pocit, že to není ono. Jediným způsobem, jak může člověk postoupit dál, je učinit závazek. Rozhodne se pro jednu cestu a zároveň s tím vědomím zavrhne mnoho jiných cest.

8.1.2.4 Osvícení a jednota

Člověk se, podobně jako Siuxský mladík, vrací z lesa a odnáší si s sebou vizi své budoucnosti. Teď přichází chvíle, kdy tento sen začne žít a uvádět do praxe. Je pravděpodobné, že pokud dobře porozuměl sám sobě, nebude po několik dalších let nucen přemýšlet a pochybovat o tom, jestli zvolil správnou cestu. Bude moci svou energii a aktivitu upnout jiným směrem a otevřít se pro druhé lidi.

8.2 AKTUALIZACE VZTAHU K BOHU

Člověk, který věří v Boha a má pozitivní vztah k církvi, je zván k tomu, aby své postoje vždy po určité době aktualizoval. Pokud se tak nestane, budou se stále více rozevírat pomyslné nůžky mezi jeho osobní zralostí a duchovním životem. V této kapitole budu vycházet především z výzkumů Sandage a jeho spolupracovníků, kteří zpracovali několik longitudinálních studií duchovního vývoje. Zabývali se v nich v podstatě právě přechodem od III. do IV. Fowlerova stádia, a to konkrétně u vysokoškolských studentů studujících protestantský evangelikální teologický seminář²⁹. Tyto výzkumy byly zveřejněny postupně v letech 2009 a 2010. Sandage v nich operacionálně stanovil tři možné stavy, jejichž vývoj potom pozoroval u jednotlivých studentů. Prvním stavem byla *Intristická religiozita* (IR), ve které se člověk vztahuje k Bohu pomocí internalizovaných a osvědčených přístupů. Tento stav odpovídá fázi „Přebývání“ v jeho modelu. Druhým stavem je stav *Quest religiozity* (QR), která se vyznačuje otevřeností vůči cizímu, otázkami a pochybností a odpovídá fázi „Hledání“. A nakonec definuje stav *Realistického přijetí* (RA), ve kterém je patrný silný vztah k Bohu navzdory překážkám a občasně duchovní frustraci. Tento poslední stav ukazuje na post-kritické duchovní „Přebývání“ (Sandage & Shults, 2007).

8.2.1 Přebývání

Sandage ve svém výzkumu předpokládal, že pokud se člověk rozhodl pro studium na teologickém semináři, má poměrně jistý a pozitivní vztah k Bohu a je také pozitivně naladěný vůči církvi, ve které chce sloužit. Studenti jsou tedy na začátku svého studia ve fázi Přebývání. Vykazují vysoké hodnoty na škále IR a duchovního well-beingu³⁰, a také jsou velmi aktivní v církevních společenstvích, což je v církevně protestantských kruzích chápáno jako znak duchovní horlivosti, zralosti a opravdovosti (Sandage & Williamson, 2009).

²⁹ V kontextu USA je potřeba rozumět teologickému semináři jinak než tady v České republice. V USA je teologickým seminářem univerzita, která připravuje na službu jednak budoucí kazatele, ale často také další církevní pracovníky a lidi, kteří se budou zabývat pastorem.

³⁰ Jedná se o dvaceti-položkový dotazník, vytvořený Buffordem, Paloutzianem a Ellisonem v roce 1991, který měří duchovní a psychické zdraví jedince. (Sandage & Williamson, 2009)

Na druhou stranu je však teologický seminář místem, kde člověk projde výraznou duchovní krizí. Ta může být vyvolána různými podněty. (1) Podnět pro to přichází v samotných osnovách učiva, kde se studenti seznamují s různými výklady Bible a různými filozofickými směry, relativizují se a desakralizují některé náboženské rituály. (2) Dále k tomu přispěje fakt, že se na semináři setkávají studenti z různých církví a různých náboženských tradic. Pokud člověk vyrostl v jedné církvi a jednom sboru, může být velmi překvapen, zjistí-li, že projevy křesťanství jeho spolužáka vypadají úplně jinak. Navíc je člověk nucen zabývat se různými složitými intelektuálními teologickými otázkami. To vše dohromady může u studenta vyvolat duchovní krizi, protože jsou narušovány jeho představy jednoznačnosti a jednoduchosti náboženství (Sandage & Williamson, 2009). Zároveň začnou nahlížet do samotného fungování církve, čímž může dojít k desakralizaci posvátných prvků a k deziluzi ze samotné organizace (Stanard & Painter, 2004). (3) Navíc zde hraje roli skutečnost, že se člověk skrze studium Bible blíže seznamuje s Božím charakterem, což může kolidovat s jeho dosavadní představou o Bohu. Naše lidská představa Boha začíná u toho, že před sebou vidíme své rodiče. Ti byli vládci našeho mikrokosmu v dětství, a tak vnitřně předpokládáme, že podobný bude vládce našeho makrokosmu v dospělosti. Podle toho, jací byli naši rodiče, je naše původní představa Boha tedy více či méně porušena a v rámci duchovního růstu je potřeba ji odvrhnout a nahradit Bibličtější-pravdivější představou. Proces takového nahrazení může být velmi nepříjemný, protože se dotýká samé podstaty naší víry a jejího hlavního objektu – Boha (Peck, 1993).

8.2.2 Hledání

8.2.2.1 Risk x popření

V tuto chvíli stojí člověk na pomyslné křižovatce a musí se rozhodnout, jakou cestou se vydá. Má v zásadě dvě možnosti. (1) Rozhodne se otázkám a pochybnostem postavit čelem, začne se ptát nahlas a začne poctivě hledat odpovědi, ačkoliv vůbec netuší, jestli se mu ještě někdy podaří dát vše do jednoho celku a jestli mu z jeho víry ještě něco zbude. Když totiž zpochybní jednu část své víry, má dojem, že se to vztáhne i na ostatní. (2) Rozhodne se otázky a pochybnosti popřít a vytěsnit. Podle toho, co mu je osobnostně bližší, buďto začne obviňovat sám sebe z malověrnosti a z pochybností, nebo vše přiřkne „dáblovým útokům“ snažícím se zničit jeho víru, nebo začne obviňovat své vyučující a spolužáky z liberalismu a z rozměňování náboženství (Sandage & Jankowski, 2010).

Pochybnosti mohou mít různou úroveň a různou hloubku. Spilka, Hill a Hood se zabývali jejich výzkumem, když zkoumali tzv. „integrativní komplexitu“, tedy schopnost uvědomění si a tolerance různých pohledů a zároveň jejich pochopení a nestavění se proti nim. Ptali se účastníků výzkumu na různé otázky, a jedna z nich byla: „*Co byste řekli, že byla nejzávažnější pochybnost týkající se vaší*

víry za posledních několik let?“ Odpovědi rozdělili do tří kategorií podle toho, jak hluboko si respondenti pochybnosti přiznali. (1) Na úrovni mělkých pochybností byli odpovědi, které obsahovaly pouze jednu dimenzi náboženské pochybnosti. Např.: *„Moje jediná pochybnost je nad tím, proč Bůh nechává ve světě trpět lidi.“* (2) Na úrovni středních pochybností bylo dimenzí více a obsahovaly něco, co se člověka osobně dotýkalo. Např.: *„Pochyboval jsem nad tím, proč mě Bůh nechal být nemocným, co z toho měl. Taký nerozumím tomu, proč tu jsou války a hlad ve světě“*. (3) V kategorii nejhlubších pochybností bylo pochopení, že všechny pochybnosti dohromady nutně ničí celý systém. Např.: *„V průběhu let jsem měl spousty malých pochybností, například mě ničilo pokrytectví některých věřících, a přišlo mi, že Bible nemluví přímo do mé situace a není relevantní. Po nějaké době jsem si uvědomil, že když spojím všechny pochybnosti dohromady, tak musím zpochybnit náboženství jako takové.“* (Spilka, Hill, & Hood, 2009).

8.2.2.2 Úzkost x redukce úzkosti

Když se člověk rozhodne pro druhou cestu, zůstane v období Bezpečí a bude jeho zarytým a tvrdým obráncem. Pokud se však člověk rozhodne pro první cestu, čeká ho podle Sandegova výzkumu období úzkosti, hledání, nejistoty, snížených hodnot well-beingu a zvýšených hodnot psychických obtíží. Také se kvůli uzavření do sebe dočasně sníží jeho angažovanost v církvi (Sandage & Williamson, 2009). Přesto je to ale důležitý krok na cestě ke zralosti, komplexnosti a moudrosti.

Zastavím se ještě na chvíli u tématu vztahu člověka k Bohu. Člověk, který si připustí otázky ohledně svého vztahu k Bohu, si uvědomí, že jeho představa Boha je do velké míry daná jeho subjektivním stavem a jeho představou o rodičích. Z toho pro něj vyplývá otázka, jestli je tedy Bůh pouze něčím v jeho mysli, a tudíž ho v ničem nepřesahuje a není hoden uctívání, nebo jestli je opravdu reálným Bohem existujícím mimo jeho fantazii. Psycholog Jeroným Klimeš odpovídá, že ano i ne (Klimeš, 2008). Rozlišuje obraz Boha reálného a fantazijního.

(1) *Obraz fantazijního Boha* je mentální reprezentací, která je závislá na lidské zkušenosti se světem. Pokud je zkušenost dobrá, bude Bůh příznivý. Pokud je ale zkušenost špatná a člověku je špatně, bude obraz Boha odlišný, krutý a přísný. Fantazijní Bůh v lidské hlavě není o nic chytřejší než člověk sám, nemůže tedy dát uspokojivou odpověď na otázky, které dotyčný klade. Pokud se takovýto člověk vytrvale dotazuje fantazijního Boha, a nedostává odpověď, začne být přesvědčen, že Bůh mlčí a zlobí se na něj. Fantazijní Bůh má symetrické pocity jako jeho nositel, když se člověk hněvá, bude jeho Bůh pasivně mlčet, nebo podrážděně reagovat a připomínat třeba dávné hříchy. Fantazijní Bůh má také antropocentrické úmysly a motivy, které se člověk snaží najít a vysvětlit si jimi chování svého Boha (Klimeš, 2008).

(2) *Obraz reálného Boha* je odlišný. Reálný Bůh není závislý na našich pocitech, ani nemá antropocentrické úmysly. Nemění se v čase a je stále přítomný, i když jeho přítomnost zrovna nepociťujeme. Zná vše, ví mnohem víc než my, ale není povinen nám dávat vysvětlení všeho, co se nám děje. Obraz reálného Boha je vykreslen v Bibli a můžeme ho částečně poznávat. Klíčem k tomuto poznání je jednak uvědomění si falše fantazijního Boha, který je vlastně jen v nás samotných a je tudíž omezený a bezmocný; jednak porovnávání našich konkrétních představ o Bohu s tím, co o Bohu víme z Bible (Klimeš, 2008).

8.2.2.3 Bloudění x závazek

To, že člověk začne pochybovat, ještě neznamená, že duchovně dozraje. Mnoho lidí v historii se vydalo na cestu skepse. Někomu v tom pomohla věda, jinému osobní krize, ale už se z ní nikdy nevrátili nazpět k víře (Peck, 1993). Jiní lidé dnes, v době náboženské plurality, dospějí do relativizmu, ve kterém budou všechna náboženství pozorovat z dálky a budou se snažit si uchovat odstup, místo aby vsadili svůj život na jedno z nich a stali se účastníky jeho dobrodružství a jeho příběhu (West, 2002).

Aby se ale člověk posunul dál, je potřeba aby opět sebral svou odvalu a rozhodl se podle svého nejlepšího svědomí. Aby učinil závazek a plně se oddal jedné cestě.

8.2.2.4 Osvícení a jednota

Je-li rozhodnutí autentické, člověk se opět posune do fáze Bezpečí. Ví, že jsou i jiné cesty a jiné možnosti, ale také ví, že on sám se rozhodl pro tuto jednu. Najednou se přestane těmito otázkami zabývat a může svou energii vložit do něčeho jiného (Sandage & Jankowski, 2010).

8.3 ZRALÝ ZPŮSOB VYROVNÁNÍ SE SE SVOBODOU

Dalším tématem, které se vynořuje v období mladé dospělosti, je téma svobody. Když si dítě a dospívající představují, jak budou dospělí, vidí často právě tu svobodu, kterou dospělí z jejich pohledu mají. A když náhodou dospělí slyší jejich fantazie, tak se v duchu nebo nahlas smějí, protože si vůbec nepřipadají svobodní, a prohlásí něco ve smyslu „však počkej, uvidíš“ nebo „klidně si to s tebou vyměním“. V průběhu mladé dospělosti (a především během dob studia na vysoké škole) má člověk možnost zakoušet svobodu dospělého člověka, který žije daleko od rodičů, a zároveň ještě často nemá závazky, které by ho svazovaly (zaměstnání, manželství, platba hypotéky, rodičovství...). Z určitého pohledu to může být nejsvobodnější období lidského života. Přestože je svoboda pro člověka velkým lákadlem, je opravdová svoboda pro člověka velmi náročná a v konečném důsledku nepřitažlivá. Erich Fromm napsal velmi hlubokou knihu, kterou nazval „*Strach*

ze svobody“ (Fromm, 1969). Poukazuje v ní právě na problematičnost a náročnost pravé svobody a odhaluje, že se lidé raději vzdají své svobody ve prospěch závislosti a nezodpovědnosti.

V průběhu dětství je člověk závislý na vnější autoritě, kterou jsou pro něj rodiče. Dítě není svobodné, rodiče za něj rozhodují a zodpovídají. Během období dospívání se dítě začne vůči autoritě rodičů vymezovat. Pod heslem svobody, za kterou bojuje proti rodičům, se však velmi často skrývá závislost a nesvoboda vůči kolektivu a novým autoritám. Přechod k dalšímu stádiu zahrnuje to, že si člověk vnější autoritu natolik zvnitřní, že už ji nepotřebuje (Parks, 1982). A to je právě výzva mladé dospělosti.

8.3.1 Přebývání

Fáze Přebývání ve III. Fowlerově stádiu tedy vypadá tak, že člověk spoléhá na některou vnější autoritu. Touto autoritou mohou být jeho rodiče, vrstevníci, učitelé, kulturní hrdinové nebo náboženské autority (Fowler, 1978). Toto stádium duchovního vývoje je charakteristické uvědomělým, vzorným a odpovědným chováním vůči autoritě, kterou považují za svou. Pokud je člověk už v tomto období součástí církve, obhajuje církevní řád a podřizuje se autoritám, které pro něj reprezentují autoritu Boží. Má černobílé vidění a všechen hřích a provinění jednoznačně odsuzuje. To vše je samozřejmě silně podporováno církevními autoritami. Církev má tendenci udržovat lidi na této rovině vývoje, protože je jednodušší s nimi pracovat (Vacek, 2000). V této fázi lidé považují své svědomí za Boží hlas. Svědomí je velmi rigidní, a jakmile se proti svému svědomí proviní, mají velmi silné výčitky, a jednoznačně to vnímají tak, že je obviňuje Bůh. Nemají v tuto chvíli náhled na to, jak moc je jejich svědomí ovlivněno výchovou a autoritami, které nemusí mít s Božím hlasem nic společného (Říčan, 2007).

Fáze Přebývání může být narušena několika momenty, každý z nich rozebereme v jednotlivých částech procesu: (1) Zklamání autoritou – čím více si autoritu idealizujeme, tím hlubší pád ji čeká, pokud přestane splňovat naše požadavky. (2) Vlastní neschopností dodržet pravidla – absolutismus a černobílé vidění v morálním usuzování je zdrojem nejen konfliktů s vnějším světem, ale i hlubokého vnitřního zklamání (Franková, 2009). Zjišťuji, že nejsem schopen dodržet pravidla křesťanské morálky, a jsem v pokušení na ně úplně rezignovat. (3) Bližší navázání vztahů s lidmi s jinými morálními přesvědčeními (zpravidla svobodnějšími).

Někdy se můžeme setkat s mladým člověkem, který působí velmi neformálně, má velmi kontroverzní, odvážné a relativistické názory, a neváhá o nich s druhými mluvit, dokonce je schopen vyjádřit svůj názor i proti autoritám, se kterými se setkává. Může nám na první pohled připadat, že už přešel do IV. fáze duchovního vývoje, ale přitom to vůbec nemusí být pravda. Může mít totiž ve svém okolí nějakého člověka nebo skupinu, o které my nevíme, jejíž názory zastává. Samotná

relativizace názorů a schopnost postavit se autoritě ještě sama o sobě duchovní vyspělost neznamená (Vojtíšek, 2005).

8.3.2 Hledání

8.3.2.1 Risk x popření

Vztah k autoritě: Risk spočívá v tom, že se člověk podívá pravdě do očí a skutečně si přizná, že ho ten či onen člověk zklamal. Dokáže si říci, že s ním nesouhlasí. To ale nemusí být jednoduché, zvláště pokud je na něj například vázána i jeho vlastní identita. Člověk je zde v pokušení použít obranný mechanismus štěpení, kdy je schopen vnímat objekt pouze jako dobrý nebo jako špatný. Pokud je pro něj nepřijatelné, aby se objekt stal špatným, bude se ho snažit udržet jako dobrý i za cenu přehlížení faktů nebo vlastních pocitů (Gabbard, 2005).

Vztah k vlastní nedokonalosti: Období mladé dospělosti je příležitostí, aby člověk poznal sám sebe v nových rolích a nových situacích. Často však naráží na vlastní nedokonalost, neschopnost a negativní vlastnosti. Zjišťuje, že není tak jednoduché se jich zbavit ani pomocí různých duchovních prostředků. Člověk se v tuto chvíli nachází na křižovatce a rozhoduje se, jestli si to přizná, nebo ne.

Vztah k okolnímu světu: Ve vztahu k okolnímu světu se může věřící člověk velmi silně vymezit, odříznout jej a démonizovat. Zůstává potom uzavřen ve svém vlastním kolektivu, který podporuje jeho názory, a brání se tak proti úzkosti způsobené sblížením se s někým, kdo je jiný (Erikson, 2002). Může ale také sebrat odvalu a vyjít ven, kde bude vystaven jiným názorům a hodnotám a vezme na sebe riziko změny nebo dokonce odpadnutí (Nakonečný, 1970).

8.3.2.2 Úzkost x redukce úzkosti

Pokud si člověk pochybnosti a krizi přizná, nastává pro něj období zvýšené úzkosti. Dané téma se pro něj stává velmi důležitým, je na ně citlivý a stále se k němu vrací.

Vztah k autoritě: Je tu nebezpečí, že jakmile člověk prohlédne a prožije zklamání z autorit, zobecní svou zkušenost na všechny autority. Stane se velmi kritickým a vědomě se bude bránit tomu, aby ho ovlivňovaly. Redukce úzkosti ve vztahu k vnějším autoritám zpravidla spočívá v tom, že se člověk od jedné autority uchýlí k autoritě jiné. Může to být jiný kazatel, poradce, profesor nebo psycholog, se kterým své problémy řeší. I člověk, který už se nějakým způsobem vymanil z určujícího vlivu autority, může zažít při nástupu na vysokou školu funkční regres, který mu pomůže se adaptovat. Je to regres k pravdě vázané na autority, nejčastěji profesorů a docentů (Love, 2002). Pro věřícího člověka to může být přechod od autority tradiční nebo charismatické k autoritě odborníků.

Vztah k vlastní nedokonalosti: Mnoho lidí prochází v mladé dospělosti obdobím určitého relativismu, kdy začnou snižovat nároky na sebe sama v zájmu zachování své vlastní integrity a sebeobrazu (Hindman, 2002). Nároky, které jsou na ně nakládány církví, Biblií a jejich vlastním svědomím, jsou postupně snižovány, aby jich mohlo být dosaženo. Jde o to, že když dělám něco, co považuji za špatné, tak získám dojem, že já sám jsem špatný, což je pro mě nepřijatelné (Říčan, 2007).

Vztah k okolnímu světu: Úzkost také člověk prožívá ve chvíli, kdy si uvědomí, že jeho svědomí, které doteď považoval za Boží hlas, je víceméně zvnitřněnými příkazy rodičů a církevního kolektivu. Uvědomí si to ve chvíli, kdy se setkává blízko s lidmi, kteří mají jinou morálku a jinak formované svědomí. Ve chvíli, kdy svědomí v očích člověka přestává garantovat Bůh, sníží se výrazně jeho důvěryhodnost. V mnohých případech to však může být správné, protože může být svědomí člověka silně přecitlivělé (Říčan, 2007).

8.3.2.3 Bloudění x závazek

Bloudění bychom mohli charakterizovat, jako dlouhodobý rovnovážný stav, kdy člověk duchovním autoritám nevěří, jeho svědomí je oproti předchozímu stavu rozšířeno a uvolněno, a přestává tak vyvíjet tlak na integritu osobnosti. Aby se člověk nedostal na cestu bloudění, je potřeba, aby došel k určitému závazku.

Vztah k autoritě: Závazek ve vztahu k autoritám se projevuje tak, že člověk je schopen na druhém vidět to dobré i to špatné a dokáže si autority vážit, i když jsou věci, se kterými nesouhlasí. Zároveň je však schopen a ochoten o nich otevřeně mluvit. Posun ve vztahu ke svému svědomí nastává ve chvíli, kdy se člověk začíná řídit více duchem zákona než jeho literou. Dostává se tak do další úrovně podle Kohlbergovy teorie morálního vývoje (Říčan, 2007).

Vztah k vlastní nedokonalosti: Závazek ve vztahu k sobě samému spočívá v uvědomění si a přijetí své hluboce zakódované hříšnosti, a zároveň v rozhodnutí s ní bojovat. Je to schopnost odolat pokušení vidět sám sebe jen v černobílých barvách. Řešením však není rezignace na morálku a na změnu. Peck v souvislosti s duchovním růstem mluví o kázni, které se člověk musí učit, aby byl schopen duchovně zrát. Rozlišuje čtyři oblasti kázně: odklad uspokojení, přijetí zodpovědnosti, oddanost pravdě a vyrovnání extrémů (Peck, 1993). To jsou věci, kterými člověk bojuje se svým hříchem.

Vztah k okolnímu světu: Závazek ve vztahu k okolí spočívá v tom, že se člověk rozhodne stát si za tím, čemu se rozhodl věřit v kontextu relativistických názorů (Hindman, 2002). Dokáže více uvažovat v kategoriích „zároveň/a“ než „buď/nebo“. Je otevřenější vůči druhým, ale zároveň si

dokáže stát za svým názorem a obhájit si ho (Stanard & Painter, 2004). Je relativistou, který se rozhodl pro jednu z mnoha cest.

8.3.2.4 Osvícení a jednota

Pokud se člověk autenticky rozhodne pro závazek a začne na něm pracovat, dojde po čase ke snížení úzkosti a téma se na nějakou dobu uzavře. Najde si určitou rovnováhu ve vztahu k autoritám, k sobě i k druhým lidem.

9 VÝZKUMNÁ ČÁST

9.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Výzkumný problém – Předmětem mého zkoumání je přechod mladých dospělých křesťanů mužů a žen z III. do IV. stádia duchovního vývoje podle Fowlerovy teorie pomocí dynamického Sandagova modelu vztahové spirituality, jak o nich pojednávám v teoretické části této práce. Vidím pět hlavních důvodů pro potřebu výzkumu v této oblasti: **(1) První krize** – Pro mnoho křesťanů, kteří vyrůstali v církvi a během dospívání se od ní neodloučili, ale naopak v ní našli svou cestu a svou referenční skupinu, je to často první větší duchovní krize, kterou vůbec prožívají. Jakým způsobem touto krizí projdou, může do velké míry určit, jak budou duchovně zrát během dospělosti. **(2) Snaha vyhnout se krizi** – Mnoho lidí k tomuto přechodu nenajde odvahu. Podle Fowlerova výzkumu do IV. stádia přešlo pouze cca 40 % věřících lidí (Fowler, 1978). Rebeca Starnard a Linda Painter se zabývají poradenstvím studentů na univerzitě v západní Georgii a zjišťují, že nejdůležitější pro jejich klienty je pracovat právě na tomto přechodu (Stanard & Painter, 2004). Scott Peck tvrdí, že jedince drží v osobní nezralosti především snaha vyhnout se úzkosti. (Peck, 1993). **(3) Okolí brání zralosti** – Významnou roli zde hrají rovněž rodiče a duchovní vedoucí, kteří se mladé dospělé od dětství snažili vést. V tuto chvíli pro ně může být těžké je propustit, nechat je kriticky uvažovat a vymezit se, nechat je projít duchovní krizí a možná i odejít nejen z domu, ale i sborového společenství. Mohou vyvíjet silné tlaky a komplikovat situaci s dobrým úmyslem uchránit druhého od cesty, kterou považují za špatnou (Black, 2006). **(4) Samota** – Lidé jsou na své duchovní krize často sami, protože se o nich stydí mluvit, bojí se nepochopení a odsouzení, nebo jen neví jak začít. Strach a stud mohou být oprávněné, pokud už mladí lidé mají zkušenost s odsouzením. Na druhou stranu mohou vycházet z pokrytecké snahy vypadat před druhým lépe. Zde vidím velikou výzvu pro duchovní vedoucí, kteří mohou díky tomuto výzkumu porozumět podnětům, které u mladých lidí duchovní krize vyvolávají, a sami aktivně nabídnout otevření konkrétního tématu. **(5) Genderové rozdíly** – Nakonec vidím jako důležité porovnání spirituality mužů a žen. Pokud si těchto rozdílů jako terapeut či duchovní vedoucí nebudu vědom, mohu nevědomky tlačit druhého do typu zbožnosti, který mu není vlastní, mohu apelovat, aby využil silných vlastností, které nemá, nebo mohu přehlédnout oblasti, které ho opravdu pálí.

9.2 CÍLE VÝZKUMU

Cílem je zjistit, jak přechod z III. do IV. stádia Fowlerovy teorie vypadá v konkrétních případech, co ho vyvolává, jak ho lidé prožívají a jestli jsou patrné genderové rozdíly. Zároveň chci ověřit platnost Sandageho modelu vztahové spirituality a možnosti jeho využití při rozhovoru s klienty. Zajímá mě, jaká životní témata jsou nejvíce propojena s duchovními krizemi.

9.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Následuje několik konkrétních otázek, na které jsem ve svém výzkumu hledal odpovědi.

1. *Jak se v konkrétních životech lidí projevují jednotlivé části Sandageho modelu?* – Z rozhovorů se pokusím vytáhnout informace o tom, jak participanti popisují jednotlivé fáze procesu. Např.: jaká událost jim rozbila jejich jednoduchý obraz církve; jaký druh závazku jim pomohl krizi víry překonat.
2. *Kterými fázemi si participanti prošli a kterými ještě ne? Jak „daleko“ se na své cestě dostali?* – Budu vycházet ze svého i z jejich pohledu na to, v jaké fázi se v dané chvíli nachází.
3. *Je možné vyzorovat genderové rozdíly v oblasti duchovní krize a přechodu do stádia individuálně reflexivní víry?* – Výzkumný vzorek je genderově vyvážený, aby bylo možné porovnat rozdíly mezi přístupy mužů a žen k duchovním krizím.
4. *Je Sandageho model použitelný jako odrazový můstek a rámec pro rozhovor s klientem o jeho duchovních krizích? Existují genderové rozdíly ve vztahu k modelu?* – Sandageho model nemusí zůstat jen teoretickým modelem, ale lze ho využít i při samotné práci s klientem, kterému tím poskytneme vodítka a určitou osnovu, podle které může svůj životní příběh konstruovat. Pro potvrzení této otázky vycházím z odpovědí participantů na otázky, zdali je pro ně model srozumitelný, zdali odráží realitu a případně jak by ho upravili, aby lépe odpovídal.

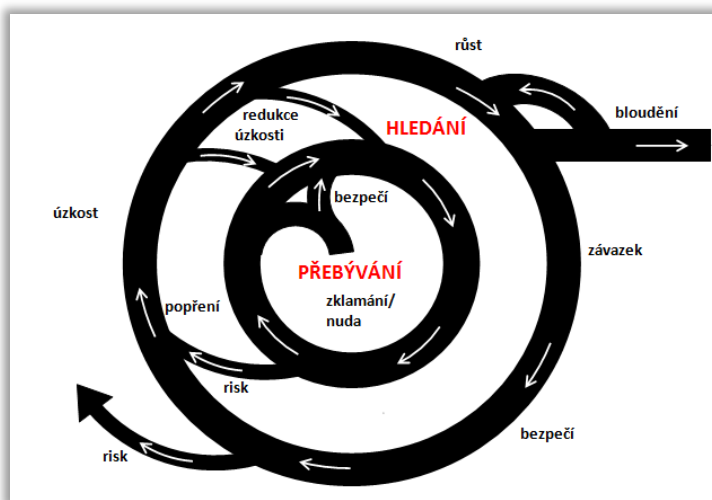
9.4 METODOLOGIE VÝZKUMU

Popis teoretického rámce výzkumu – Vycházím z psychologického popisu vývojového období mladé dospělosti, genderových rozdílů v oblasti spirituality a z teoretických prací Jamese Fowlera a Stevena Sandageho, které jsem popsal v teoretické části této práce.

Zvolený typ výzkumu – Kvalitativní výzkum jsem zvolil z několika důvodů. (1) Jsem přesvědčen, že otázka duchovní krize je velmi individuální, osobní a citlivá. Individuální, protože každý člověk má svůj způsob víry a své pojmy, kterými ji popisuje. Osobní, protože pro zbožného člověka je jeho náboženské přesvědčení klíčovou součástí jeho pohledu na realitu. Citlivá, protože

za přiznané pochybnosti v otázkách víry by v některých církvích a od některých duchovních autorit sklídl kritiku. K získání dat tohoto typu mi přišlo nejvhodnější použít semistrukturované interview. (2) Sandageho model duchovního vývoje je velmi obecný. Zajímalo mě, jak proces, který popisuje, proběhl v životech konkrétních lidí, a proto jsem potřeboval proniknout do větší hloubky. (3) Pro mě osobně byly všechny rozhovory v podstatě hloubkovými sondami, díky kterým jsem získal jasnější a detailnější přehled o dané problematice. V budoucnu by mohlo dojít k vypracování metody, díky které by šlo zkoumat daný jev i kvantitativním způsobem. (4) Chtěl jsem participantům dát co největší svobodu v tom, o čem a jak budou mluvit, aby se necítili svázáni pojmy nebo otázkami, které jim pokládám, ale aby používali vlastní slovník. Mým cílem bylo přistupovat k účastníkům výzkumu jako ten, kdo se učí a dovídá nové informace o tom, jak vypadá jejich jedinečná lidská zkušenost s Bohem vnímaným skrze křesťanské náboženství. Tato jedinečná zkušenost bývá nejlépe zachycena pomocí metod kvalitativního výzkumu.

Metody sběru dat – Jednalo se o semistrukturované interview a částečně narativní rozhovor (Hendl, 2005). Průměrná délka rozhovoru byla 55 minut (rozpětí 34 – 85 min). Většina setkání (¾) se odehrála v místnosti sboru Církve bratrské³¹ určené k rozhovorům. Bylo to pro účastníky výzkumu známé prostředí, ve kterém se pohybují a ve kterém jsem se s některými už předtím sešel. U ¼ proběhl výzkum v jejich prostředí (doma, na privátě). Setkání proběhla v letech 2012 – 2015. V úvodní části jsem participantům vysvětlil cíl výzkumu a podal jsem jim informace o způsobu zpracování jejich osobních údajů. Poté, co podepsali informovaný souhlas s výzkumem, jsem participantům položil několik základních otázek týkajících se jejich věku, délky křesťanského života, školy a témat, která v současné době nejvíce řeší. Potom jsem jim během 10 minut vysvětlil Sandageho model duchovního vývoje, jak o něm píšu v kapitole č. 6. Prezentoval jsem jim graficky zjednodušený³² model (Obrázek 3). Následně jsem je vyzval, aby na základě tohoto modelu převyprávěli nějakou svou duchovní krizi a pokusili se

Obrázek 3

³¹ Mariánská 3, Olomouc

³² Při pilotním testování působil originální model na některé příliš složitým dojmem, pro výzkumné potřeby jsem tedy obrázek zjednodušil.

odhadnout, v jaké fázi se teď nacházejí. U některých účastníků výzkumu jsme probrali více témat, které na daný model aplikovali. Zpravidla začali mluvit o příběhu, který prožili v minulosti a mají ho již uzavřený, poté pokračovali příběhy aktuálnějšími a dosud neuzavřenými. Závěrečná otázka se týkala toho, zdali byl pro ně model srozumitelný a odpovídal tomu, jak oni krizi prožívali. Měli možnost k němu něco přidat, případně jej upravit.

Otázky k rozhovoru – Otázky jsou formulovány poměrně obecně a jedná se spíše o okruhy témat, o kterých jsem s participanty hovořil. Pro potřeby výzkumu není důležitá jejich přesná formulace (výzkumný formulář se nachází v příloze č. 3).

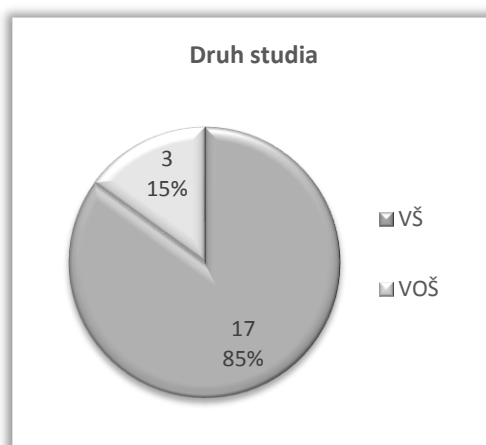
1. Jaká témata v současné době řešíš? Nad čím přemýšlíš? Za co se modlíš? Na čem pracuješ?
2. Je pro tebe tento model srozumitelný? Máš nějaké otázky?
3. Mohl/a by sis prosím vybrat jedno z témat, zkusit se nad tímto modelem zamyslet a říci, kde se zhruba nacházíš a jak se toto téma ve tvém životě v poslední době vyvíjelo?
4. Máš nějaká další témata, o kterých bys mohl/a na základě tohoto modelu mluvit?
5. Byl pro tebe tento model pomocí při vyprávění? Odpovídal tomu, jak jsi věci prožíval/a? Doplnil/a bys ho o něco, nebo nějak změnil/a?

Metody analýzy dat – Rozhovory s jednotlivými participanty byly nahrány a doslova přepsány do textové podoby. Text byl poté zpracován na základě obsahové analýzy (Hendl, 2005) prostřednictvím otevřeného kódování. Kódování bylo propojeno s hledáním odpovědí na výzkumné otázky a s tématy z teoretické části této práce. Jedna množina kódovaných kategorií (diagram 3) byla definována předem na základě teoretické části práce, druhá množina byla získána během opakované četby a analýzy rozhovorů. Délka zpracovaného textu byla téměř 50 000 slov rozdělených do 4 212 vět. Jednotlivé věty jsem se rozhodl brát jako nejmenší významové celky, ve kterých bylo provedeno kódování. Pokud se ve větě objevilo některé z témat, např. Bůh, rodič, svoboda, četba Bible, nebo v něm byla patrná práce se Sandageho modelem, tak byla věta spojena s příslušným kódem. Následně jsem témata a přiřazené věty sdružil do vyšších celků a hledal podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými participanty a skupinami participantů. Hlavní tři trsy korespondovaly se třemi vývojovými úkoly mladé dospělosti – aktualizace vztahu k Bohu, sen a svoboda. Další dva trsy korespondovaly s rysy Fowlerova III. a IV. stádia a s jednotlivými částmi Sandageho modelu. Pět primárních trsů bylo rozděleno na 120 konkrétních kódovaných kategorií hierarchicky uspořádaných (Např.: Vztah k Bohu – Pasivní Bůh, Aktivita v církvi; Sen – Jasno, Nejasno atd.). Prezentované výsledky jsou obohaceny o výroky účastníků výzkumu.

Výzkumný vzorek – Populace, které se týká můj výzkum i celá tato práce, je definována následovně: mladí dospělí křesťané, studenti, muži i ženy. Mou snahou bylo vytvořit co nejvíce

Graf 7

Graf 8

homogenní skupinu participantů, aby se snížil již tak vysoký počet nezávislých proměnných. Vytipoval jsem si lidi, kteří splňovali kritéria mého výzkumu, ze svého okolí (Sbor církve bratrské, křesťanská kolej pro vysokoškolské studenty, Univerzitní křesťanské hnutí a VOŠ Dorkas), a osobně je požádal o rozhovor. ¼ participantů byla navíc získána *metodou sněhové koule*, kdy mi jednotliví účastníci výzkumu doporučili jiné své známé splňující kritéria výzkumu. Všichni byli ochotni mi dobrovolně poskytnout rozhovor na dopředu domluvené téma duchovních pochybností a krizí. U ¼ participantů figurují jako jejich oficiální duchovní autorita (kazatel), ostatní ¾ jsou členové jiné církve nebo jiného sboru. Přišlo mi důležité, aby se snížil počet účastníků výzkumu, se kterými jsem ve dvojí roli (učitel/kazatel/výzkumník) a neovlivňoval tak jejich odpovědi. Zvolil jsem dvacet participantů především proto, abych v rozhovoru s nimi mohl zajít do větší hloubky.

Přehled kritérií výzkumného vzorku. Konkrétní data najdete v příloze č. 5.

- 10 mužů a 10 žen
- Již delší dobu jsou věřící – většina z nich pochází z věřících rodin (80 %), ostatní (20 %) se do církve dostali v období dospívání. Průměrný věk, ve kterém byli pokřtěni, je 16 let. Rozpětí se pohybuje mezi 9 a 21 lety (vyjma těch, kteří byli pokřtěni jako děti). Průměrná doba, po kterou se považují za věřící, je 9 let. Žádný z participantů není věřící kratší dobu než šest let. Je u nich vyšší pravděpodobnost, že prošli krizí své víry, a museli aktualizovat svůj vztah k Bohu.
- Jsou členy některé z menších vyznavačských církví – církve, které tvoří komunity a společenství. Oproti tzv. lidovým církvím kladou větší důraz na aktivní křesťanský život svých členů, na osobní vztah jednotlivců s Bohem a na zapojení členů do práce společenství.

- Jsou ve věku 20-25 let (graf 7) – biologicky se nacházejí na začátku období mladé dospělosti (Průměrný věk skupiny je 22 let, muži i ženy dosahují stejného průměru.)
- Jsou to vysokoškolští studenti z různých oborů, případně studenti vyšších odborných škol (graf 8) – období studia na vysoké škole je specifickým obdobím v životě člověka a bývá charakterizováno rozvíjením kritického myšlení, zvýšením svobody a rozšířením obzorů. Právě tyto charakteristiky mohou vyvolat duchovní krizi a tedy i potenciální růst.
- Jsou v období mladé dospělosti i po psychosociální stránce – biologická dospělost ještě nemusí nutně znamenat, že je člověk dospělý po psychosociální stránce. V období mladé dospělosti biologicky dospělý člověk ještě nemusí vykazovat všechny znaky dospělosti, ale je důležité, aby na nich pracoval. V úvodu jsem se ptal účastníků výzkumu na otázku, jaká témata v současném životě řeší, čím se zabývají, za co se modlí a na čem pracují. Následující tabulka (Tabulka 7) poskytuje přehled odpovědí. Levý sloupec představuje seznam témat mladé dospělosti, jak o nich pojednávám v teoretické části. Následuje seznam participantů pod kódovacími znaky M (1-10) pro muže, a F (1-10) pro ženy³³. Značka „x“ znamená, že účastník výzkumu v odpovědi na otázku jmenoval daný problém, popřípadě z následujícího rozhovoru vyplývalo, že tuto otázku v současnosti řeší a pracuje na ní.

Témata mladé dospělosti, na jejichž realizaci mladý dospělý člověk pracuje	M 1	M 2	M 3	M 4	M 5	M 6	M 7	M 8	M 9	M 10	F 1	F 2	F 3	F 4	F 5	F 6	F 7	F 8	F 9	F 10	
Svoboda																					
Schopnost zodpovědně učinit důležitá rozhodnutí							x									x		x	x		
Explorace příležitostí a zodpovědný výběr																					x
Budování nezávislosti na rodičích			x	x	x	x					x		x	x	x				x		x
Překonat pokušení vzdát se svobody a být závislým																					
Integrita																					
Překonat roztříštěnost života	x																				
Ustálení „životní struktury“	x																				
Ustálení vlastní identity					x													x			
Intimita																					
Najít si intimního partnera	x		x			x	x	x	x	x									x	x	
Život s partnerem											x	x	x	x		x	x				x
Naučit se sebeobětování ve vztahu s druhým																					
Získat schopnost tvořit symetrické vztahy						x							x					x			
Životní cíle (sen)																					
Najít si dlouhodobé cíle a začít je realizovat		x	x	x			x		x	x		x			x						
Práce																					
Najít si učitele (mentora)										x											
Najít si trvalé zaměstnání			x					x	x	x			x		x		x		x		x
Stát se produktivním člověkem	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x		x								
Shrnutí	4	2	5	2	3	4	4	3	4	5	3	2	5	2	3	2	4	3	2	4	

Tabulka 7

Z výsledků vyplývá, že každý z participantů řeší alespoň dvě z témat mladé dospělosti, která jsem zmínil v teoretické části (4.4) natolik, aby mu přišlo důležité je v úvodu rozhovoru zmínit.

³³ Tyto značky jsou použity i dále při prezentaci výsledků

9.5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

9.5.1 Způsob kódování

Diagram 3 ukazuje systém kategorií a pojmů, pomocí kterých byly kódovány jednotlivé výroky participantů. Vertikálně jsou značené tematické trsy a horizontálně úrovně členění. Jeden trs se týkal obou modelů duchovního vývoje (Fowlerova i Sandageho), druhý trs je rozdělen tematicky na tři úkoly mladé dospělosti: Aktualizace vztahu k Bohu, vytvoření smysluplného a reálného snu a schopnost zodpovědně nakládat s vlastní svobodou. Kategorie I. úrovně jsou označeny číslem kapitoly (9.2.2 Modely). Kategorie II. úrovně jsou v textu také označeny číslem kapitoly (9. 2. 2. 1 Fowlerova stádia duchovního vývoje). Kategorie III. úrovně jsou zvýrazněny tučným nadpisem a podtržením (**Synteticky-konvenční stádium**). Kategorie IV. úrovně jsou označeny číslem v závorce a jsou zvýrazněny tučně (**(1) podpora komunity**). Kategorie V. úrovně jsou označeny písmenem v závorce a jsou zvýrazněny tučně a kurzívou (**(a) Vnitřní zpochybnění**).

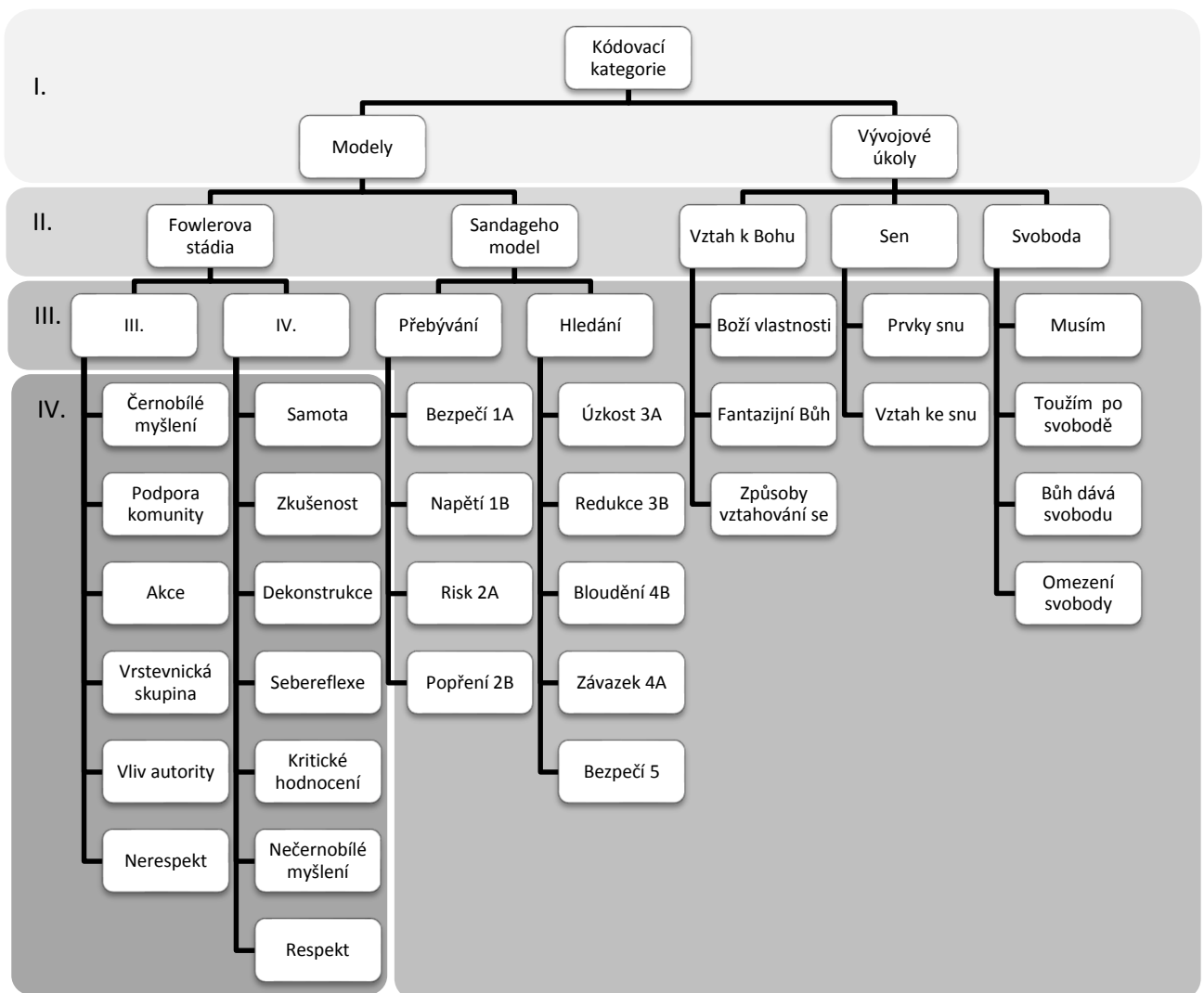

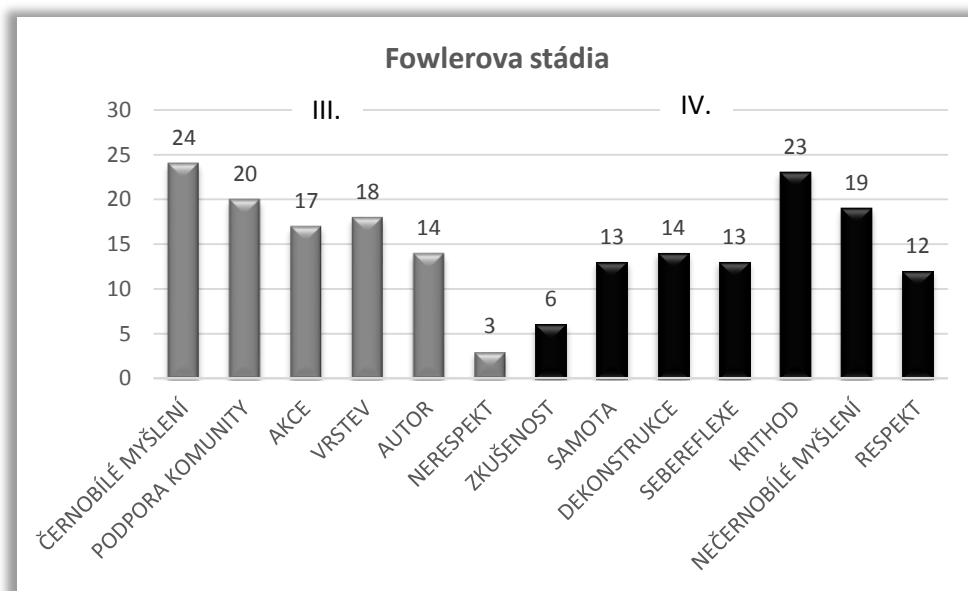
Diagram 3

9.5.2 Modely

9.5.2.1 Fowlerova stádia duchovního vývoje

Na základě definic III. a IV. stádia duchovního vývoje podle Fowlera (kapitola 7) byly věty participantů kódovány následujícími pojmy. III. – Černobílé myšlení, podpora komunity, akce, důležitost a vliv vrstevnické skupiny, nekritické přijímání autority a její případná idealizace, jednoduché odpovědi a nerespektování názoru druhých. IV. – Samota, zakládání si na zkušenostech, dekonstrukce náboženských symbolů, schopnost sebereflexe, kritické hodnocení, holistické myšlení (nečernobílé myšlení) a respekt vůči druhému (diagram 3Diagram 3).

Obě dvě stádia měla v rozhovorech téměř stejný počet výskytů (102 – III. / 96 – IV.), je tedy patrné, že v tomto vývojovém období k přechodu mezi III. a IV. stádiem dochází. Navíc se obě stádia prolínají a jedinec může v jeden okamžik vykazovat charakteristiku obou stádií. Ve III. stádiu se na nejvyšší příčce umístilo černobílé jednoduché myšlení, které vychází z naučených frází a odpovědí, poté následovala témata související s komunitou – participanti vnímali podporu církevní komunity, účastnili se nejrůznějších akcí, významný vliv měla vrstevnická skupina. Ve IV. stádiu převládá kritické hodnocení a nečernobílé myšlení, dobrovolná/nedobrovolná samota, která může člověka vést mimo závislost na skupině a k větší samostatnosti (graf 9).

Graf 9

Uvádím teď příklady výroků participantů kódovaných k jednotlivým subkategoriím IV. řádu v oblasti Fowlerových stádií.

Synteticky konvenční víra (stádium III.)

(1) Černobílé myšlení – F5 mluví o proměnách svých postojů: „*Já jsem ten typ, co si věci nějak jednou stanovím a už se v tom vůbec nemírám. A je to pro mě určitá věc a už ji zastávám a neměním v tom názor. Někdy měním názory hodně rychle, ale v tomhle ne. Třeba sex před svatbou to je úplně jasný (že je hřích).*“ **(2) Podpora komunity** – F9: „*Měla jsem hodně dobrou podporu ve skupinkách a ve sboru se hodně podporovala výchova nás dívek.*“ F3 se vyrovnává s rozchodem rodičů a stěhováním do jiného místa: „*Co mi pomohlo? No že jsem tu začala chodit do sboru. Ten sbor tam u nás, to byl pro mě fakt takové útočiště. A teď když jsem byla v Olomouci a byla jsem tu úplně nová, tak mě to strašně pomohlo, že jsem tu začala chodit.*“ **(3) Akce** – F8 se vyrovnává s rozchodem s přítelem: „*Pak jsem byla na dalším English campu. Tam mi to pomohlo a ulevilo se mi a byla jsem úplně v pohodě. Přijela jsem dom, nechtěla jsem s ním chodit, byla jsem v pohodě.*“ **(4) Vrstevnická skupina (vrstev)** – F6 o strachu, že by se kamarádky dozvěděly o její víře: „*Největší strach mám z toho, že už mě nebudou brát jako takovou kamarádku, začnou mě odsuzovat a pomlouvat.*“ F8 o začátku chození s přítelem: „*Jo, poslouchala jsem ty lidi okolo, kteří říkali, že už spolu chodíme. Hodně velkou roli tam hrálo to okolí. Já jsem o tom do té doby nepřemýšlela, dokud to oni nezačali říkat.*“ **(5) Autorita (autor)** – M8 popisuje svůj nekritický vztah k autoritám: „*Protože jsem byl dlouho takovej bezpáteřní. Mě bylo hodně věcí jedno. Nebyl jsem schopnej zaujmout nějakou konkrétní a jasnej postoj.*“ **(6) Nerespekt** vůči víře druhého a pohrdání – F7 popisuje druhé lidi v církvi: „*Jsou tam takový ti charismatičtí lidi, co se rozpláčou a jsou dojemní, že píchli kolo a nevěděli co dělat a stáli nad tím motorem a modlili se za to, aby přišel Pán Bůh a ukázal tu moc a teď se tam starý pán rozbrečí, protože píchli kolo, a byl to křesťan a zastavil a pomohl jim.*“

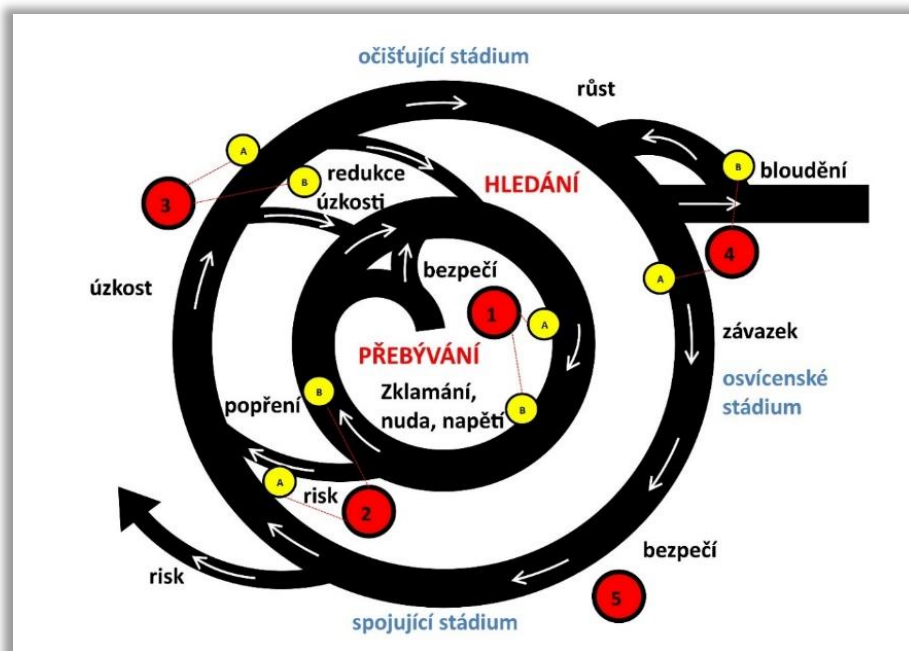
Individuálně reflektující víra (stádium IV.)

(1) Zkušenost – F7 poté, co si prošla hlubokou osobní i duchovní krizí: „*Už si myslím že jsem se dostala do fáze, že už i já můžu říkat své zkušenosti, že to není jen o absorbování jiných zkušeností a názorů, ale tím že to jsou věci, který nemám naučený, ale prožité, tak nemusím být ticho.*“ **(2) Samota** – F9 o životě bez přítele: „*Asi jsem si vytvořila takové jasné obranné mechanismy, kdy jsem se opravdu naučila žít sama.*“ **(3) Dekonstrukce** symbolů a jednotlivých prvků náboženství. Fowler používá pojem dekonstrukce k tomu, aby popsal odvahu člověka zamyslet se nad hlubším smyslem symbolů a rituálů. Je to proces, který vede skrze rozbití jejich aury posvátnosti k hlubšímu pochopení jejich významu (Fowler, 1978) – M8 například prožívá dekonstrukci vůči kázáním na nedělních bohoslužbách: „*S tím je spojenej takovej můj postoj ke kazatelům. Je to jeden z projevů toho skepticismu. Prostě mně přijde, že by to mohlo být lepší to, co zní z těch kazatelen, takže mám takový pocit, že o nic nepřicházím, když nejdu v neděli do shromáždění.*“ M3: „*Třeba si pamatuji, že*

jsme jednou šli do jiného sboru jiné církve. Tak mi tam to kázání přišlo jako na hlavu postavené a já jsem si tam z toho dělal strašnou strandu a borčus.“ **(4) Sebereflexe** vyjadřuje schopnost člověka nahlížet na sebe sama z nadhledu a zpochybnit například vlastní procesy uvažování a chování – M9 po setkání s psychologickou vědou: *„To mě hrozně nalomilo a já jsem hrozně začal v sobě hledat, jestli opravdu jsem k sobě upřímněj a jestli to není jen nějaká autosugesce a psychologický mechanismus, kterým si podvědomě najdu nějaký bezpečí.“* **(5) Kritické hodnocení** (krithod) – obecná kategorie, která vyjadřuje schopnost člověka kriticky a ne naivně hodnotit, ptát se, hledat a zpochybňovat názor většiny. F2 si ztěžuje na lidi v církvi: *„Konzervativní lidé v našem společenství nesusouhlasí s tím, aby vnitřně rozpolcený sbor navštěvovali lidi z venku, aby viděli, jak se nemáme rádi. Já myslím, že lidi z venku taky potřebují vidět, že jsme jen lidi a že se nemusí bát mezi nás přijít.“* **(6) Nečernobílé myšlení** – F7 například vidí, že každý může mít trochu jiné hodnoty: *„Asi je chci brát s rezervou, že každý máme svoje zklamání a bolesti, se kterými nevíme co dělat a může se to projevat i v té prezentaci křesťanství, nebo sebe jako křesťana. Asi si z toho nemusím dělat takovou hlavu, že to má někdo jinak, nebo má ty hodnoty jinde.“* **(7) Respekt** – F3 vyjadřuje respekt vůči rodičům, kteří se rozvedli a nejsou věřící: *„A uzavřené to mám tak, že se je snažím mít ráda, protože nevím, jako nemá cenu je nějak poučovat, protože jsou prostě starší a je to jejich život. Takže je mám ráda i přes to všechno co se stalo, a tak a když tam přijedu, tak normálně dám tatkovu pusu a mamce pusu a dívám se na to s takovou vděčností, jakože mě vychovali no a teď si leť.“*

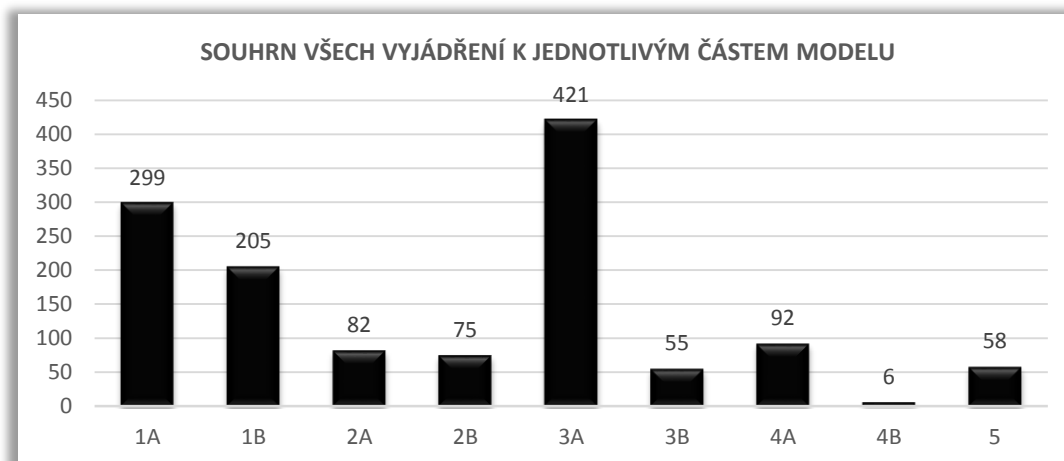
9.5.2.2 Sandageho model duchovního vývoje

Kvůli přesnějšímu kódování jsem Sandageho diagram rozdělil na 9 částí, jejichž značky (1a-5) jsem použil při kódování jednotlivých výpovědí participantů (obrázek 4).

Obrázek 4

Na grafu 10. je vidět, kolik vět použili participanté k popisu jednotlivých částí modelu. Nejdetailněji popisovali období úzkosti (3A) a fázi bezpečí (1A), ze které všichni vycházeli a na kterou vzpomínali, nebo se vůči ní negativně vymezovali. Nejméně se vyjadřovali k oblasti bloudění, což není vzhledem k povaze vzorku participantů překvapující. Na následujících stránkách uvádím především doslovné výroky participantů k jednotlivým tématům. V každé kategorii by bylo možno uvést mnohem více výroků, vybral jsem pouze některé reprezentativní.

Graf 10

Bezpečí (1A)

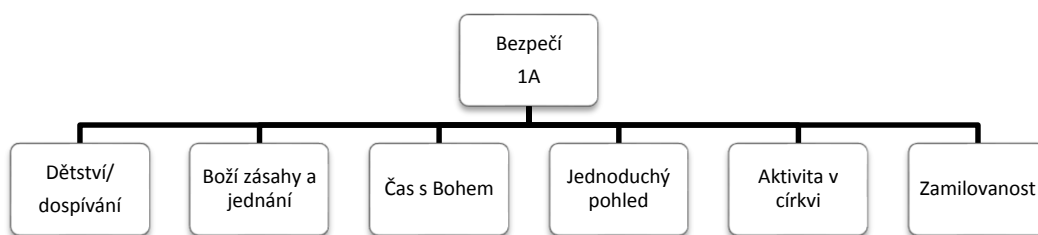

Diagram 4

Participantů popisují tuto fázi jako krásné období, které bývá často spojeno s dětstvím, nebo dospíváním v komunitě věřících lidí. Na diagramu 4 jsou vidět jednotlivé aspekty tohoto období.

(1) Dětství/dospívání – Participantů časově spojovali období bezpečí ve svém životě se svým dětstvím, případně dospíváním. Byla to období okolo počátků jejich víry. M1: „Vyrůstal jsem ve věřící rodině ... nikdy jsem nevyzkoušel život úplně bez Boha a bez křesťanů, je to zvyk a životní styl.“ M5: „Když jsem byl malej, tak to bylo to přebývání, moc jsem nad tím nepřemýšlel, bavilo mě chodit do nedělní školy. Nemusel jsem přemýšlet nad věcmi, co musím dělat.“

(2) Boží zásahy a jednání – Lidé v období bezpečí vnímají Boha jako toho, kdo aktivně zasahuje do jejich životů. M2: „Na konci minulého školního roku jsem prožíval takový krásný období. Udělal jsem maturitu. Z angličtiny jsem ji udělal tak, že mi Bůh opravdu pomohl a já to tak cítil. Vytáhl jsem si téma, které jsem vůbec neuměl, na potítku jsem se jenom modlil a dostal jsem za jedna. Bylo to krásný období.“ F4: „Když jsem uvěřila tak bylo takové vzrušení, napětí, pořád něco nového, hodně šlo vidět, jak Bůh zasahuje v naší rodině. Šlo vidět, že Bůh je, že existuje, že je mezi námi a dělá určité věci. Chodili jsme do kostela. Četla jsem Bibli, bylo to vlastně takové bezpečí, dalo by se říci.“ F4: „Tak jsem se i modlila za nějakou kamarádku, protože ona mívá migrény, tak jsem se za ní modlila, aby je neměla, ať jí to přestane bolet, ať jí toho Bůh zbaví. A on to opravdu tak udělal, zbavil jí těch migrén. A potom přišla po měsíci a říká, že jí nebolí ta hlava a já říkám víš proč to je, protože jsem se za tebe modlila. Tak jsme se obě dvě rozplakaly.“

(3) Čas s Bohem – Dalším rysem období bezpečí je, že lidé tráví denně čas s Bohem skrze rituály modlitby a čtení Bible. M2: „Byl to úžasný čas, kdy jsem si mohl každý den ráno vyjít ven do přírody. Cítil jsem Boží přítomnost a všechno bylo v pohodě.“ M9: „Když jsem uvěřil, tak ten rok potom byl v takovém duchu, že jsem sám začal jezdit jednou za měsíc na návštěvu k pastorovi. Četl jsem tři kapitoly denně z Bible. A spoustu věcem jsem nerozuměl a jednou za měsíc jsem jel k pastorovi a ptal se ho na věci, kterým jsem nerozuměl.“ M10: „Dobrý vztah s Bohem si představím tak, že je pro mě přirozené se modlit během dne, že mě baví číst Boží slovo a přimlouvát se, modlit

se.“ F4: „Asi tak v létě jsem měla takové naplnění, jela jsem do Skotska na maliny a měla jsem tam mp3 a chvály a celou dobu jsem poslouchala chvály a chválila Boha, tak to bylo takové naplňující.“ F5: „No a ve zkouškovém to je jasný to já se modlím mnohem víc než jindy. A třeba i hodně v zimáku jsem si našla nějaký žalm, který mě strašně uklidňoval a ten jsem si vždycky před spaním nějak četla. A taky mě to dost pomáhalo.“

(4) Jednoduchý pohled – Při zpětném pohledu připadá lidem, že jejich předchozí stádium bezpečí bylo do jisté míry naivní a opíralo se o zjednodušený popis skutečnosti. M2 popisuje, jak si teprve po delší době uvědomil důsledky syndromu vyhoření, kterým prošel jeho otec. „No pravda je, když jsem se přestěhoval, tak mi bylo deset a v těch deseti letech jsem přece jenom ještě nevnímал rozsah toho, co znamená syndrom vyhoření.“ M1: „Neřešil jsem složité otázky, jako například evoluce a stvoření.“ M7: „Důvěřoval jsem tomu, co je napsáno v Bibli, všechno se mi spojovalo, viděl jsem v tom logiku a byl jsem v tom citově upevněnej.“ M9: „Já jsem vlastně asi nikdy neměl období, kdy bych pochyboval o tom, že Bůh je, někdy sice jo, ale nikdy to nebylo úplně upřímný.“ M10: „Když jsem byl menší, tak jsem hodně byl v tom vnitřním kruhu z pohledu toho, že jsem všechno bez nějaké kritiky a bez nějakého třídění nebo kritiky přijímal, ať už to bylo doma od mámy, když jsem něco probíral nebo v dorostu i na bohoslužbě a na kázání a jak kdybych v podstatě neměl žádné pochybnosti.“

(5) Aktivita v církvi – M7: „Když jsem byl tady v tom vnitřním kolečku, tak tam byla spousta věcí, který jsem dělal. Bylo toho hodně. Dělal jsem s mládeží, to bylo asi nejvíc času, čemu jsem věnoval, pak to bylo různé hraní, zpívání, besídka a občas i práce s dětmi.“ M10: „Vlastně ještě předtím jsem přijal povolání do takové modlitební služby, zapojil jsem se do strašně moc věcí – zbytečně moc, hrál jsem ve chválicí skupince, byl jsem v týmu vedoucích mládeže, a dělal jsem spoustu církevních aktivit, ale nějakou takovou vizi sen nebo povolání jsem neřešil.“

(6) Zamilovanost – U některých bylo období bezpečí provázeno zamilovaností a první vážnou známostí. M9: „V těch šestnácti, když jsem uvěřil tak to bylo období nadšení, jako vždycky, člověk, který uvěří tak to hodně prožívá a bylo to vlastně spojený i s tím, že tři měsíce potom jsem se zamiloval do jedné hodně dobré známé, věřící samozřejmě. A celé to období, které trvalo asi rok, bylo propojené s tím, že jsem byl zamilovaný.“ F3: „Chodili jsme spolu tři měsíce a já jsem od začátku věděla, že se k sobě nehodíme. Prostě jsme byli oba úplně poblouznění. On viděl, že jsem jen studentka a on veliký podnikatel, já jsem viděla, že není věřící a já jsem to v té době jasně vnímala, že musím mít věřícího kluka.“

Napětí (1B)

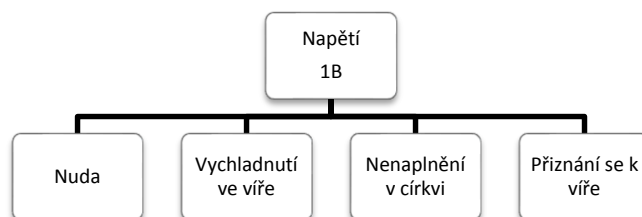

Diagram 5

V této kategorii se nachází výroky popisující určité napětí a potenciální zdroje krizí a problémů, které však zatím nepropuknou v plné síle. Tato kategorie je důležitá kvůli možnostem prevence a včasného rozpoznání, že se něco děje a že pravděpodobně dříve či později přijde krize. Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 5.

(1) Nuda – M1: „Ano, je pravda, že před tím bývá taková fádni část, taková jako možná nudná. Občas taky do toho spadne to, že křesťanský život začne být stereotypní. Člověk najednou nemá potřebu se víc modlit víc hledat nějaké odpovědi na otázky.“

(2) Vychladnutí ve víře – M3: „Tak jsem přemýšlel nad tím, jestli nezačínám nějak chladnout. Abych nějak nezakrnl. Loni jsem to křesťanství asi prožíval víc.“ M4: „Vztah s Bohem jsem měl určitě špatnej. Věci, které mi předtím byly jasné a dělal jsem je automaticky, jsem si začal říkat, proč musím dělat i to, nebo proč se to vlastně dělá. Chodit na bohoslužby mi bylo jasné, ale když byla ta zkouška, tak jsem přemýšlel, proč tam mám chodit, když Bohu tím ničím nepříspěvám, ani pro sebe jsem neviděl, že to má nějaký užitek.“ M10: „Mám špatný vztah s Bohem, tak že se nedokážu soustředit ani na chválu, ani na modlitbu, ani na čtení z Bible.“ F4: „No já to všechno chápu, všechno je mi jasné, Bůh je a jedná, slyším příběhy a všechno, ale je to takový útlum. Přestává mě to bavit se modlit a je to takové že ho zase neslyším i když se modlím.“

(3) Nenaplnění v církvi – M5: „Mám teď takové těžší období ohledně církve. Asi nejhorší mi přijdou vztahy s lidmi, někdy mi to přijde až takové jako úplně chladné.“ M8 když se snažil v církvi něco prosadit a neprošlo to přes místní autority: „Mně přišlo, že mě tak úplně neposlouchaj. Možná jo, ale jejich reakce je taková, že to shodí ze stolu a v lepším případě nějak zaoblej hrany toho, co jsem vyhrotil.“ M10: „Mám takové nějaké negativní postoje k tomu sboru, tak si myslím, že to je teď taková nějaká lhostejnost, je to něco ve smyslu... nevím jak to vyjádřit... možná je to taková touha mít ještě více... říkám si, že kdybych byl v jiném sboru, tak to tam třeba bude lepší.“ „A přijde mi, že až teďka u jednoho z těch kazatelů to je tak, že k němu nemám postoj úcty a neberu ho jako autoritu a když má někdy kázat, tak si říkám, no tak... to budu muset zase vydržet... a až bude kázat někdo jiný, tak to zase bude dobrý.“ F10 popisuje, jak postupně začaly konflikty ve sboru: „To trvalo asi tak

dva měsíce, než začali chodit s tím že, postupně, že jim vadí, že můj manžel mluví slovensky, že má dlouhé vlasy a nenosí kvádro na kázání... Nosila jsem dredy a to mi zakázali, že je to dílo ďáblovo a chodila jsem v batikovaném oblečení a to bylo taky dílo ďáblovo.“

(4) Přiznám se k víře nebo ne? – Někteří s participantů popisovali jako určitý zdroj napětí to, že měli strach přiznat se ke své křesťanské víře před lidmi, kteří jsou ateisty. M3: „Prožíval jsem v tu chvíli takový boj, jestli mám říci, že jsem věřící, nebo ne. Ale on o tom mluvil zrovna docela pěkně, tak to se mnou hodně hýbalo, a pak jsem se odhodlal a řekl jsem, že jsem věřící a že díky mládeži mám velké zázemí, kde můžu něco řešit a nemusím se přetvařovat, jsem v dobrém prostředí, můžou mně pomoci s problémy. Něco takového jsem tam říkal, to byla taková trochu krize, vykolejení z přebývání do nejistoty, ale pak to bylo moc dobře.“ F6 která nechce, aby o ní spolubydlíci věděli, že je věřící: „Takže jsem se pořád motala v takovém kruhu, že jsem jim říkala, že jdu za kamarády, ale přitom jdu na mládež. Měla jsem strach risknout a čelit otázkám kam jdeš, co tam budeš dělat a ty jsi věřící a proč to tak děláš.“ M1: „Takže občas profesoři, kdybych před nima řekl, že jsem křesťan, tak některý to i na rovinu řekli, že u nich člověk mít jedničku nemůže, když je křesťan, že nejsou diskriminační, že by nepustili studenta, ale když začne do toho pouštět nějakou víru, tak jedničku mít nemůže. U některých je to až tak, že kdybych to řekl takhle na rovinu, tak bych u nich dost klesnul a jejich přístup ke mně by byl jináčí. Oni s tím mají taky špatné zkušenosti, protože naráží na takové ty hodně tvrdohlavé křesťany a jsou jim k smíchu.“

Risk (2A)

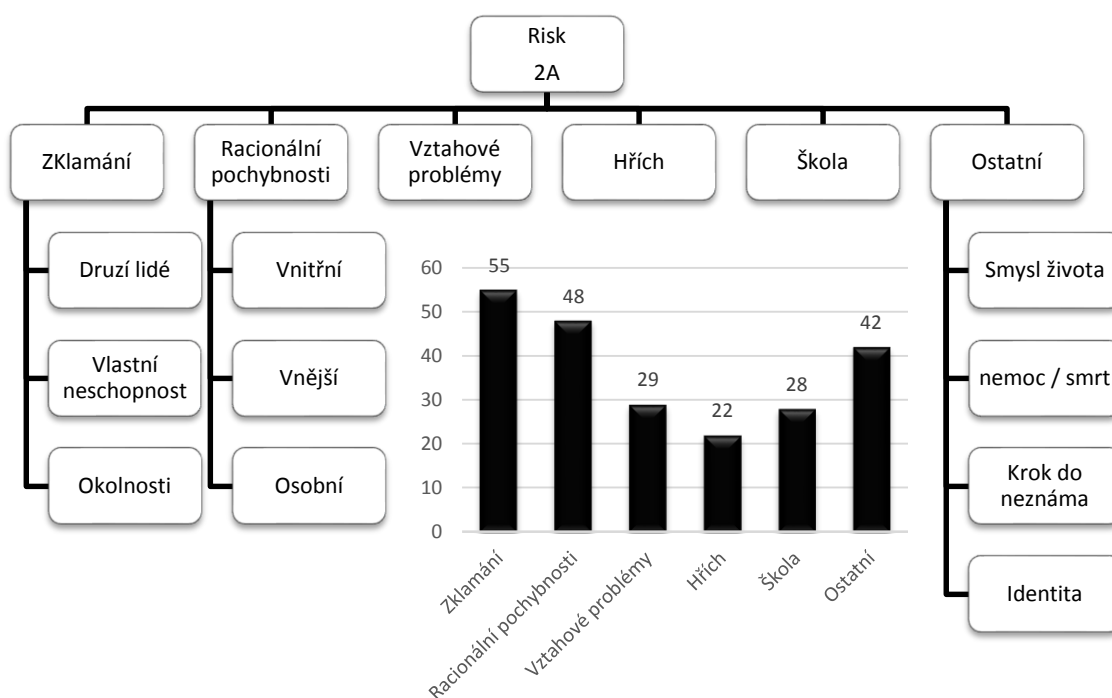

Diagram 6

Co bylo silným podnětem, aby opustili období bezpečí? Co bylo poslední kapkou k tomu, aby si připustili určitou krizi a začali ji řešit? Jaký druh krize vlastně prožívali? Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 6.

(1) Zklamání – Nejčastějším pocitem, se kterým se klienti museli vyrovnávat, bylo zklamání. Popisují zklamání z lidí, ze školy, z Boha, z církve i z vlastní neschopnosti. Je to právě zklamání, které často nutí člověka ke změně a přehodnocení postojů. **(a) Zklamání z lidí** – do této kategorie spadá jak obecné zklamání z jakéhokoliv člověka, tak i zklamání z církve. M1: „*Já si pamatuji, že když jsem měl před státnicemi bakalářskejma, tak jsem se dověděl, že jeden vedoucí, nebo spoluvedoucí mé bakalářky, který mi měl pomoci vyhodnotit nějaká data, mi najednou řekl, že nemá čas, že musí někam pryč odjet. A přitom to bylo dopředu domluvený.*“ F2: „*Jsem největší z děcek, ale asi nejsem braná ostatními jako člen, ale teď se na tom pracuje, abych byla schopná něco říci ... s tím souvisí, že si беру víc a víc služby, třeba dělat nástěnky, a jsou čtyři a musím to mít dokonalé, tak se z toho stane to zklamání, nuda a stereotyp že prostě zase přijdu a zase to není hotový a udělám to a nikdo mě nepochválí.*“ **(b) Zklamání z vlastní neschopnosti** – M4 po neúspěšném studiu v Praze: „*No tak jsem to bral asi trochu jako, že jsem zklamal sám sebe, je mi líto, že jsem si vybral v Praze blbou nejistou školu.*“ **(c) Zklamání z okolností** – M2 po prvním ročníku studia žurnalistiky: „*Ale když jsem sem přišel, tak jsem byl zklamán a pořád nejsem spokojen. Zklamalo mě to, co se tam bere, protože si myslím, že spoustu těch věcí vůbec nebudu potřebovat a je to pro mě trošku zklamání zatím.*“

(2) Racionální pochybnosti – U participantů byli racionální pochybnosti vyvolány trojím způsobem, buďto tak že sami začali pochybovat a kvůli své intelektuální integritě byli nuceni zodpovědět určitou otázku, nebo tak že se setkali blíže s někým, kdo měl jiné názory a ty jejich jim zpochybnil. Případně byli jejich pochybnosti zaměřeny ne na jednotlivé prvky jejich víry, ale jednalo se o pochybnosti o sobě samém. **(a) Vnitřní zpochybnění** – M7: „*V tom začala další krize, kdy jsem si uvědomil, že jsem v tom žil, ale když to řeknu jednoduše, tak jsem si říkal, že stejně věřím jenom kvůli tomu, že mi to řekli rodiče. Narodil jsem se do věřící rodiny, a kdybych se narodil rodičům, kteří by mě k víře nevedli, tak prostě nevěřím a co když věřím jenom kvůli tomu, že mě k tomu rodiče vedli. Najednou jsem cítil, že se potřebuju přesvědčit o tom, že Bůh opravdu existuje, o tom že to není výmysl a pohádka.*“ **(b) Vnější zpochybnění** – M7 o setkání se svědky Jehovovými, kteří mu zpochybnili to, že byl Ježíš Bůh: „*No a ti Jehovisti mě dostali do takového hledání a risku, protože jsem po rozhovorech s nimi opravdu začal pochybovat o tom, že je Ježíš Bůh a roven Bohu.*“ **(c) Osobní pochybnosti** – M5: „*Objevily se v době, kdy jsem šel na vejšku. Měl jsem pochyby o tom, jestli to studium zvládnou a jestli na to mám dostatek schopností. Najednou jsem se nějak neměl o co opřít, ty pochybnosti byli často velmi duchovního rázu. Měl jsem úplně zběsilý myšlenky, abych to nějak snadno zvládnul, třeba tím, že bych se nějak přiklonil k tomu zlému. V této fázi jsem díky tomu*

svému předchozímu duchovnímu životu, který skomíral, tak jsem se neměl o co opřít a najednou nešlo o to, jestli zvládnou studium, ale o to jestli zvládnou své duchovní pochybnosti.“ M10: „Dost brzo přichází krize nebo zkoušky, kdy si uvědomím, že fakt jako nejsem nějaký strašně dobrý křesťan a že mám k dokonalosti ještě daleko.“

(3) Vztahové problémy – Nejčastěji se jednalo o problémy ve vztahu k rodičům, k partnerovi nebo k církvi. F3 o rozchodu rodičů před její maturitou: „Rodina v bezpečí, normálně žijeme, dvacet let manželství a tak, a pak máma poznala přítele a odešla za ním. A to bylo hrozně rychle, ona ho znala tři týdny a potom k němu utekla.“ F7 o problémech v prvním manželství: „Velká krize pak nastala, když jsem zjistila, že to není tím, že přišly věci do našeho manželství, který byly nad rámec těchto povinností. Já jsem měla obraz o tom manželství, že má vypadat nějak. Vychovávali mě tihle lidi, kteří mi určovali nějaký obraz o tom, jak má vypadat, co má řešit a tak. A pak přišly věci v manželství, který mi nikdo neřekl, že by mohly přijít, když jsme se jako ne bavili a nespali jsme spolu a tyhle věci jsem neměla s kým řešit.“

(4) Hřích – M4: „Jsem teď mnohem tolerantnější k hříchu, což je určitě špatně. Ale je to tak, já jsem i tolerantnější k tomu, co je hřích.“ M5: „Mám problémy s tím, že negativně smýšlím o druhých lidech, předtím jsem si to tak nebral nebo neuvědomoval, nebo jsem to nebral tak vážně.“ M10: „Když tím procházím, tak mě to jako štve, že nejsem blízko k Bohu a že řeším takové základní věci a hříchy, které už jsem měl dávno vyřešené.“

(5) Škola – Pro studenty je samozřejmě škola jedním z hlavních měřítek jejich úspěchu, a pokud v této oblasti dochází k problémům, projeví se v duchovní krizi. M1: „Není to tak jednoduchý, když jsem pak státnice udělal jen z části. Jedna zkouška mi nevyšla, tak jsem byl z toho taky dost špatnej. Když jsem to dělal napodruhé, tak jsem si říkal, že už vím, do čeho jdu a hodně jsem se před tím modlil a hodně jsem nacházel i podporu u druhých lidí, kteří se modlili se mnou a za mě. A pak jsem to stejně neudělal.“

(6) Ostatní – **(a) Smysl života** – M7: „Hodně jsem byl sám doma a neviděl jsem smysl života, kdy dokonce jsem měl myšlenky na sebevraždu.“ **(b) Nemoc/smrt** – M2: „A mně se přihodil úraz. Spadl jsem z jedné poměrně vysoké zídky po zádech na stojan od kol. Takže jsem spadl a jel jsem do nemocnice.“ F9: „Já jsem v deseti letech zjistila, že jsem nemocná určitým způsobem, ne nějak závažně, ani nějak se projevujícím, ale hodně to souviselo s krizí mé identity, nebylo to psychické, ale tělesná záležitost. Která prostě ač není zjevná tak v té době, když jsem se to dozvěděla v pubertě, to bylo pro mě těžké.“ **(c) Krok do neznáma**, který studenti prožívají nejčastěji v období přechodu ze střední na vysokou školu – F4: „Pak nastal takový zlom, že jsem se musela rozhodovat, kam půjdu na školu a nevěděla jsem kam.“ F1 o cestě na léto pracovat do Anglie: „Bylo to pro mě takové

vykročení z komfortní zóny, sice jsem si tu připadala dobře, ale chtěla jsem vyzkoušet zase něco nového. Tak to byl veliký risk. A došla jsem tam jen kvůli Bohu.“ **(d) Identita** – F8 prožívá krizi identity po smrti táty: „Všichni mi tenkrát říkali, že jsem strašně podobná s tátou, jenže jsem s tátou netrávila čas povídáním, protože byl nemocnej, moc nám nevynakládal. No, a že bych byla podobná mámě, to se mi zase nezdálo. Takže to pro mě bylo těžký se hledat. Táta umřel, kterej mi byl tak podobnej, tak jak se mám teď najít, když jako vůbec nevím, čemu jsem vlastně podobná.“

Popření (2B)

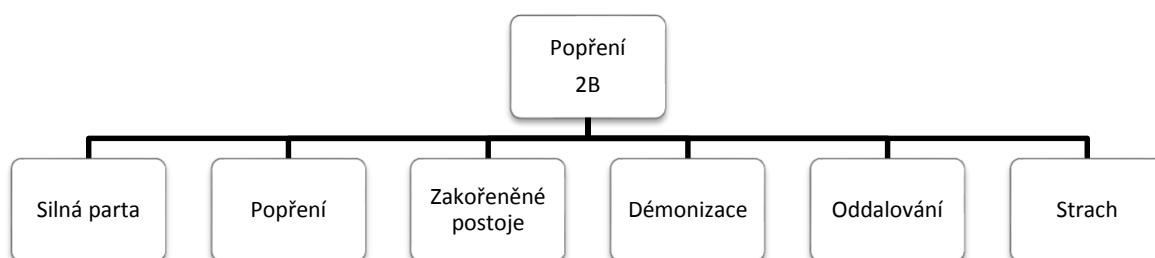

Diagram 7

Tato oblast má za cíl prozkoumat, jaké věci drží lidi na úrovni bezpečí. Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 7.

(1) Silná parta, případně absence lidí zpochybňujících víru – M1: *“Je to asi tím, že jsem vyrůstal v křesťanský rodině, že mí kamarádi jsou věřící lidi, nechce se mi z toho ven. I když nejsem spokojenej s tím, co se stalo, tak z toho nechci odejít... i když to člověka láká se tak jako uvolnit.”* F5: *“...no, nemám okolo sebe lidi, kteří by mě odváděli a říkali proč to, jako děláš a k čemu ti to křesťanství je...”*

(2) Popření – záměrné vyhýbání se určitému tématu – M1: *“Mám problém se Starým zákonem, neznám tu dobu, je těžké to vykládat, musím znát spousty historických souvislostí, jaké tam bylo myšlení. Starý zákon vynechávám. Jen ve chvíli, kdy Nový zákon vykládá Starý, tak tam nacházím styčné body. Spíš na čem stavím, je evangelium... Mám ho v sobě zarostlé.”*

(3) Pevně zakořeněné postoje přejaté od rodičů, kdy ještě nepřišel dostatečně silný podnět, aby člověk své představy zpochybnil – M3: *“Je to, jakoby to uvnitř byl můj život (kreslí dvě vodorovné čáry, jako cestu). Kolem toho mám zafixované. Tady jsou vlivy zvenčí (kreslí šipky směřující zvenčí k čarám). Tato linie je velice silná, jsou to zásady, to co mě naučili rodiče, to čemu věřím. Je to velice tlusté tohleto (hraniční čára). Takže kdokoliv kdo zvenku přijde, jako nějaká pochybnost, tak to tak nějak naruší, ale nikdy to radikálně nepřeruší tu moji cestu.”*

(4) Popření pomoci démonizace pochybností – M7: „Hodně jsem byl sám doma a neviděl jsem smysl života, kdy dokonce jsem měl myšlenky na sebevraždu. Dostal jsem se z bezpečí do toho prvního kruhu a různě jsem to řešil a bojoval s tím a po tom bojování následovalo popření, kdy jsem si řekl, že to jsou všechno myšlenky od ďábla, že to není dobré, abych takto o sobě přemýšlel. Tak jsem se zase vrátil zpátky, popřel jsem to...“

(5) Oddalování určité situace – M10: „Neberu toho člověka jako velkou autoritu, ale přišlo to až teďka. Jsem přesvědčen, že je to špatně, ale nějak mě to netíží, upřímně... Neřeším to, problém je samozřejmě ve mně, ale nějak to neřeším, tak že bych z toho činil pokání a začal měnit své postoje.“ F7: „Teď je to tak, že spoustu věcí nechci přiznat před Bohem, protože by mě to teď stálo zhroucení masek, který teď potřebuju k práci.“

(6) Strach může být společným důvodem pro dané lidi neopouštět zónu bezpečí – F6: „I když mnoho přátel mi říkalo, že to může být dobrá výzva (jít studovat biologii, i když nevěřím v evoluci), že takhle můžu zjišťovat tím, jak to budu studovat, že to vlastně není pravda. A já jsem si říkala, že to nechci riskovat. Víím, že by to pro mě bylo velké pokušení a asi bych tím Boha zavrhla.“ Důvod proč nepřizná před spolubydlícími svou víru: „Možná ten strach z toho čelit těm otázkám a podobně. A takový strach, že se na mě budou dívat špatně.“

Úzkost (3A)

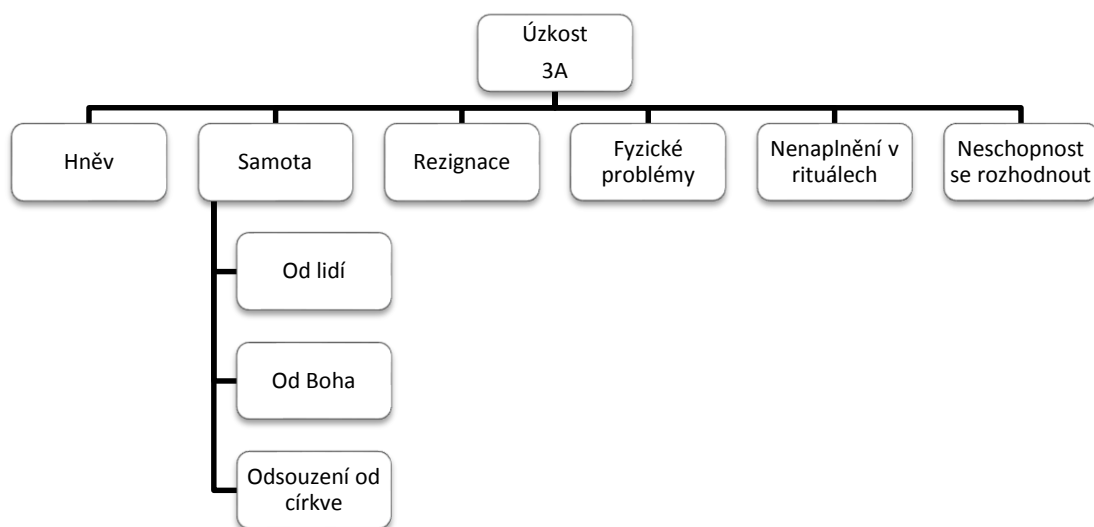

Diagram 8

Období úzkosti je fází Sandageho modelu, kterou participanti v rozhovorech nejvíce popisovali. Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 8.

(1) Hněv – M1 po neúspěchu ve škole: „No, byl jsem vždycky naštvaný, když přišla taková nějaká zkouška nebo krize. Nerozuměl jsem tomu, proč to nevyšlo, když jsem udělal všechno proto, aby to vyšlo. A asi jsem se taky částečně i zlobil, říkal jsem si, co dělám blbě, co mám dělat jinak.“ M2 po úraze: „A to bylo pro mě dost těžký a dost jsem svým způsobem byl i naštvaný na Boha.“ Tento hněv bývá velmi často formulován otázkou „Proč“. Tato otázka vede člověka k hledání smyslu utrpení a zároveň v sobě obsahuje určitou výčitku vůči Bohu. F1: „No abych byla upřímná tak v jednu chvíli jsem měla strašný vztek. Říkala jsem si: Bože proč, proč mi to děláš?“ F9 po lékařské praxi v nemocnici: „Je hrozně zvláštní, člověk pracuje mezi nemocnými, setkáváš se se spoustou šťastných konců, ale i těch smutnějších. A to už člověk potom někdy zabíhá do toho, proč je tenhle zrovna špatný a proč je tenhle dobrý, proč se někdo uzdraví a někdo ne.“

(2) Samota – (a) Od lidí – M2: „A ty dny, který jsem tam strávil sám, byly dost nepříjemný, byl jsem tam od rána do večera sám. Cítil jsem se fakt špatně.“ F3 po rozvodu rodičů: „Ani jsem to v té době neměla komu říci, tak jsem to v sobě měla takové zadušené. No a potom jsem se s mamkou přestala bavit. Tak to byly asi tři měsíce, kdy jsem se vůbec ne bavila s mamkou.“ F7 po potratu: „Já jsem neměla komu to říci a byla jsem tam sama. Nemluvili jsme o tom ani s manželem, protože to bylo takový, že mě nechal a odjel do ciziny, protože to prostě měl v nějaký povinnosti.“ F8 po rozchodu s přítelem: „Pak mi z ničeho nic dojel ze sborové dovolené a rozešel se se mnou bez jakéhokoliv vysvětlení. Z toho jsem byla úplně mimo a bylo to psychicky náročný. Brečela jsem doma. Šla jsem i

k psycholožce, protože jsem neměla nikoho, s kým bych se o tom mohla pobavit.“ **(b) Pocit vzdálenosti od Boha** – M2: „I když jsem si otevřel Bibli a modlil se nebo jenom tiše seděl a poslouchal, tak prostě nic. Jako bych byl pořád sám. Jako bych mluvil do větru. To pro mě bylo dost těžký unést.“ M9: „Navíc se to ještě projevilo s obdobím, kdy jsem neprožíval žádné Boží vedení, ani žádné zázraky. Žádné zásahy do mého života, ani nic podobného. To se ještě propojilo se všemi hodinami z psychologie a evoluční psychologie ve škole.“ **(c) Odsouzení od lidí z církve** – F7 reakce lidí z církve po rozvodu: „Pak ty reakce těch lidí, že je to vlastně moje chyba ten rozvod, protože jsem nešikovná a neumím vařit a oni to viděli a dávali to za vinu mně. Dozvěděla jsem se to a i mi to řekli, ne jako „je to tvoje chyba“ ale jako rádoby dobře „no ale tak ty ses asi o něj nestarala“. A já jim tak chtěla dát pěstí. Pak to ještě tak gradovalo pro mě tím, že se znova nevdám, že je to konečná a že jsem si podepsala ortel do pekla... A já si řekla, že už s těmi lidmi nechci mít nic společného a když si někdo takový říká křesťan, tak já prostě nechci být křesťan.“

(4) Rezignace – M8 po konfliktech s autoritami v církvi: „Tak mě to vedlo k takový rezignaci, ve který jsem pořád. Nejsem teď moc svolnej k tomu se s těmi lidmi bavit nebo něco podniknout.“ M10: „No, možná to je tak, že se člověk drží zpátky a tak má takový hodnotící postoj, je trochu mimo, v pozadí, a pozoruje a hodnotí, není tím, kdo je ve předu, je v tom ponořen a něco tam dělá, ale ten kdo pozoruje a s mírným despektem porovnává, jaký to je.“

(5) Fyzické problémy – F1 při náročném zkuškovém období v nové škole: „A já jsem pak strašně zhubla, protože jsem se učila a bylo mi z toho fyzicky špatně.“ F5: „A já kupodivu když mám nějakou zkoušku, a to začalo na vysoké, tak mám strašný stresy a mám průjmy a málo spím a budím se ráno v šest a usínám o půlnoci, což je pro mě hrozný, protože já potřebuju osm hodin spánku, abych mohla fungovat dobře.“

(7) Nenaplnění v rituálech – F3: „A to bylo hrozně těžké potom se nějak modlit a číst Bibli a tak, no to bylo strašný.“ F4: „No asi to, co teďka prožívám, že jsem i začala mnohem méně chodit v neděli do sboru, takže to i zapříčinilo to, že jsem přestala číst Bibli, vždycky když jí otevřu tak si říkám, že to znám a že mi to nepřináší nic nového. Nedokážu se ani modlit, jenom: Bože prosím, prosím, ať tě dokážu vnímat, ať jsi stále se mnou.“

(8) Neschopnost se rozhodnout – F6 o problému s nevěřícím přítelem: „Nevím co dělat, vztah končit nechci... víru taky ne... Nechci se vzdát něčeho, co mám.“ F9 zvažuje, jakým směrem se bude specializovat v lékařství: „Jde o to, že člověk vidí ty lidi na přístrojích, kteří už jsou vlastně mrtví, nebo ta šance na uzdravení je 0,0001 %, člověk je nechce tak vnímat, já když s tím bojuju. Taky se vyrovnávám s postojem křesťanů, kteří říkají, že má ještě naději, že má ještě mozkovou aktivitu, tak náhle může uvěřit... hodně tam vsouvají naději. Na druhou stranu, když tam pak člověk je a vidí

druhé, jak trpí za živa, tak se s tím musí nějak vypořádat. Takže najednou ten lékař je v postavení, kdy o tom rozhoduje a já bych vlastně byla v tom postavení. A všichni říkají, že se nemůžeme rozhodovat o smrti, ale myslím, že už jsme se dostali do fáze, že rozhodujeme o životě, ať chceme nebo ne, tak se to dostalo do našich rukou, protože člověk v podstatě na přístrojích dokáže žít skoro věčně. To je pro mě taková situace, ze které jsem ještě nenašla východisko.“

Redukce úzkosti (3B)

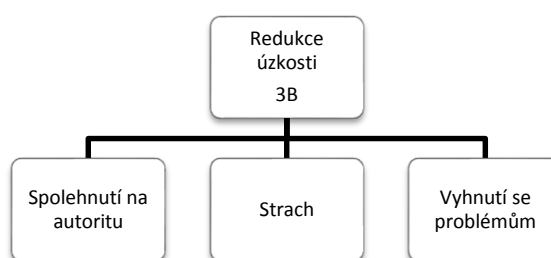

Diagram 9

Tato kategorie byla na kódování nejnáročnější, při hodnocení příběhů druhých totiž musíme rozlišovat, zdali se jedná o Redukci úzkosti nebo o Závazek. Redukci předpokládáme ve chvíli, kdy je hlavní motivací člověka touha po klidu. Bývá nejčastěji způsobeno rozhovorem s autoritou, která téma vysvětlí a člověk ji přijme za svou, není to autentické v tom smyslu, že by si na to přišel sám. Někteří participanti sami sebe umístili do redukce úzkosti, jiní popisují nekritické přijetí názoru autority. Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 9.

(1) Autorita – M1: „Je to tak, že člověk z toho stereotypu, z té nudy, přijde do nějaké zkoušky, do nějakého rizika, a potom hledá. Občas pomůže nějaké malé slovo, občas pomůže nějaké svědectví, občas pomůže kázání, když se kazatel trefí do situace, kterou člověk zrovna prožívá.“ M2 při hledání Boží vůle pro svůj život: „Tak jsem se sešel s naším kazatelem a řekl jsem mu z části to, co jsem prožíval, že neslyším Boha a neznám jeho vůli v mém životě a nevím, co po mě vlastně chce. A on mě povzbudil v tom, že mi z Bible víme, co máme dělat.“ M7 po zklamání z toho, že Bůh nedělá zázraky: „Taťka se mi snažil vysvětlit, proč ty věci jsou tak jak jsou. Proč nemůžu vidět zázraky atd.“

(2) Strach – M8 o vztahu se svou přítelkyní: „Přijde mi, že jsme bloudili tak zhruba první dva roky. Byli jsme na tom vnitřním kolečku a občas jsme vyjeli na ten vnější okruh a potom jsme to zase rychle zredukovali a vrátili jsme se zpátky.“

(3) Vyhnutí se problémům – F6 se rozhoduje, že nepůjde studovat obor, kde by se musela učit o evoluci: „Chtěla jsem studovat geologii. Pořád mě to nutilo přemýšlet a přikláněla jsem se

k tomu směru, že to není pravda, že bych se vlastně zabývala něčím, s čím nesouhlasím... tak jsem šla studovat chemii.“ M10: „Pak to nějakou dobu řeším, možná mě to někam posune, nebo se jenom vrátím a v podstatě si myslím, že je to tady o tom, ta redukce úzkosti, hledám návrat na stav, kdy si říkám, že jsem v pohodě.“ F1 se navzdory pochybnostem a krizi víry chtěla nechat pokřtít a tím najít jistotu: „A když se nechám pokřtít tak to ten efekt jenom zesílí, že prostě budu patřit Bohu.“

Bloudění (4B)

Fázi bloudění se všichni participanti vyhnuli, což bylo dáno výběrem výzkumného vzorku, který byl zaměřen na lidi, kteří sami sebe přes všechny krize a pochybnosti v současnosti stále považují za křesťany. M1 při studiu biologie popisuje, že měl k bloudění blízko: *„Našel jsem lano, které jsem nepovolil. Nevylítnul jsem tak z té pružinky ven, ale myslím, že kdyby se do toho (do studia) pustil víc bezhlavě a nepřemýšlel nad tím a bral jen ty fakta, tak by našel větší skepsi a ta Bible se dá vědecky dost rozložit.“* M7 při svém zpochybňování Boží existence zvažuje, jestli už nebyl v té smyčce bloudění: *„Vyloženě jsem si úplně vyléval srdce před Bohem, jak je to možné, že to nevyšlo, já věřil a ono nic... možná jsem se dostal až do té smyčky bloudění. Dostal jsem se na pokraj, kdy jsem byl úplně naštvaný. Ale nějak jsem zachoval klidnější hlavu a řekl jsem si, že je to důležitá otázka a jenom kvůli takové věci to nemohu odpinknout... Tak jsem se z toho bloudění ještě nakonec vrátil.“*

Závazek (4A)

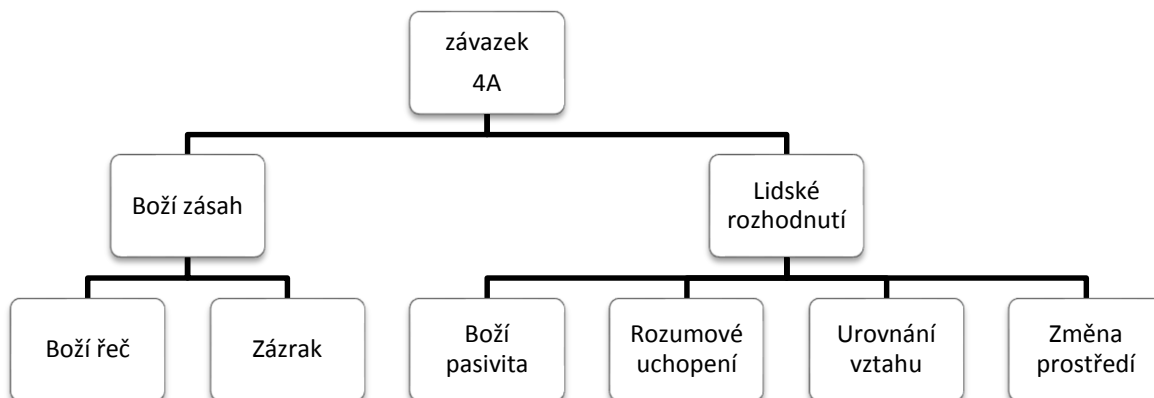

Diagram 10

Závazek lidé popisují nejčastěji jako určitý Boží zásah, kdy jim jakoby něco v hlavě docvaklo. Jakými způsoby se to stalo? Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 10.

(1) Boží zásah – v této kategorii výroků přisuzovali participantů svůj závazek určitému Božímu zásahu, tento zásah považují za více méně nadpřirozený. **(a) Skrze Boží řeč** – M7 zvažuje, zda má začít chodit s jednou dívkou: „Četl jsem jeden článek od paní Titěrové, mamka mi ho dala. Zjistil jsem něco, co mě hodně osvobodilo, že Bůh není zodpovědný za naše jednání a dává nám totální svobodu. Kdyby byl zodpovědný za naše chování, tak mi ho můžeme vinit a můžeme mu říkat: „Bože, tys mi poslal tuto ženu.“ a prostě by potom bylo mnohem jednodušší se s ní potom rozvést, než když člověk věděl, že se pro ni rozhodl sám.“ F9 po několika letech zápasu s postižením: „A nevím, co mě vyvedlo, ale bylo to Boží slovo, s nikým jsem o tom nemluvila, bylo to v Božím slově, četla jsem žalm 139, kde je napsáno, že jsi o mě Bože věděl, když jsem byl tvořen a hněten. A našla jsem více ujištění v Bibli, že i když jsem nebyla stvořena v pořádku, protože to mělo určitou genetickou predispozici, tak jsem Boží dar a Boží dítě a taková mám být. A možná taková mám být, aby když se někdy s někým takovým setkám, tak mu můžu pomoci.“ F10 při rozhodování o vstupu do manželství: „A Bůh mi připomněl, když jsem ho tak prosila a byla ochotná slyšet jeho hlas: „Moje milá, prosím tě, já jsem ti dal to, co jsi chtěla, co ještě chceš, co ještě chceš, to jsi jako zapomněla, nebo o co ti jde? Proč jsi v takové pochybnosti? Já jsem udělal všechno ze své strany a teď je to na tobě.“ **(c) skrze zázrak** – M1 po nezdařených státních zkouškách: „A pak se těsně u mě na rohu stala bouračka, kdybych šel o pár metrů později, tak je to auto ve mně. Tak jsem najednou měl trošku jiný priority než nějakou bakalářku. To mi trochu pomohlo se z té deprese dostat.“ M9 po dlouhém období duchovní vyprahlosti a pochybností: „Začalo to v době, kdy kamarádka uvěřila. Už tím, že to pro mě byla taková pecka, já jsem u ní viděl věci, který jsem neviděl už v křesťanství dlouhou dobu,

a to bylo takový nový palivo do spousty věcí, viděl jsem, že ty věci fungují a že opravdu jsou.“ M7: „Tehdy mám pocit, že se mě dotkl Bůh a že mi sesypal ten chybný obraz o něm. Bylo to takovéto prozření, kdy ti to ťuká na čelo jako: co to blbneš, tohle prostě není o buchtách nebo o sestřižených záclonách, uvědom si, že tu jsem pro tebe.“

(2) Moje aktivita – v této kategorii výroků zase přisuzovali participanti vyřešení situace spíše sami sobě a svému rozhodnutí či aktivitě. **(a) Boží pasivitu** – M1 při problémech ve studiu: *„Moc jsem nenacházel oporu u Boha. Vůbec jsem necítil, že by mi Bůh nějak pomohl. Bylo to všechno tak hodně na mě. Když se na to dívám zpětně, tak vidím, že mě to v těch věcech nějak posílilo, že jsem řešil věci víc sám za sebe. A i z toho si pak říkám, že za nás Bůh všechno neudělá, často musíme něco dělat my sami.“* **(b) rozumové uchopení** – M2 při duchovní krizi v nemoci, kdy nevnímal Boží přítomnost: *„To je i tady v tom závazku, který jsem si dal, že i když necítím Boha, tak vím, že je se mnou, protože je to napsané v Božím slově a věřím, že ve správný čas mi ukáže tu cestu, kam mám jít dál.“* M10: *„Nějaký posun nastal v době, kdy jsem si uvědomil, že tento apologetický postoj prostě nemá šanci racionálně některé věci zdůvodnit a že potřebuju tu víru.“* **(c) Urovnání vztahu** – F8 po několikaletém vyrovnávání se zklamáním ze vztahu: *„Ukončilo se to tak, že jsem dospěla k tomu, že mi to bylo líto a měla jsem potřebu se mu omluvit za to, že jsem řešila problém, který se týkal jeho spíš s druhýma lidma než s ním. Tak jsem to řekla a ono se mi ulevilo. Hodně jsem si to vyčítala a teď jsem dospěla do bodu, že jsem měla dost sebevědomí na to, abych mu řekla, „promiň“, udělala jsem to a to ale nechci se s tebou dál bavit.“* **(d) Změna prostředí** – F7 poté co vystoupila ze sboru, který ji nevyhovoval: *„Tak jsem si právě získala ten závazek – jakoby jsem se vytočila z těch koleček, toho že mi někdo bude určovat, jak mám Boha vnímat a až potom co jsem vystoupila ze sboru, během toho působení tam a zjištění toho, že ten druhý extrém taky není dobrý, tak jsem se vytočila a našla jsem si teď to, v čem jsem si jistá, došla jsem k lásce.“* F8: *„No a pak jsem šla do Olomouce na studia a až pak jsem se z toho dostala“.*

Bezpečí (5)

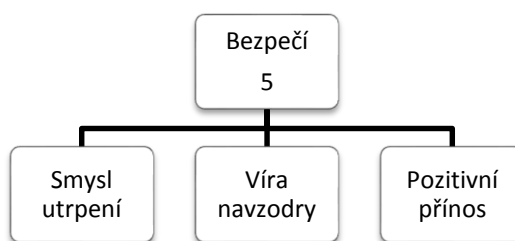

Diagram 11

Bezpečí bývá charakterizováno nejčastěji určitou změnou postoje v oblasti, kde došlo ke krizi. Člověk například dá smysl svému utrpení, rozhodne se věřit „navzdory“, nebo uvidí, co pozitivního mu jeho krize přinesla. Přehled kódovaných kategorií v této fázi je znázorněn na diagramu 11.

(1) Smysl utrpení – M2 po dlouhé nemoci: *„Díky tomu jsem se naučil trpělivosti, protože to bylo poměrně dlouhé období. Ted' jsem znovu ve fázi bezpečí. Pořád necítím to Boží vedení, ale mám jistotu, že je se mnou a že to má všechno nějaký smysl, a to bylo něco, co jsem na začátku prázdnin rozhodně necítil.“* F9 poté co ji Bůh navzdory modlitbám neuzdravil z její nemoci, si uvědomila, *„že vždycky to uzdravení není v tom fyzickém, ale v tom postoji, který mám k sobě a k nemoci. Takže já se považuji za uzdravenou, i když to fyzicky přebývá ta záležitost. Najednou na tom přestalo záležet, abych byla fyzicky úplně v pořádku.“*

(2) Víra navzdory – M9: *„Od té doby jsem si řekl, že nezáleží na tom, jak si to logicky argumenty zdůvodním, nebo co k tomu řeknu, protože je to něco, co je někde jinde. Zjistil jsem, že ty věci rozumově nemusí sedět a že jim nemusím rozumět, ale že ten základ, proč věřím, je někde jinde. Tohle mě hodně osvobodilo ve spoustě věcech. Dokázal jsem se víc otevírat na takové ty věci jako důvěru a celkově přestat řešit tyhle racionální problémy.“* F7 po dlouhé duchovní krizi a postupném odchodu ze dvou sborů: *„Došla jsem k lásce... Bůh je pro mě tak nepředstavitelný a neomezený, že nedokážu ani jakoby vymyslet a popsat co pro mě všechno je. Už se ale nenechávám znervóznit tím, že má někdo nějaký jiný názor na to jak si věci vysvětlit.“*

(3) Pozitivní přínos – F3 přinesla krize touhu se osamostatnit od rodičů: *„Tak momentálně mi rozvod rodičů pomohl v tom, že tak úplně ted' nespolehám na rodiče. Spolehám na sebe, že už jsem dospělá, musím se o sebe starat. Jinak bych možná byla pořád takové nějaké maminčino děcko.“* F1 o výběru povolání: *„Od toho nejistého jsem se vrátila k tomu, že jsem si jako malá představovala, že budu učitelka a ani ve snu by mě nenapadlo, že se k tomu takto přiblížím. Ale budu učit angličtinu a češtinu na gymplu.“*

9.5.3 Vývojové úkoly

9.5.3.1 Aktualizace vztahu k Bohu

Na následujícím diagramu (12) jsou vidět základní kódovací kategorie v tématu aktualizace vztahu k Bohu sdružené do tří hlavních trsů – Boží vlastnosti, téma reálného a fantazijního Boha a rituály, které participanti užívají při vztahování se k Bohu.

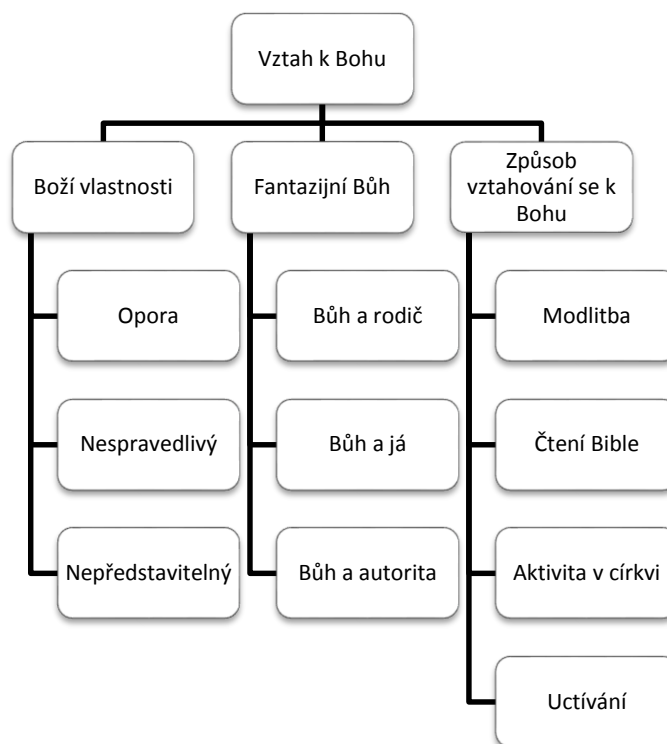
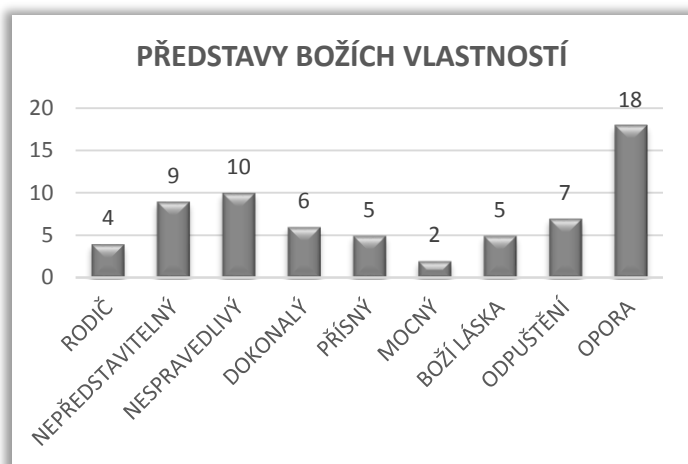

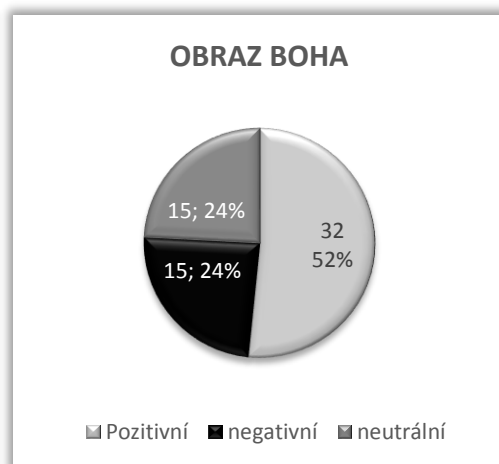
Diagram 12

Boží vlastnosti

Obraz Boha (graf 11) byl ve více jak 50 % popisován pozitivními pojmy (opora, odpuštění, láska, dokonalý), 25 % neutrálně (nepředstavitelný, mocný, rodič), 25 % negativně (nespravedlivý, přísný). Bylo patrné, že věřící lidé se někdy obávají přisoudit Bohu negativní vlastnosti, je pro ně nejvyšší hodnotou proto mohou mít problém přiznat si například hněv, který vůči němu cítí, a raději jej obrátí proti sobě. Příkladem je uvažování F8: „*Já jsem to fakt ten vztah brala tak, že je to kluk od Boha pro mě. Ne že bych na něj byla vyloženě našťvaná, na Boha... asi jsem byla našťvaná na sebe, že jsem si to špatně vyložila, co mi Pán Bůh říká. Hněv tam byl... Jo, asi jsem byla našťvaná na sebe v tom, že jsem strašný perfekcionista a hrozně těžko snáším, když já sama udělám chybu.*“

Graf 11

Graf 12

Ze všech kategorií v textu zmíním pouze tři s největším počtem výskytů.

(1) Opora – Nejsilněji vnímali participanti Boha jako toho, kdo je jim oporou, když prochází nějakým těžším životním obdobím. F3: „Že jakoby když člověk přijde o všechny jistoty, tak jediné, co mu zbyde, je ten Bůh. A dívala jsem se na to tak že se Bůh nemění a je furt stejný a asi jsem se k němu mnohem víc přiblížila, protože jsem si uvědomila, že nemám v co jiného doufat, že prostě pořád tady je, i když ho necítím.“

(2) Nespravedlivý – Boží nespravedlnost lidé vnímali ve chvíli, kdy se Bůh nechoval podle jejich představ. Dostali tak příležitost poznat Boha i z jiné stránky a rozšířit si svou představu o něm. M2: „A v té chvíli jsem si říkal, proč zrovna taťka, kterej toho tolik udělal pro sbor, církev a Boha, tak sotva se přestěhuje na místo, kam ho Bůh povolal, když má začít sloužit, tak se u něj projeví syndrom vyhoření.“ F1 odpovídá na otázku, co jí nejvíce zpochybňuje Boží dobrotu: „Hlavně problémy mámy, protože jsem si říkala, proč Bůh dopustí tohle tak úžasnému člověku. Proč má takové problémy v práci, když je tak hodná a pečující. Jak si to může od Boha zasloužit? Budťo to Bůh posílá a nechápu, proč je tedy pak tak krutý, nebo prostě nechápu, proč s tím nic neudělá. To mě hodně trápilo, ale pak jsem si řekla, že k tomu Bůh bude mít asi nějaký důvod.“

(3) Nepředstavitelný – Participanti tu popisují Boha jako toho, kdo je větší, než si dokáží představit. F7 odpovídá na otázku, co se změnilo v její představě Boha: „Změnilo se to v tom, že nemám konkrétní představu. Bůh je pro mě tak nepředstavitelný a neomezený, že nedokážu ani jakoby vymyslet a popsat co pro mě všechno je.“

Fantazijní Bůh

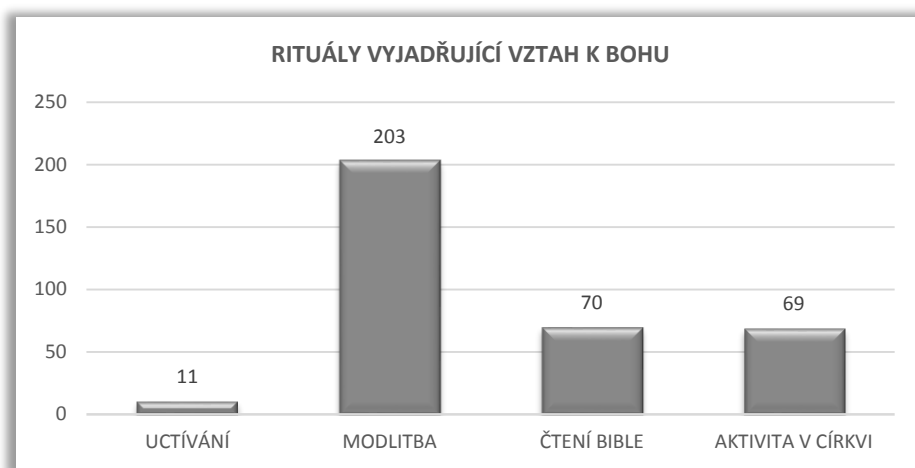
Bůh a rodič – Můžeme si všimnout provázanosti mezi tématem rodiče a Boha. Právě toto propojení se mezi participanty vyskytovalo nejčastěji. (1) V prvním případě se jedná o sjednocení. Participant přisuzuje vlastnosti svých rodičů Bohu. Tím se de facto zesiluje vliv, který na něj rodiče mají. F1 po nedobrovolném ukončení školy: „Bože, proč mi to děláš? Já poslouchám tebe, poslouchám mámu, výjimečně jste se shodli, abych šla na matiku, a ono to nefunguje.“ F4 o vztahu s přítelem: „My jsme chtěli spolu začít bydlet, ale maminka byla proti, a já jsem si to pak taky uvědomila, že to po nás Bůh nechce, abychom spolu žili před svatbou. M4 po třech měsících samostatného bydlení v Praze: „Přišlo mi, že mi Bůh nevěří, že si myslí, že bych to tam nezvládl. Z toho jsem byl smutný a podrážděný. Fakt jsem se tam těšil a zase jsem tady. Třeba jsem neviděl moc velkou podporu od rodičů, abych se osamostatnil, jakoby si i oni mysleli, že na to nemám, což mě dost štvalo. Možná mě to jen tak přišlo. Ale určitě chtěli, abych zůstal v Olomouci, ale teď si myslím, že si asi nemysleli, že bych na to nebyl připravený, spíš se jim nechtělo mě pustit, protože ségra už je z domu a byli doma jen s bratrem.“ F3 po rozvodu rodičů těsně před maturitou: „No tak jsem vnímala takovou opuštěnost. Rodiče se na mě vykašlali, takže Bůh se na mě určitě taky nějak vykašlal. A to bylo hrozně těžké potom se nějak modlit a číst bibli.“ (2) Provázanost tu je, ale je negativní. Participanti přisuzují Bohu opačné vlastnosti, než mají jejich rodiče. M6 o autoritě rodičů: „No, u Boha a u rodičů to téma autority vidím jinak. U rodičů je to víc tak, že musím něco dělat. Míň věci je, protože bych chtěl, než protože musím. Kdežto u Boha vlastně nemusím nic, můžu si dělat, co chci, protože on mě nenutí. S rodičema člověk víc nesouhlasí, kdežto s Bohem je to jasnější. Je jednodušší si u rodičů říct, že je něco blbost, kdežto u Boha si to nemůžu prosadit, a vím, že to co říká on, je pravda a můžu si to najít v Bibli a nějak si to sám podložit.“

Bůh a já – F1 po návratu z Brna: „Cítím se spokojenější v Olomouci, mám to všude blízko. Mám takový pocit, že s tím Bůh je spokojený, sice to nedokážu posoudit, ale řekla bych, že je to lepší.“

Bůh a církevní autorita – F7 prožila období, kdy ztotožnila obraz Boha s obrazem církve: „Nosila jsem dredy, a to mi zakázali, že je to dílo ďáblů a chodila jsem v batikovaném oblečení, a to bylo taky dílo ďáblů. Takže všechny tyhle věci jsem musela sundat v domnění, že se to bude Bohu líbit. Takže mně se udělal obraz takového policajta: Bůh, který tě v neděli kontroluje, jestli máš dobře ostříhaný vlasy a jestli máš dobrou sukni v dobrý barvě a sedíš ve správný lavici.“ Můžeme si všimnout, že to, co kontrolovali lidé v církvi a jaké měli vlastnosti, přisoudila Bohu.

Způsob vztahování se k Bohu

Z rozhovorů s participanty vyplynuly čtyři rituály, kterými oni sami vyjadřují a prožívají svůj vztah k Bohu (graf 13). Jedná se o *modlitbu*, *čtení Bible*, *uctívání* spojené se zpěvem a o *aktivitu v církvi*. Nejsilnějším tématem byla pro participanty modlitba. Více jak 200x toto téma v rozhovorech použili.

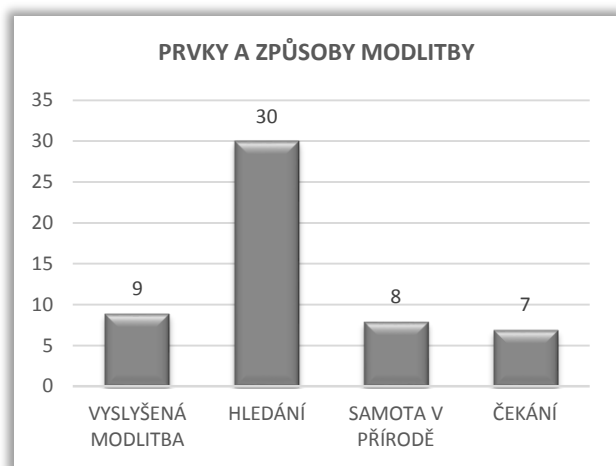
Graf 13

(1) Modlitba – Na grafu 14 je vidět, že participanti nejčastěji asociovali modlitbu s hledáním Boha, dále se v modlitbách vyskytovala otázka „proč“. Jedním z důležitých prostorů, kde se odehrávaly modlitby, byla samota v přírodě. V modlitbách se objevovalo téma hněvu na Boha i čekání na jeho odpověď a reakci. Jen velmi málo participantů mělo zkušenosti s vyslyšenou modlitbou.

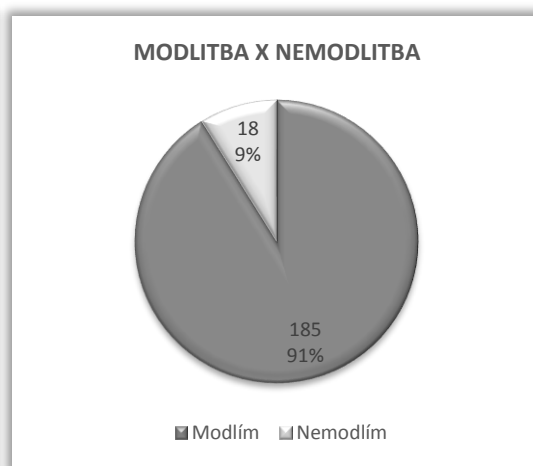
(a) Hledání – F2: „Hledal jsem odpovědi na ty otázky, který jsem řešil. Ale během těch tří hodin jsem neslyšel žádnou odpověď, ani jsem necítil tu Boží blízkost. I když jsem si otevřel Bibli a modlil se nebo jenom tiše seděl a poslouchal, tak prostě nic.“ M10: „Takže to vyvrcholilo v takový nějaký intenzivní čas, kdy jsem Boha neustále otravoval během několika týdnů ve smyslu, jak to teda je, ať mi ukáže svou vůli a povolání pro můj život.“ **(b) Vyslyšená modlitba** – šest participantů popisuje v osmi případech zkušenost toho, že Bůh nějakým způsobem zareagoval na jejich prosbu. M2: „No, a pak my přišly výsledky, že mám osmdesát bodů ze sta a že jsem v pohodě přijat, tak jsem si říkal, že to asi Bůh takhle chtěl. Sám bych to nenapsal. Bylo to povzbuzení, že mě sem Bůh vede, věřím, že to bylo vyslyšené.“ **(c) Samota v přírodě** – někteří zdůraznili, že se chodili modlit sami ven někam do přírody. F5 čerpá sílu a duchovní povzbuzení z letních táborů: „Hodně to bylo na letních táborech, tam je na ten duchovní čas věnován větší prostor a tam i vedoucí si mohou vzít čas volno

na svůj duchovní čas, takže dopoledne si to domluvíš a můžeš jít do lesa a být sám. Tak to je pro mě super.“ (d) **Čekání** – V sedmi případech popisovali účastníci čekání na Boží reakci jako součást jejich modliteb. F6: „Na to mi teda odpověděl, ale na spoustu věcí ne. Hledám a čekám odpověď a možná to je to, v čem i tak tápu.“

Na grafu 15 můžeme vidět, že v 91 % případech se lidé modlili, ať už byli v jakékoliv fázi duchovní krize, zatímco případů, kdy už to s modlitbou vzdali, nebo omezili, bylo jen 9 %. F4 popisuje modlitební život s manželem: „Dokonce to probíhá tak, že jsme se vždycky před jídlem modlili a teď už se spolu před jídlem nemodlíme.“

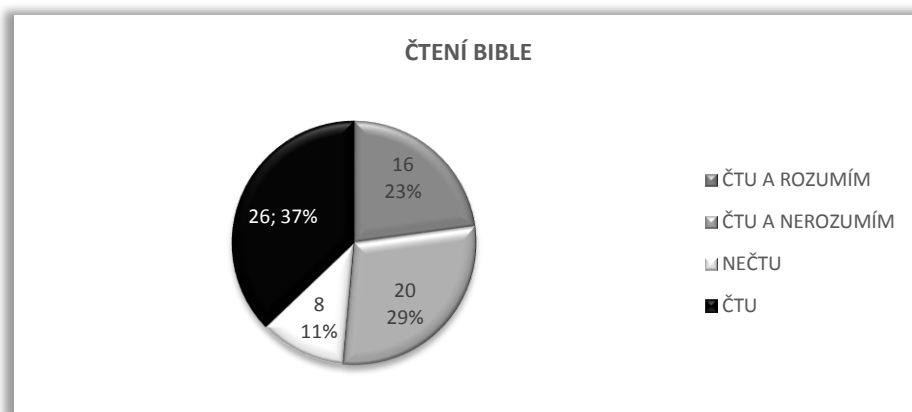

Graf 14

Graf 15

(2) Čtení Bible – Graf 16 ukazuje počet všech výroků účastníků, ve kterých mluvili o čtení Bible jako o jednom z rituálů vyjadřujícím jejich vztah k Bohu. Podobně jako u modlitby je tu 89 % výskytu tématu čtení Bible, rezignaci na čtení popisují účastníci pouze v 11 %. Dále byly kódovány výroky, ve kterých účastníci popisovali, zda Bibli rozumí, nebo ne. M7 například popisuje zážitek pochopení něčeho v Bibli: „A tak jsem se modlil, aby Bůh uzdravil moje srdce a v tuto dobu a v tomto volání jsem četl Bibli, tak jsem v ní najednou začal vidět úplně něco jiného než dřív. Začal jsem najednou úplně chápat, že je to Boží slovo.“ M9 zase vypráví o tom, jak spouště věcem v Bibli nerozuměl: „Četl jsem tři kapitoly denně z Bible. A spoustu věcem jsem nerozuměl a jednou za měsíc jsem jel k pastrovi a ptal se ho na věci, kterým jsem nerozuměl. Naštěstí to byl hrozně moudřej a úžasnej člověk a ten mi to vysvětloval.“

Graf 16

(3) Uctívání – jedná se o rituál zpěvu písní určených k oslavě Boha. Pro participanty nehrál v jejich vztahu k Bohu takovou důležitou roli jako třeba modlitba a v rozhovorech se vyskytoval pouze okrajově. F4: „V létě jsem měla takové naplnění, jela jsem do Skotska na maliny a měla jsem tam mp3 a chvály a celou dobu jsem poslouchala chvály a chválila Boha, tak to bylo takové naplňující.“

(4) Aktivita v církvi – v malých protestantských církvích, ze kterých participanti pocházeli, je kladen vysoký důraz na aktivní členství v církvi. Nejedná se o tzv. „lidové“ církve, kde stačí být pasivním příjemcem, ale zdůrazňují se jednotlivé činnosti věřících lidí. Tyto činnosti zahrnují práci s dětmi, vedení táborů, hudební produkci nebo vedení práce s mládeží. M5: „Ve sboru jsem sloužil, ale zpětně si uvědomuju, že to nebylo myšleno k oslavě Boha, ale chtěl jsem se spíš zviditelnit.“ M6: „No uvědomil jsem si, že do církve nemůžu jen chodit, ale že by bylo fajn, abych se i nějak zapojil.“ M8: „Když jsem byl tady v tom vnitřním kolečku, tak tam byla spousta věcí, který jsem dělal. Dělal jsem s mládeží, to bylo asi nejvíc času, který jsem věnoval, pak to bylo různé hraní, zpívání, besídka a občas i práce s dětmi.“ Na grafu 17 je vidět síla tématu církevní aktivity, oproti pasivitě (nezapojení) nebo jen účasti na akcích jako jeden z členů.

Graf 17

Nevšední přirovnání – Rád bych na závěr věnoval pozornost speciálním příměřům, které participanti použili při popisu svého vztahu k Bohu. F4: „*Ted' prožívám takový útlum, takovou krizi, vím, že toho Boha mám někde nadosah, ale já se k němu nějak nemůžu dostat je jakoby za nějakou takovou **clonou**. Chci ji odrhnout, ale pořád to nemůžu uchopit.*“ M4: „*Kdybych měl popsat svůj vztah k Bohu, tak by to byla asi nějaká jako **zřícenina**. Zřícenina, kterou obléhali vojáci, a nepodařilo se jim ji dobýt. Je zřícená, ale ještě nějak funguje. Je taková na nic. Už tam ale pomalu začínají opravné práce.*“ F8: „*Nebyla jsem moc schopna s Bohem komunikovat, hodně jsem brečela a prosila jsem Boha, aby mi pomohl, ale bylo to jako bych byla za zdí, nebo za **záclonou**, on mě slyšel, ale nemohla jsem k němu.*“

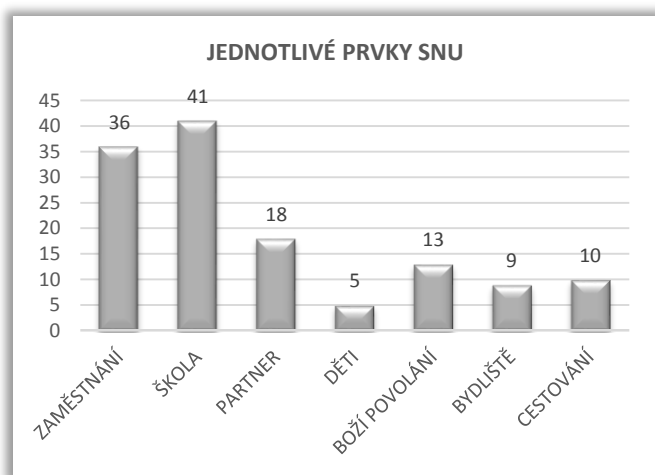
9.5.3.2 Formulace životního snu

Vztah k aktuálnímu snu

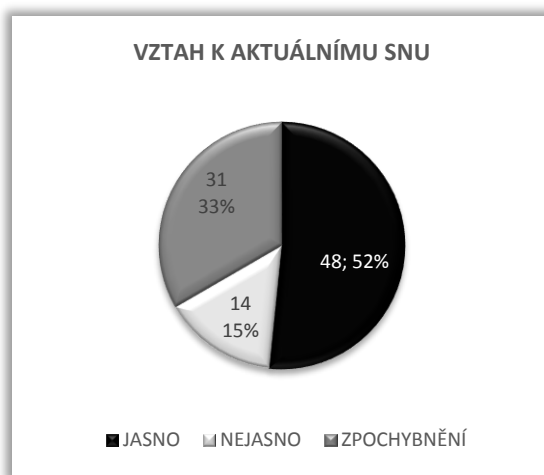
Základními zkoumanými kritérii snu je Jasno, Zpochybnění a Nejasno. Jasno vyjadřovali účastníci v 52 % případů a nejasno v 48 %. V kategorii nejasno je i speciální kategorie zpochybnění snu vyskytující se ve 33 % (graf 19). Zpochybnění bylo kódováno ve chvíli, kdy účastník výzkumu vyjadřoval zkušenost, že měl v nějakém ohledu jasno, které však následně zpochybnil. Kategorie nejasno byla kódována ve chvíli, kdy člověk vůbec nevěděl co a jak. M10 má jasno ohledně výběru školy: „A mezi tím, že jsem vnímal, že to že se mám přihlásit do Olomouce, je Boží vůle. No, a věřím, že to bylo dobré rozhodnutí.“ F5 vyjadřuje nejasno ohledně školy: „Řeším zásadní věci, jako co chci dělat. Jako já vím, co chci dělat, ale řeším, kde to chci dělat a jak se k tomu chci dobrat, protože musím vyřešit toho magistra, protože jsem si řekla, že toho magistra bych si udělala, ale teď řeším, jestli dálkově nebo denně, jakou školu.“

Jednotlivé prvky snu

Nejčastěji se u účastníků v prvcích snů objevovalo zaměstnání, škola a partner. Další oblasti, jako cestování, bydliště, Boží povolání³⁴ a děti, byly tématy okrajovými (graf 18). Co se týče vztahu k těmto jednotlivým prvkům, nejvíce jasno měli ohledně zaměstnání, partnera, bydliště, dětí a cestování. Nejasno převažovalo pouze v oblasti školy (graf 20).

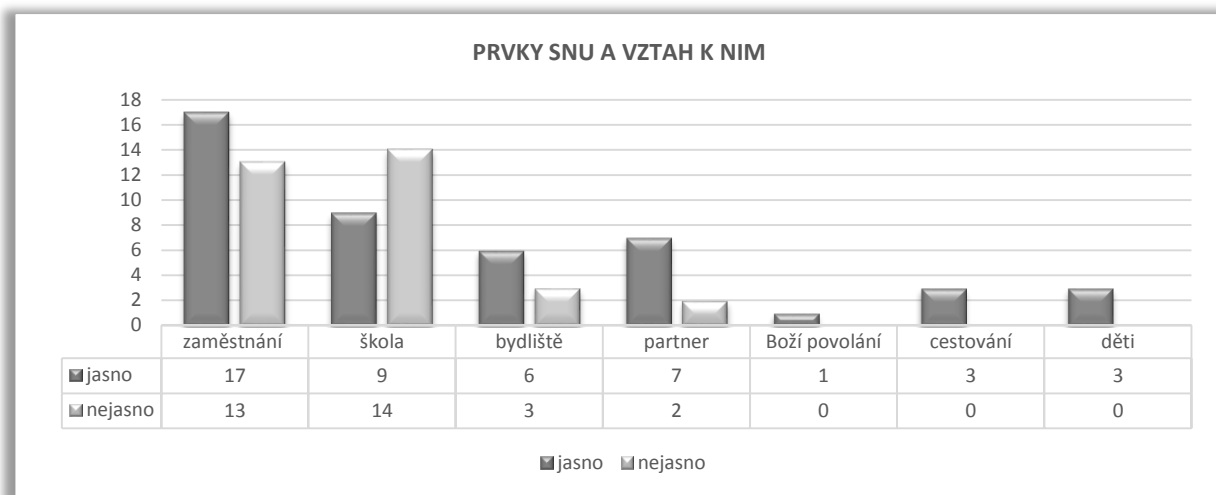

Graf 18

Graf 19

³⁴ Boží povolání znamená, že člověk vnímá od Boha určitý konkrétní úkol. Například má zájem o chudé lidi, nebo psychicky narušené a chce s nimi pracovat. Boží povolání se zpravidla týká služby druhým lidem.

Graf 20

9.5.3.3 Zralý způsob vyrovnání se se svobodou

Témata, která účastníci řešili v souvislosti se svobodou. (graf 21)

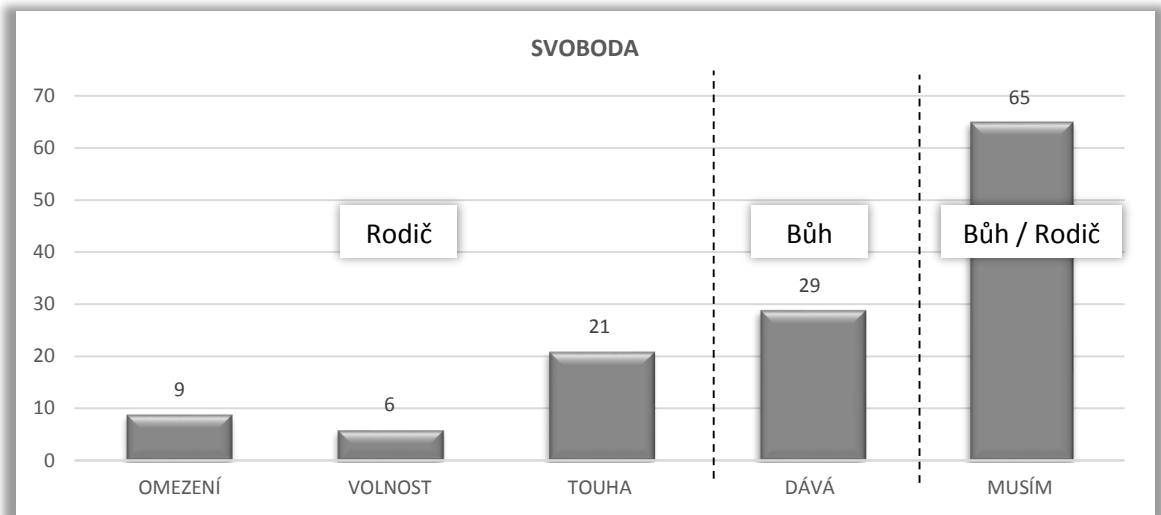
Musím – Nejčastěji kódovanou kategorií v oblasti svobody bylo Musím. Kódovalo se ve chvíli, kdy účastník vyjadřoval zkušenosti s tím, že něco musí dělat, je do něčeho tlačěn svým svědomím, okolím nebo Bohem. Tento pocit je poměrně silný, v rozhovorech se vyskytoval 63x. F4: „Vím, že musím číst Bibli, i když mi to nic nedává, a číst každý den. Musím chodit v neděli na ty bohoslužby, vím, že mě to potom zase začne naplňovat, jen se k tomu musím nějak dokopat“.

Bůh dává svobodu – Dále si můžeme všimnout, že účastníci vnímají Boha jako toho, kdo jim dává svobodu v oblasti životních rozhodnutí. Vyjadřovali tak přesvědčení, že Bůh pro ně nemá do detailu naplánovanou cestu, kterou musí najít, ale že se mohou rozhodnout. Toto téma zaznělo 29x u 16 účastníků. M1: „Když se na to dívám zpětně, tak vidím, že mě to v těch věcech nějak posílilo, že jsem řešil věci víc sám za sebe. A i z toho si pak říkám, že za nás Bůh všechno neudělá. Často musíme něco dělat my sami.“

Touha po svobodě – Ve 21 případech účastníci vyjadřovali touhu po svobodě. Ve všech případech se jednalo o svobodu a nezávislost na rodičích. F5 poté, co dostudovala školu, ale žila celou dobu u rodičů, uvažuje, že odejde studovat do jiného města: „Tak jsem si teď moc neužila toho studentského života, ne jako nějak hýřit, ale strašně mi to chybí, jsem furt pod dozorem. Nepotřebuju chodit pařit. Ale chci tu volnost.“

Omezení a volnost – Poslední dvě kategorie se týkaly vztahu rodičů k dětem. Zda jde o vztah založený na omezeních, nebo na volnosti, která může být v určitých případech skrytá za nezájem.

F8: „Mamka mi řekla, že se musím dostat na školu, jinak přijdu o důchod, tak jsem se cítila strašně pod tlakem.“ M7 vnímá volnost ze strany rodičů, aby se rozhodl, jestli bude věřit v Boha nebo ne: „Vyhovovalo mi, že na mě netlačili. Věděl jsem, že kdyby na mě začali tlačit a říkali, že to je pravda a že tomu musím přece věřit, tak bych to cítil, že věřím, protože mi to oni říkají, ale tím, že mi dali volnost v tom plánu se setkat s Bohem osobně, tak mi to vyhovovalo úplně nejvíc.“

Graf 21

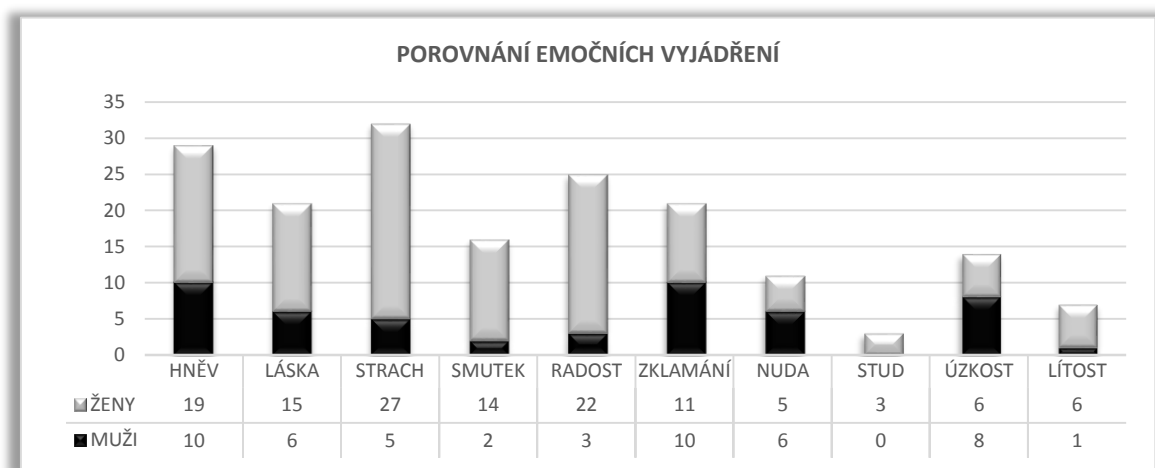
9.5.4 Genderové rozdíly

V této části bych rád poukázal na genderové rozdíly, které se objevily v rozhovorech o duchovních krizích. Mohli bychom samozřejmě porovnávat výsledky všech kódovaných témat, ale rozhodl jsem se vybrat pouze ty, kde můžeme pozorovat signifikantní rozdíly. Na následujících grafech jsou patrné rozdíly mezi pohlavími v jednotlivých kódovaných kategoriích. Vodorovná osa popisuje konkrétní kódované znaky a svislá osa značí počet vět, ve kterých se dané téma vyskytlo. Nejdříve se budeme zabývat tématy, která byla silnější a výraznější u žen, poté přejdeme k mužům.

Častější důrazy u žen

Z obecných charakteristik si můžeme všimnout toho, že ženy mluvily více. Rozhovor byl jednak delší (muži průměr 51 minut / ženy průměr 61 minut) a jednak použily více slov (muži průměr 1821 / ženy průměr 3140). Délka rozhovoru přitom nebyla předem přesně stanovená. Při domluvě schůzky jsem jim pouze naznačil, že mají počítat s cca hodinovým setkáním. Délka rozhovoru tedy do velké míry závisela na jejich rozhodnutí.

(1) Více emočních vyjádření – Emoce, o kterých participanti mluvili, byli kódovány podle jednotlivých typů. Zatímco u mužů se vyskytly emoční výroky v 51 případech, u žen ve 128. Nejčastějšími emocemi u mužů bylo zklamání (10 výskytů) a hněv (10 výskytů). U žen to byl strach (27 výskytů) a radost (22 výskytů). (graf 22)

Graf 22

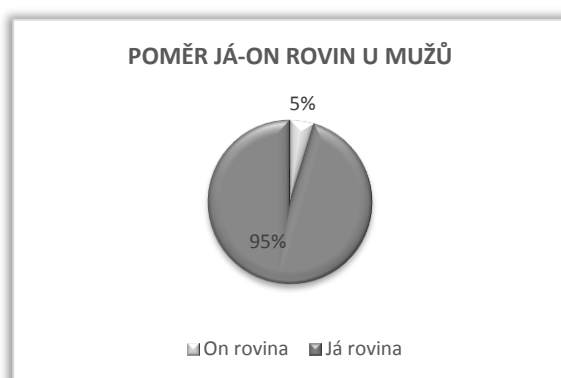
(2) Více zmínek o druhých lidech – Každá věta byla kódována podle toho, jestli participant mluvil v osobní rovině (Já-rovina) nebo jestli mluvil o jiném člověku (On-rovina). Podle výsledků ženy převyšovaly muže v počtu vět, ve kterých mluvily o někom jiném než o sobě o 10 %. Zatímco muži strávili zaměřením na druhé v rozhovoru 5 % všech vět, u žen to bylo 15 % (graf 23 a 24). Převažovaly dva důvody, proč se druzí stali objektem jejich vyprávění. Buďto používaly negativní hodnocení, například pokud se cítily druhým člověkem zrazeny, nebo jim bylo druhého líto. **(a) Negativní**

hodnocení – F7 si ztěžuje na ředitelku školy: „Já jsem chtěla úplně odejít, na konci září jsem dala výpověď kvůli naší ředitelce, která je naprosto neschopná pro ten post být tou ředitelkou... ve všech ohledech.“ F6 hodnotí víru svých spolubydlících: „Ty co jsou se mnou na pokoji tak jsou katoličky, věří v Boha, ale asi to berou tak, že se nemá nic přehánět. Asi přímo vztah s Ježíšem nemají.“

(b) Lítost – F2 o vztazích v církvi: „Hodně jsou ti lidi zklamání, a v tom zklamání se sešlo spoustu lidí a kolektiv je silný, takže se v tom všichni podporují.“ F3 při zpětném pohledu na rozvod rodičů: „Já se na ty rodiče dívám už úplně jinak... že mi jich je trochu i líto... víš, jak jsme přistavovali to třetí patro tak tatka měl představu, že tam dožijeme. A on už přemýšlí jako nějaký důchodce, že už nechce nic dělat a tak.“

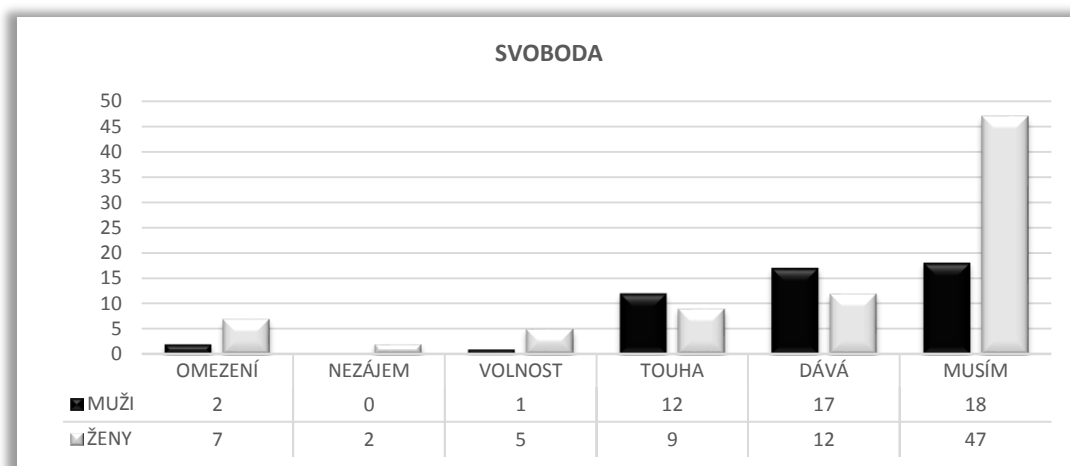

Graf 23

Graf 24

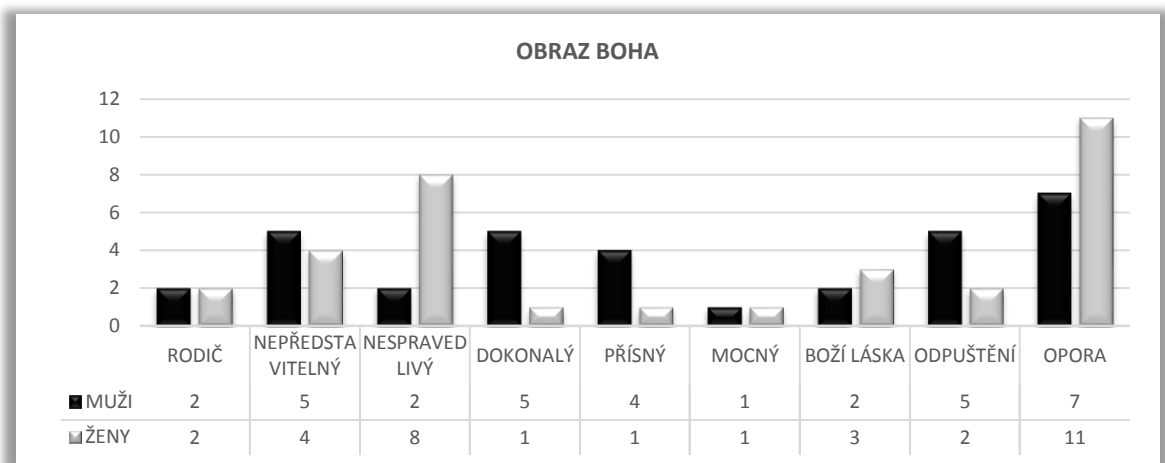
(3) Více „musím“ – V otázce svobody vyjadřovaly ženy obecně větší míru nesvobody (graf 25) Častěji v rozhovoru používaly slova jako „musím“ nebo „měla bych“. Některé jsou vázané na náboženskou oblast, jindy se jedná spíše o poslušnost vůči rodičům nebo sociální konvenci, případně určitou míru závislosti. F9: „Lékař si v té nemocnici chce často hrát na pána situace. Tak to má být, tak to je náročné. Párkrát jsem s tím bojovala. Navíc jsem vždy věřila tomu, že když jsem v nemocnici a někomu je špatně, tak bych se za něj měla vnitřně modlit za toho člověka, ale někdy to prostě nejde pro lékaře, který musí rychle uvažovat. Já ještě jsem, ale v postavení kdy to víc

Graf 25

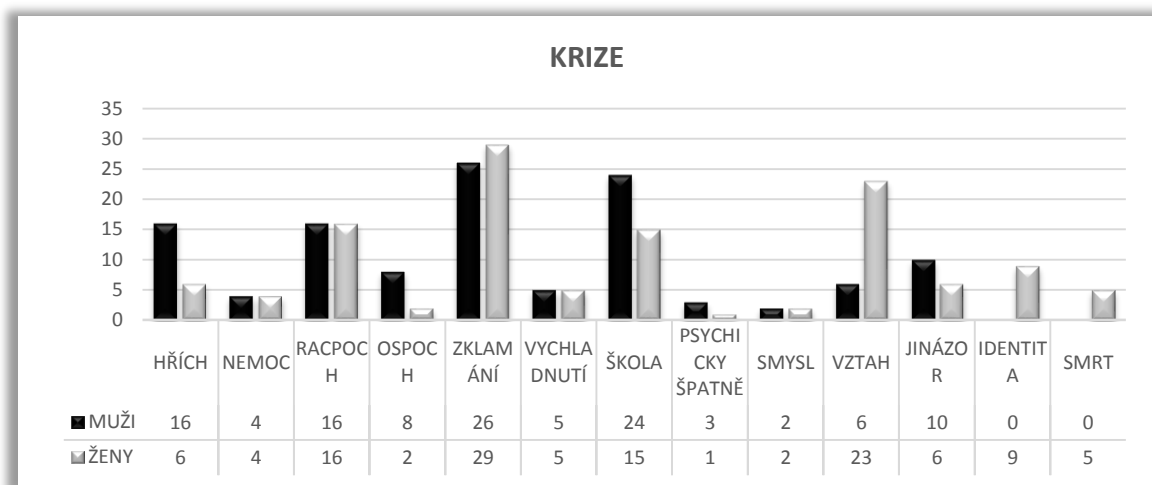
sleduju, tak bych měla o ty lidi ještě jinak bojovat. Vést i ten duchovní boj. V tom mám pocit, že selhávám.“ F5: „Musím prostě studovat, aby mi rodiče ještě dávali peníze.“ F8 po smrti táty: „Když potom umřel, tak jsem měla pocit, že doma nesmím brečet, protože máma brečela a bylo to pro ní těžký, a já jsem myslela, že musím být ta silná, že ji musím podporovat a nesmím brečet. Vlastně i teďka bych se nerozbrečela před mamkou.“ F4: „Teď mám ještě takové období, kdy jsem závislá na sledování pořadu Ulice, pořád ho musím sledovat. Každý den to musím sledovat. Nějak mě to povrchově naplňuje, ale třeba tu hodinu co strávím u televize tak bych mohla si číst a trávit ten čas s Bohem a nedělám to a furt se k tomu nemůžu nějak dokopat. Víím to, ale nemůžu se přes to přesunout.“

(4) Bůh je nespravedlivý / je mi oporou – V otázce popisu vnímaných Božích vlastností ženy více než muži vnímaly Boha jednak jako nespravedlivého, jednak jako toho, kdo je jim oporou (graf 26).

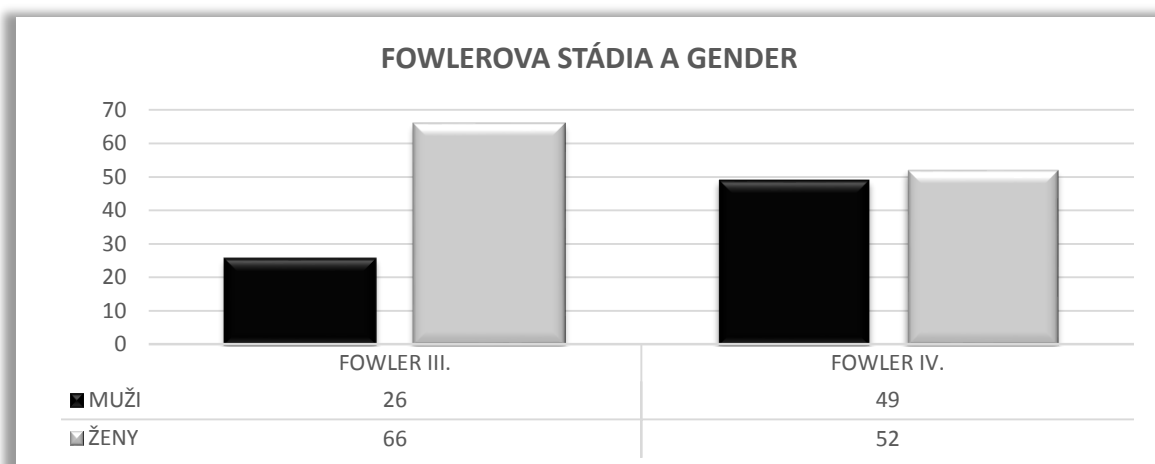
Graf 26

(5) Vztahové krize – Krize jsou u žen častěji způsobené vztahovými problémy (graf 27). Zpravidla jde o partnerské problémy, problémy s rodiči nebo v církvi. Navíc se přidávaly krize spojené s hledáním vlastní identity a vyrovnáním se se smrtí.

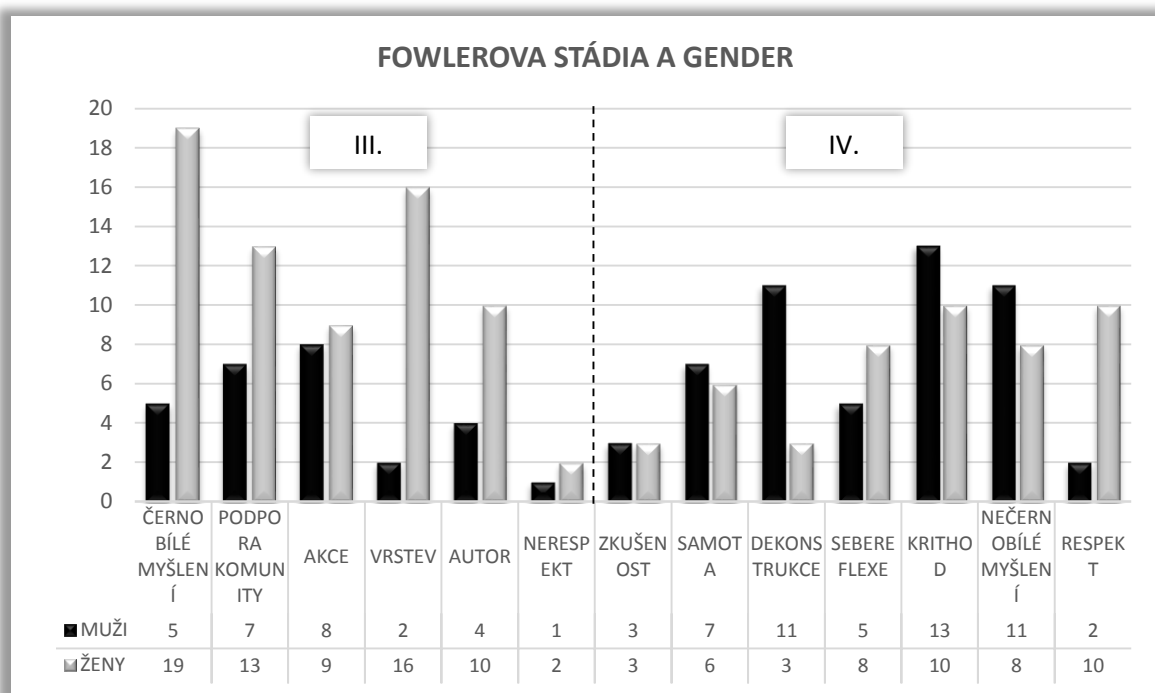

Graf 27

(6) Synteticky-konvenční víra – Ženy vykazovaly téměř 2x více rysů Fowlerova III. stádia (graf 28) Především v kategoriích černobílého myšlení, vlivu vrstevnické skupiny a autority. V kategorii IV. stádia už se rozdíl mezi pohlavími nevyskytuje. U žen ve IV. stádiu je silnější motiv respektu vůči druhým lidem a schopnosti sebereflexe (graf 29).

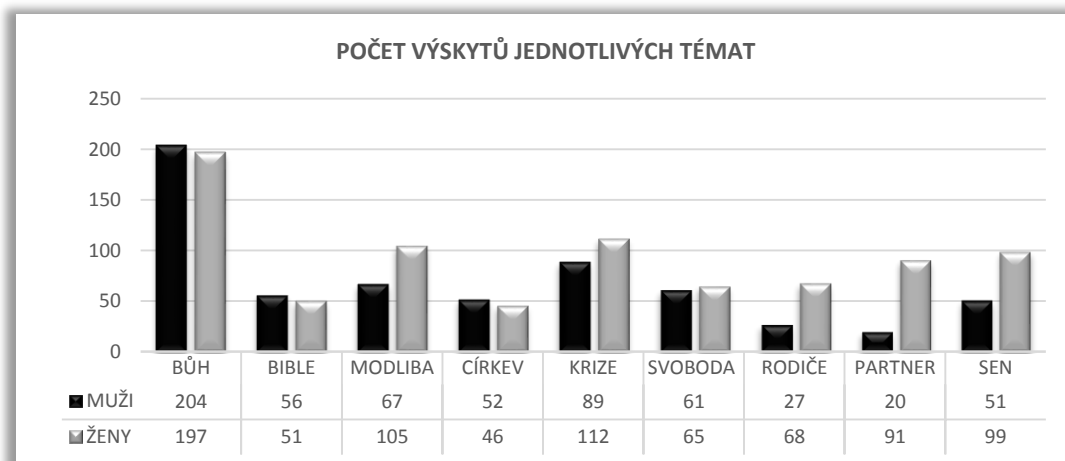

Graf 28

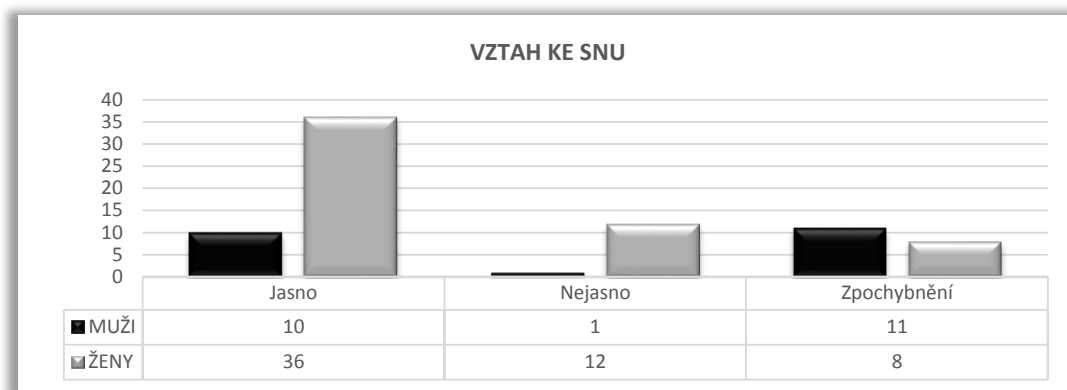
Graf 29

(7) Více se vyjadřovaly k jednotlivým tématům – Na grafu (graf 30) je vidět, k jakým tématům se ženy vyjadřovaly častěji než muži. Ve čtyřech kategoriích převyšovalo téma o více jak 20 %. Jedná se o témata *životního partnera, snu, rodičů a modlitby*.

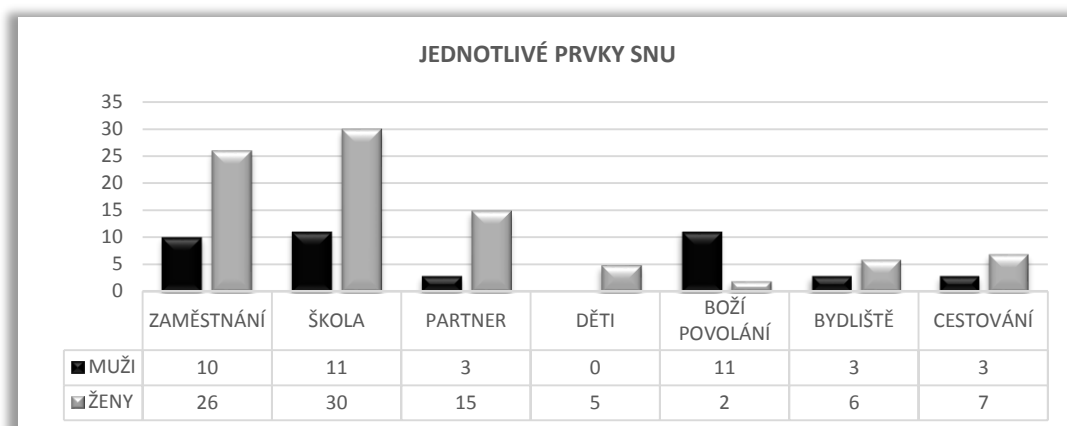

Graf 30

(8) Jasno ve formulaci snu – V tématu snu vyjadřovaly ženy jasno v oblasti zaměstnání, bydliště a partnera. Na druhou stranu také častěji jasno neměly (graf 31).

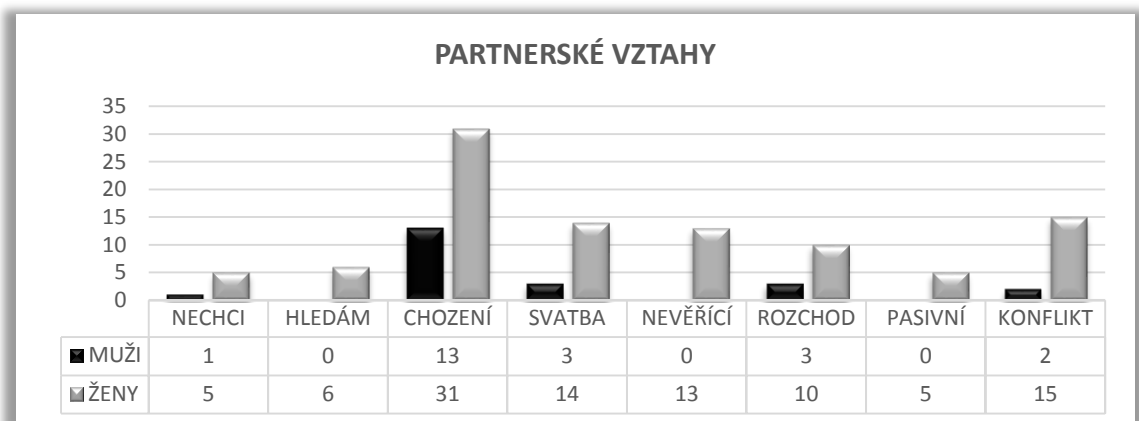
Graf 31

Graf 32

(9) Partnerské vztahy – U žen bylo celkově silnější téma partnerských vztahů. V následujícím grafu (graf 33) je patrný rozpis jednotlivých kódovaných kategorií v této oblasti. Nejvíce zmínek bylo o samotném chození, dále popis konfliktů, objevovalo se téma svatby, chození s nevěřícím a rozchod. Rozchod byl poměrně častým zdrojem duchovní krize. 50 % žen také výrazně řešilo otázku chození s člověkem, který není věřící. Všechny vycházely na začátku v období bezpečí z toho, že nikdy nechtějí chodit s nevěřícím, čtyři z nich však nakonec v podobném vztahu minimálně na určitou dobu skončily. F3 vypráví o tom, jak se pokusila rozejít se svým nevěřícím přítelem: „*Tak jsme se o tom bavili, že jsme to řešili, a pak jsme se rozešli a vydrželi jsme dva dny bez sebe, a pak jsme se k sobě vrátili, protože jsme se stejně pořád scházeli. A víš, že jsem to řešila. Bože, vím, že bych neměla chodit s nevěřícím, jenže prostě to nešlo, já ho mám strašně ráda a vím, že takového kluka už nepotkám a jsme si strašně podobní a jsme schopní spolu komunikovat a řešit věci.*“ F9 popisuje nedostatek vhodných partnerů v církvi: „*A možná mě ten samotný fakt tak osobně neděsí, jako to, že kolem sebe vidím tolik holek, které jsou ve stejné situaci a řeší stejný problém a žádná z nás neví jak se k tomu postavit. Je nedostatek kluků v církvi. Ale nemůžu říct, že to nezadá*

na duchovní krizi. Vedlo mě to ke ztrátě nároků, kdy si člověk řekne, že i ten nevěřící by snad nebyl špatný, když už to jinak nejde, a to si řeknu, že už jsem zase přehnala. Ale ta osamělost k tomu vede.“

Graf 33

Častější důrazy u mužů

(1) Bůh mi dává svobodu – Muži vyjadřovali výraznější touhu po svobodě, a zároveň vnímali Boha jako někoho, kdo jim dává svobodu a umožňuje svobodně se rozhodnout (Graf 25). M4 mluví o svém rozhodování jít studovat do Prahy a bydlet mimo domov rodičů: „*Bůh mi říkal jakoby, že jestli chci, tak tam můžu, ale bude to mnohem těžší než tady, a tak jsem to nějak řešil. Ale přišlo mi, že mi v tom opravdu nechal svobodnou vůli. Ted' si nemůžu stěžovat, že jsem chtěl jít do Prahy, a nemůžu říci, že by za to mohl někdo jiný než já.*“

(2) Boží vlastnosti – Muži vnímali Boha spíše v morálních kategoriích. Popisují jej jako přísného a zároveň toho, který jim odpouští (graf 26). M4 odpovídá na otázku, jaká je první Boží vlastnost, která ho napadne: „*První vlastnost, asi přísný*“. U mužů se navíc vyskytl důraz na Boží dokonalost. M1: „*...je to daný evolucí a vývojem, jak se všechno přizpůsobuje, a když se něco změní, tak se to nikdy nevrátí zpátky, ale změní se to zase jinak. V tom já vidím dokonalost Boha.*“

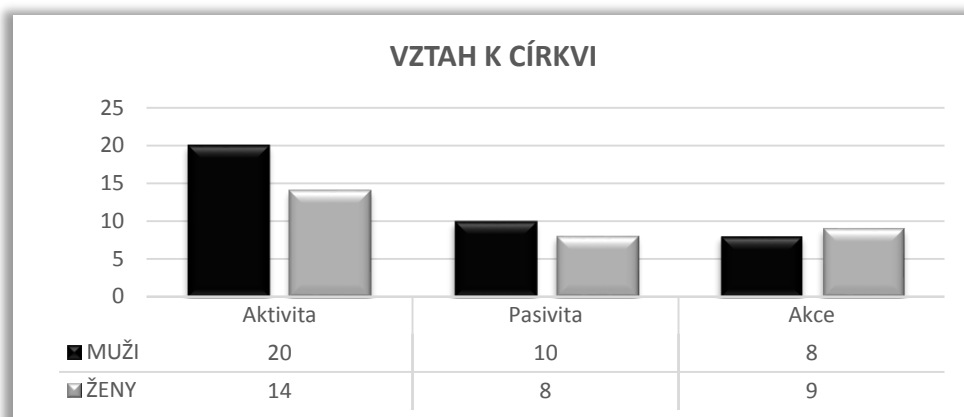
(3) Krizi způsobí neúspěch ve škole či hřích – Krize bývají u mužů častěji vyvolány vlastním hříchem, nebo problémy a neúspěchem ve škole. Vyšší hodnotu vykazují také v oblasti osobních pochybností a silnější pravděpodobnosti k ovlivnění názorem druhého člověka (graf 27). Na druhou stranu vztahové krize jsou zastoupeny v nižší míře.

(4) Stádium individuálně reflektující víry je u mužů více spojeno s kritickým hodnocením, dekonstrukcí symbolů a nečernobílým myšlením. Všechny tyto kategorie vychází z rozumového pochopení a kritického uvažování (graf 29), které se stává důležitým nástrojem přechodu ke zralejší víře.

(5) Silněji zastoupená témata – Při porovnání počtu výskytů jednotlivých témat u mužů převyšovala pouze tři – *Bůh*, *Bible* a *církev*. Všechna tři témata však převažovala o méně než 7 %, což není dostatečně výrazné (graf 30).

(6) Hledání Božího povolání – Jediná oblast, která byla v kategorii snu u mužů vyšší než u žen, bylo téma Božího povolání. Hledali hlubší smysl a poslání v tom, čím se zabývají. M10: „*Zjistil jsem, že neznám to povolání, které Bůh pro mě má nachystané. Dělán jen to, co je potřeba, a rozplívám se a nejdu fokusovaně za nějakým povoláním, které Bůh pro mě má. Takže to vyvrcholilo v takový nějaký intenzivní čas, kdy jsem Boha neustále otravoval během několika týdnů ve smyslu, jak to teda je, ať mi ukáže svou vůli a povolání pro můj život.*“

(7) Aktivita v církvi – Na následujícím grafu (graf 34) je vidět, že se muži výrazněji zabývali tématem aktivity a služby v církevním společenství. Zároveň také vykazovali větší míru pasivního postoje vůči církvi. Zmínky o různých církevních akcích byly u mužů i žen vyrovnané.

Graf 34

Vyvážené důrazy

Bylo by chybné se zaměřit pouze na rozdíly mezi muži a ženami a opomenout to, co mají společné. Uvádím nyní stručný přehled kódovaných kategorií, které vyšly shodně. V oblasti kódování IV. Fowlerova stádia dosáhli muži i ženy stejného počtu výskytů. Duchovní krize byly u obou pohlaví stejnou měrou způsobeny racionálními pochybnostmi, vychladnutím a zklamáním. Ve vztahu k církvi ve stejné míře popisují vztah k církevním akcím. Ve vztahu k Bohu obě pohlaví zdůrazňují samotu a svobodu, kterou jim Bůh dává.

9.5.5 Vztah k modelu

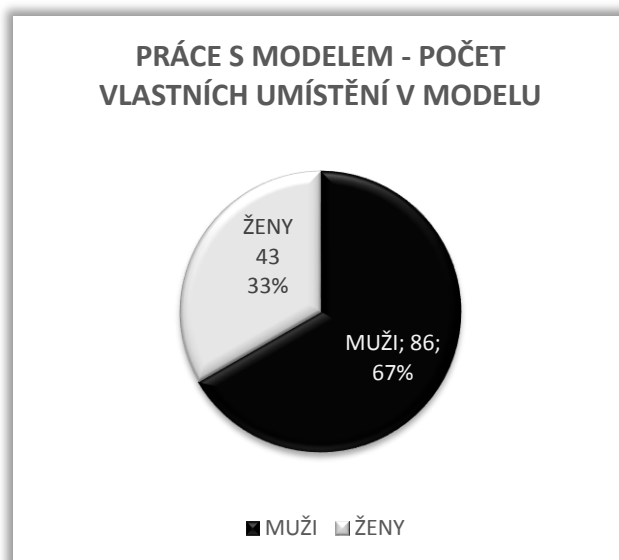
Poslední oblast, která byla kódována, popisuje způsoby, jakými se participanti v průběhu výzkumného rozhovoru vztahovali přímo k samotnému Sandageho modelu, který před nimi ležel na stole. Objevily se tři možnosti vztahu k modelu.

(1) Vlastní umístění sebe do modelu v průběhu vyprávění příběhu, ať už pomocí použití terminologie modelu, nebo ukázání prstem. M7: „Dostal jsem se z bezpečí do toho prvního kruhu a různě jsem to řešil a bojoval s tím. A po tom bojování následovalo popření, kdy jsem si řekl, že to jsou všechno myšlenky od ďábla, že to není dobré, abych takto o sobě přemýšlel. Tak jsem se zase vrátil zpátky, popřel jsem to. To byla možná jedna z mých krizí v životě, kdy jsem přemýšlel nad sebevraždou a nad smyslem svého života.“ M10: „Tak teď si myslím, že se nacházím ve vztahu k Bohu někde tu nebo tu... (hledání před redukcí úzkosti nebo po redukcí úzkosti)“

(2) Vyjádření souhlasu s modelem. F7: „Je to parádní, je to dobře vymyšlený, přijde mi to jako dobrý vodítko jak se rozmotat s těch svých prožitků a přijde mi to, že to sedí. A i ta bublina a točení v kruhu je hodně přesná.“ M9: „Všechny psychologický modely vnímám tím způsobem, že je to dobrá pomůcka, je to něco, co v zásadě, v obecné rovině, odráží tyhle věci. Ale jen pokud je to aplikováno do konkrétní situace, do konkrétního problému.“

(3) Vyjádření nesouhlasu nebo jeho nepochopení. M1: „Model vypadá zajímavě. Je těžší se v něm najít. Ten první pohled byl trochu zmatený. Kdyby tam bylo méně názvů a šipek.“

Všichni participanti byli schopni podle modelu vyprávět příběhy svých duchovních krizí a alespoň několikrát s ním vstoupit do interakce. Všichni se shodli na tom, že model v obecné rovině odráží jejich konkrétní životní zkušenost. V interakci s modelem bylo možné pozorovat významné genderové rozdíly. Muži vstoupili do interakce s modelem průměrně 2x častěji než ženy (graf 35). I v průběhu rozhovoru byli s modelem v kontaktu. Ženy u modelu začaly, ale během několika vět se zaměřily na vyprávění příběhu a k modelu se dostaly až v závěru rozhovoru. Muži také častěji vyjadřovali s modelem nesouhlas, případně měli tendenci ho upravovat.

Graf 35

9.6 DISKUSE

9.6.1 Dosažené výsledky

V následující části se pokusím odpovědět na výzkumné otázky uvedené v kapitole 9.1. Začneme odpovědí na otázku, zda se výzkumné problémy projevily jako aktuální, nebo se v životech participantů nevyskytovaly.

Je výzkumný problém opravdu problém?

Vycházeli jsme z pěti základních problémů, které se pojí s duchovním vývojem mladých dospělých. (1) *První krize* – Je velmi těžké hodnotit míru krize. Kdy je vůbec vhodné použít tento termín? Někteří z participantů vidí krizi v neúspěšné zkoušce ve škole a jiní popisují rozvod. Všichni participanté, se kterými jsem mluvil, ve své minulosti krizí prošli, nebo ji právě prožívají. (2) *Snaha vyhnout se krizi* – Tato tendence byla mezi mladými dospělými patrná, číselně ji můžeme vyjádřit počtem vět spojených Popřením (2B) a Redukcí úzkosti (3B) v Sandageho modelu, protože právě tyto části ukazují na neochotu lidí projít krizí. Popření se vyskytlo v 75 případech u 17 participantů a Redukce úzkosti v 56 případech u 15 participantů. (3) *Okolí brání zralosti* – Tato kategorie nebyla samostatně kódována a není možné ji v tuto chvíli prokázat. V rozhovorech se toto téma vyskytovalo pouze okrajově. (4) *Samota* – Tuto osamocenosť v řešení otázek vyjadřovaly pouze čtyři participantky. Ostatní participanté vnímali, že když podporu potřebovali, tak ji dostali. Mnozí vyprávěli, jak s různými lidmi o svých pochybnostech mluvili. (5) *Genderové rozdíly* byly při textové analýze v určitých oblastech zřetelně patrné a pojednávám o nich ve výsledcích výzkumu i diskusi.

Výzkumný problém tedy není pouze teoretickým problémem, který nikdo na praktické rovině neřeší, ale poměrně dobře odráží prožívání mladých dospělých v oblasti duchovních krizí. Výjimku tvoří téma osamocení s pochybnostmi, které většina participantů neřešila.

(1) Jak se v konkrétních životech lidí projevují jednotlivé části Sandageho modelu?

V předchozí kapitole jsou popsány jednotlivé části Sandageho modelu obohacené o příklady výroků jednotlivých participantů. Na těchto příkladech je nejlépe vidět, jak se jednotlivé části modelu projevují v konkrétních příbězích. V tomto oddíle pouze shrnu základní kontury jednotlivých fází. (1A) **Bezpečí** – Participanté tuto fázi ve svém životě často ztotožňují s dětstvím, dospíváním a obdobím krátce poté, co se stali křesťany. Popisují ji tak, že vnímají ve svém životě Boží jednání, tráví čas s Bohem pomocí různých rituálů, mají jednoduchý pohled na život, jsou aktivní v církvi a někdy se toto období prolíná se zamilovaností. (1B) **Napětí** – O této fázi se participanté zmiňují jako o nudném období. Postupně chladnou ve víře a zjišťují, že jim společenství

církve nedává to, co by potřebovali. **(2A) Risk** – Tato klíčová část modelu popisuje, jaké podněty vyvedou mladé dospělé z jejich bezpečí do hledání. Nejčastěji se jedná o zklamání ze sebe, z druhých nebo z církve. Mezi dalšími významnými podněty se objevují pochybnosti, vztahové problémy, problémy ve škole a hřích. **(2B) Popření** – Pokud v sobě člověk nenajde odvahu ke zpochybnění své víry, nebo pokud není podnět dostatečně silný, zůstává v období bezpečí. Použitými mechanismy jsou nejčastěji: obklopení se silnou partou, popření a demonizování svých pochybností. Jejich motivací je strach a touha oddalovat krizi. **(3A) Úzkost** – Úzkost participantů popisují pomocí negativních emocí (nejčastěji hněv), rezignace, fyzických problémů, neschopnosti se rozhodnout v nějaké oblasti. Participantů se dále cítí velmi osamoceni ve vztazích k lidem, k Bohu i k církvi a nenacházejí žádný smysl v náboženských rituálech. **(3B) Redukce úzkosti** – Jelikož je úzkost nepříjemná, snaží se jí participantů zbavit nejčastěji pomocí spolehnutí se na určitou autoritu, nebo snahou vyhnout se problémům, zavírat před nimi oči a vědomě jít jednodušší cestou. Důležitou hybnou silou k redukci je strach. **(4B) Bloudění** – Fázi bloudění se v podstatě všichni participantů vyhnuli. **(4A) Závazek** – Závazek je způsoben buďto Božím zásahem nebo lidským rozhodnutím. Boží zásah vnímají participantů skrze Boží řeč k nim, případně skrze něco, co nazvali „zázrakem“. Někdy se však k závazku rozhodují sami tím, že změní dosavadní pohled na situaci, urovnají nějaký vztah nebo změní prostředí. **(5) Bezpečí** – Pro vyšší formu bezpečí je charakteristické, že si participantů uvědomují smysl svého utrpení, ač všem okolnostem plně nerozumí, věří Bohu, a dokáží vnímat pozitivní přínos celé krize víry.

(2) Kterými fázemi si participantů prošli a kterými ještě ne? Jak „daleko“ se na své cestě dostali?

Následující tabulka (tabulka 8) uvádí přehled fází, kterými participantů v jednotlivých tématech prošli. Hodnoty v tabulce značí počet vět přiřazených ke konkrétní fázi modelu. Při kódování bylo bráno v potaz, kam participantů sami sebe zařadili, i to, jak jsou dané fáze definovány v teoretické části této práce. Řádky M1-F10 opět označují jednotlivé participantů. Buňky zvýrazněné tmavě šedou barvou označují počet výskytů vyšší než 10. Buňky zvýrazněné světle šedou barvou označují menší počet výskytů. Bílé buňky označují oblast, která nebyla v rozhovoru ani jedinkrát kódována.

Kód	Věk	Přebývání				Hledání				Přebývání 5 Bezpečí
		1A Bezpečí	1B Nuda	2A Risk	2B Popření	3A Úzkost	3B Redukce	4A Závazek	4B Bloudění	
M1	24	15	18	12	6	26	2	5	4	2
M2	20	21	9	6	2	28	2	7	0	1
M3	21	14	11	1	7	1	0	0	0	0
M4	20	7	4	0	1	38	6	0	0	0
M5	22	6	6	4	3	24	0	0	0	0
M6	20	8	9	1	3	0	0	0	0	0
M7	21	11	6	7	5	17	5	22	2	0
M8	25	9	5	4	0	18	2	3	0	1
M9	23	19	3	7	1	21	1	12	0	11
M10	25	17	15	5	4	18	7	1	0	3
F1	21	8	5	5	0	17	5	0	0	4
F2	20	1	3	1	2	20	4	5	0	2
F3	23	36	11	3	4	31	2	7	0	6
F4	22	23	13	1	0	8	0	0	0	0
F5	23	34	26	2	11	13	1	0	0	0
F6	21	8	6	2	15	16	4	0	0	0
F7	25	10	10	6	1	30	2	5	0	12
F8	21	14	23	4	1	32	8	8	0	3
F9	25	17	8	7	1	33	5	6	0	8
F10	21	21	14	4	8	29	0	9	0	2
Suma:		20	20	19	17	19	15	12	2	12

Tabulka 8

Výsledky můžeme shrnout následovně: **(1) Detailní popis** – Všech 20 participantů popisuje období přebývání jako období bezpečí, nudy a určitého zklamání. Pouze jeden z participantů (M6) neprošel modelem až do fáze úzkosti. Období úzkosti popisuje 19 participantů. Redukci úzkosti popisuje 16 participantů. K závazku dospělo 12 participantů a pouze 2 o něm výrazněji mluvili. Fázi druhého bezpečí popisuje 12 participantů, z toho 2 jej popsali výrazněji. **(2) Obecný trend** – Obecně je vidět, že na začátku modelu se pohybují všichni participanté. Celým procesem až do konce prošlo 60 % participantů. **(3) Věk** – Pokud vezmeme v úvahu i věk participantů zjistíme, že ti, kteří prošli modelem až do jeho konce (fáze 5), jsou v průměru o 2 roky starší než ti, kteří skončili v období úzkosti. Vzhledem k celkovému věkovému rozpětí participantů, které bylo 5 let, se jedná o jev poměrně výrazný, ačkoliv málo překvapivý.

(3) Je možné vypořádat genderové rozdíly v oblasti duchovní krize a přechodu do stádia individuálně reflexivní víry?

Výsledky ukázaly na rozdíly v určitých oblastech. Detailní výsledky jsou popsány v kapitole 9.5.4. V této části uvádím pouze přehledovou tabulku (tabulka 9) nejvýraznějších rozdílových trendů.

	Ženy	Muži
Synteticky konvenční víra (Fowler III.)	Více projevů zařazených do III. stádia. Především se jednalo o vyjádření černobílého myšlení a vlivu vrstevnické skupiny.	Výrazně méně projevů zařazených do III. stádia. Nejvýraznější byla účast na církevních akcích a podpora vrstevnické skupiny.
Individuálně reflexivní víra (Fowler IV.)	Stejně početní zastoupení jako muži. Výrazněji kategorie respektu vůči druhým lidem.	Stejně početní zastoupení jako ženy. Výrazněji kategorie dekonstrukce symbolů.
Důvody pro duchovní krizi	Nejčastěji vztahové problémy.	Nejčastěji problémy ve škole a vyrovnání se s vlastním hříchem.
Vztah k druhým lidem	Velmi výrazná složka jejich rozhovoru, prožívání i krizí.	Mnohem méně mluvili o druhých lidech.
Vztah k církvi	Větší důraz na podporu komunity a vztahy.	Hledání vlastní možnosti zapojení a prospěšné aktivity v církvi.
Představa Boha	+ Bůh, který je mi oporou - Nespravedlivý Bůh	+ Dokonalý, nepředstavitelný Bůh - Přísný Bůh
Důležitá témata	Ženy se více vyjadřovaly k tématu: partner, sen, rodiče a modlitba.	Muži se více vyjadřovali k tématu církve, Bůh a četba Bible.
Emoce	Výrazně více vyjádřených emocí.	Méně patrných emocí.
Svoboda	Silně zakořeněný smysl pro povinnost vyjadřovaný slovem „musím“.	Touha po svobodě a zároveň vnímání, že jim ji Bůh dává.
Sen	Celkově se k tématu snu více vyjadřovaly a vykazovaly v něm větší jistotu.	Převyšovali v tématu hledání Božího povolání a poslání pro svůj život.

Tabulka 9

(4) Je Sandageho model srozumitelný, platný a použitelný jako odrazový můstek a rámec pro rozhovor s klientem o jeho duchovních krizích? Existují genderové rozdíly ve vztahu k modelu?

Ano – Sandageho model byl pro všechny účastníky srozumitelný. Dokázali si pod ním představit něco konkrétního ze svého osobního duchovního života. Zpravidla bezprostředně po té, co jim byl model představen, věděli, o čem budou mluvit.

Ano – Sandageho model podle výpovědí všech účastníků na obecné rovině odpovídal jejich prožívání konkrétních událostí. Reálný život je ale vždy složitější, hůře uchopitelný a může mít různé odchylky od teoretického modelu.

Ano – Všichni účastníci byli schopni na základě daného modelu rekonstruovat svůj vlastní životní příběh se zaměřením na své duchovní pochybnosti a krize.

Ano – Muži brali rozhovor více technicky a ve větší míře se vztahovali k obrázku nakresleného modelu. Ženy se většinou modelem zabývaly na úplném začátku rozhovoru, poté strávily většinu času vyprávěním a popisem událostí, a teprve v závěru se vrátily zpět k obrázku.

9.6.2 Diskuse nad výsledky

V této části jsem vybral několik zajímavých jevů, které byli mezi participanty vyzorovány a dle mého názoru si zaslouží hlubší prozkoumání.

(1) Proč byli nejčastěji kódované části Sandageho modelu fáze bezpečí (1A) a úzkosti (3A)?

Obě dvě popisují delší časový úsek v životě člověka. Ostatní části modelu jsou spíše přechodové, závislé na jednom momentu či zážitku (risk, závazek...) a proto k jejich popisu používali participanti menší počet vět. Bezpečí bývalo nejvíce spojováno s obdobím dětství a dospívání. O prvním bezpečí mluvili participanti ze dvou důvodů. Buďto se chtěli vůči svému nižšímu stupně vývoje vymezit a tak jej s určitým pohrdáním popisují. Tento důraz převládá ve chvíli, kdy se oni sami nachází za obdobím úzkosti. Nebo se v současné době v příběhu nachází uprostřed období úzkosti nebo risku, a potom naopak hledí k období bezpečí s lítostí, vzpomínají a snaží se jej udržet nebo se k němu vrátit. Fáze úzkosti byla nejčastěji kódována pravděpodobně proto, že to byla vždy určitá zápleтка celého příběhu, spojená s negativními emocemi a silnými zážitky. Zvláště pokud se participanti v období úzkosti v současnosti nacházeli, popisovali svůj stav větším množstvím vět.

(2) Proč bylo hlavním podnětem pro duchovní krizi zklamání?

V křesťanství se velmi často mluví o ideálu, ke kterému bychom měli směřovat. O ideálních vlastnostech člověka, církevního společenství i samotného Boha. Toto vyučování může mít za následek to, že má člověk velmi vysoká očekávání od sebe, od druhých i od Boha. Když se potom věci a jejich životy nevyvíjí podle těchto představ, prožívají zklamání. Toto zklamání je o to větší pokud šli do vztahu nebo do církve s velikým očekáváním.

(3) Odpovídali výsledky výzkumu genderových rozdílů poznatkům uvedeným v teoretické části této práce?

V tabulce 3 na straně 28 je představen seznam genderových rozdílů v oblasti spirituality. Až na několik výjimek výsledky výzkumu pozitivně korespondují s následujícími z nich: (a) Ženy vykazovali vyšší míru jistoty v Boží existenci a jeho aktivní působení (Buchko, 2004). Což se potvrdilo, kdy v kategoriích, které vyjadřovali jistotu v Boží aktivitě a v jeho zásazích do života člověka ženy skórovali 94 a muži 72. (b) Muži měli větší tendenci ke skepsi a kritickému hodnocení (Bryant, 2007). To se potvrdilo v kódovaných kategoriích zahrnující kritické hodnocení, nečernobílé myšlení a dekonstrukci symbolů a rituálů. Muži skórovali 35 a ženy 21. (c) Fowler vyzoroval, že muži mají zážitky setkání s Bohem spojené se samotou v přírodě (Fowler, 1978). Podobný jev bylo možné pozorovat u mužských participantů v tomto výzkumu, kdy zmiňují setkání o samotě s Bohem v přírodě 7x zatím co u žen se toto téma vyskytlo pouze jednou. (d) Buchko zmiňuje výzkumy, ve kterých dochází k závěrům, že pro ženy je rituál modlitby důležitější součástí jejich duchovního

života než u mužů (Buchko, 2004). To se potvrdilo v našem výzkumu tak, že ženy se zmínili o modlitbě ve 105 případech a muži v 67. Ne vždy vyjadřovali to, že se modlí, někdy mluvili o tom, že se nemodlí nebo že jim to nic nepřináší, přesto měli silnější potřebu se vůbec k tématu modlitby vyjádřit. V těchto čtyřech oblastech bylo možné výsledky potvrdit. Ostatní výzkumy nelze porovnat, protože výroky participantů nebyli kódovány v daných kategoriích.

Jediná oblast, kde výsledky výzkumu nekorespondují s teoretickými poznatky, je téma snu. Podle Levinsona mají ženy s formulací snu větší problémy než muži (Levinson & Levinson, 1996). Výsledky tohoto výzkumu však ukazují, že ženy měly při představě snu výrazně větší jasno a muži naopak svůj sen více zpochybňovali a snažili se ho nově zformulovat. Musíme však vzít v úvahu, že ženy o svých snech mluvili výrazněji více než muži.

(4) Proč muži více pracovali se samotným modelem a ženy zase více mluvili?

Muži brali model více technicky a zadání, aby vyprávěli příběh podle tohoto modelu, vzali doslovně. Vypadalo to, že celý rozhovor berou více jako určitý úkol, který plní. Ženy byly obecně do vyprávění příběhů více ponořeny a model nechávali bez povšimnutí. Bylo patrné, že jim nejde o samotný model, ale o jejich příběh, o kterém chtějí mluvit. U rozhovoru silněji vnímali jeho pastorační rozměr, kdy využili příležitost k řešení svých vlastních krizí a pochybností.

(5) Lze propojit Sandageho a Fowlerův model duchovního růstu?

Mám za to, že je možné propojit Sandageho model s Fowlerovým tím způsobem, že Fowler popisuje charakter jednotlivých stádií přebývání (Fowler, 1978) a Sandage popisuje dynamiku jejich přechodu (Sandage & Jankowski, 2010). Výsledky výzkumu ukazují, že ve Sandageho fázi bezpečí se participantů nacházeli ve III. stádiu Fowlerova modelu (poslušnost vůči autoritám, přejímání názorů skupiny, nepřipouštění si pochybností, vyhýbání se „jiným“, černobílé vidění...). Pravděpodobně už však nelze úplně jednoznačně ztotožnit Sandageho zónu druhého bezpečí se IV. Fowlerovým stádiem. Sandageho model totiž může fungovat na určité mikro-úrovni, kdy celým jeho procesem člověk projde během několika málo týdnů, ale zároveň může jít o proces na makro-úrovni, kterým bude člověk procházet několik let. Navíc jsme si mohli všimnout, že celým procesem může člověk procházet s různými tématy. Domnívám se, že k tomu, aby člověk přešel do IV. Fowlerova stádia, musí Sandageho modelem projít několikrát v různých oblastech a na různých úrovních. Přechod mezi těmito stádii může trvat relativně dlouho a můžeme souhlasit se Sharon Parks, která tento přechod považuje za tak výrazný, že jej definuje jako samostatné období duchovního vývoje (Parks, 1982).

9.6.3 Další možnosti výzkumu

Oblast duchovního vývoje skýtá mnoho možností k dalším výzkumům. Rád bych zde nastínil několik možností, které vychází z této práce. (1) Pokud by se podařilo získat větší množství participantů, dalo by se s daty pracovat více statisticky. Dal by se sledovat vliv věku a krizových životních situací na posun člověka v daném modelu. Dalo by se více pracovat s časovými údaji například o tom, po kolika měsících/letech průměrně přechází člověk z období přebývání do období hledání. (2) Zajímavé by také bylo porovnání VŠ studentů a lidí, kteří šli po střední škole hned do zaměstnání. Vysokoškolští studenti mají více času na kritické uvažování, jsou svým způsobem svobodnější a setkávají se s velkou šíří nových informací. Při porovnání se skupinou nestudujících participantů by se dal zkoumat vliv vysoké školy na duchovní zrání člověka. (3) Na základě tohoto výzkumu, který je jakousi pilotní studií v dané oblasti, by bylo možné sestavit dotazník pro kvantitativní výzkum a pokračovat tímto směrem. (4) Další otázkou, která by si zasloužila detailnější prozkoumání, je rozdíl mezi redukcí úzkosti a závazkem. Zde by bylo možné navázat na výzkumy Kernise a Goldmana a studium v oblasti autenticity rozhodnutí (Schwartz, Luycks, & Vignoles, 2011). (5) V neposlední řadě je možné použít tento model pro lidi v dalších vývojových obdobích dospělosti. (6) Zajímavé by také bylo porovnat participanty z různých křesťanských církví. (7) Pokud bychom chtěli pracovat víc kvantitativně ve výzkumu propojení Fowlerova a Sandageho modelu, dal by se přeložit a použít Fowlerův dotazník (Fowler, 1978), který by ještě zřetelněji ukázal, ve kterém stádiu se daný člověk nachází. V některých ohledech je však tento dotazník již přežitý a je potřeba pracovat na nových metodách (Fowler, 2001). (8) Pro hlubší porozumění provázanosti duchovních a psychických rozměrů období mladé dospělosti by mohl sloužit 60tipoložkový dotazník Wesleyho Blacka. Black dělal mezi studenty ve věku 18-30 let longitudinální výzkum (Black, 2006). (9) Po několika letech by se dal s participanty rozhovor zopakovat, z většího časového odstupu by mohlo být jasněji vidět, zdali je duchovní krize o kterých mluvili, opravdu posunuli dál, nebo jestli upadli v zapomnění. Můžeme také lépe z odstupu rozlišit mezi redukcí úzkosti a opravdovým závazkem. (10) Mohlo by být zajímavé pozorovat generační propojení v rodinách, které jsou po více generací součástí nějaké církve. Hledat podobnosti a rozdíly v přístupu a prožíváním krizí u rodičů a jejich dětí. Případně sledovat výchovné styly rodičů, kteří jsou ve stádiu Synteticky konvenční a Individuálně reflektivní víry.

9.6.4 Potenciální zdroje chyb a nepřesností

Rozdíl mezi redukcí úzkosti a závazkem: Největším problémem bylo rozhodnutí, zda se u člověka jedná o autentické rozhodnutí ve formě závazku, nebo zda jde „pouze“ o mechanismus obranné reakce proti nepříjemné úzkosti. Jelikož je redukce úzkosti zpravidla neuvědomovanou záležitostí, může mít člověk dojem, že učinil závazek, a přitom se jen vyhnul řešení. Zda bylo řešení opravdu autentické, je možno hodnotit až s odstupem času a detailnějším rozbořem dané situace. Mám za to, že závazek v sobě, na rozdíl od redukce úzkosti, obsahuje změny vyššího řádu, dochází k reálné změně ve více oblastech života. V tomto výzkumu však tyto kategorie nebyli kódovány.

Prolínání minulosti a přítomnosti: Výsledky mohou být zkresleny faktem, že participanti vyprávěli o svých minulých krizích, tudíž se některé kódované věty vztahovaly k období pubescence a adolescence, nikoliv k mladé dospělosti. Z tohoto pohledu by mohlo být lepší vést rozhovor se starším člověkem a nechat ho vyprávět o tématech, která řešil v období mladé dospělosti. Na druhou stranu 50 % participantů uvedlo, že prožívá duchovní krizi v přítomnosti a i další popisovali krize, které se odehrávaly v mladé dospělosti.

Chybí část bloudění: Ani jeden z participantů se v době během rozhovoru nenacházel ve fázi bloudění, což bylo dáno pravděpodobně vzorkem participantů, který byl zaměřen na lidi, jež se považují za věřící. Pokud bychom chtěli detailněji popsat fázi bloudění, bylo by třeba získat i pohled lidí, kteří například v církevním prostředí vyrostli, ale během období mladé dospělosti je opustili.

Začátek mladé dospělosti: Vzhledem k tomu, že se většina participantů nacházela na počátku mladé dospělosti (průměr 22 let), nemůžeme očekávat, že budou na konci Sandageho modelu ve IV. stádiu duchovního vývoje. Mnohé kroky jsou stále ještě před nimi.

Genderové rozdíly: V porovnání mužů a žen jsem vycházel pouze z jejich pohlaví, neprocházel žádným testem, který by určil jejich míru maskulinity a feminity. Výsledky se tedy vztahují k pojmu gender ve smyslu pohlaví a nikoliv škály mezi maskulinitou a feminitou, jak jsem je definoval v úvodu práce.

Nepoměr v počtu výroků: V rozhovorech byl patrný nepoměr v počtu výroků mužů a žen. Ženy měly v rozhovoru průměrně o 50 kódovatelných vět více. Je tedy přirozené, že zmínily větší počet témat, případně byla některá témata výrazněji zastoupena. Z tohoto pohledu může být do určité míry zkreslující porovnávat počty výskytu určitého tématu u mužů a žen v absolutních číslech. Na druhou stranu však žádný z participantů nebyl tlačěn k tomu, aby rozhovor zkrátil a tak má určitou vypovídající hodnotu i fakt, že se rozhodne o některých skutečnostech mlčet nebo se k nim konkrétněji nevyjadřovat.

9.6.5 Praktická využitelnost poznatků

Získané poznatky shrneme do čtyř trsů vzhledem k tomu, komu jsou určeny.

Psycholog

- Pro psychologa může být důležité uvědomit si, že pro věřícího člověka jsou veškeré psychické, vztahové a fyzické krize propojené s krizemi duchovními. Jejich nedílnou součástí je přítomný hněv na Boha a zesílená intenzita zklamání kvůli vysoké míře očekávání. Pro věřícího člověka je taková krize ještě hlubší, protože zpochybňuje jeho základní přesvědčení a víru v dobrého Boha.
- Je třeba rozlišovat mezi zdravou, neutrální a patologickou spiritualitou. Spiritualita může blokovat zrání, ale zároveň se může stát zdrojem pozitivního růstu. Záleží na tom, jak je člověk ochoten připustit si duchovní krize a řešit je.
- Podle získaných charakteristik jednotlivých fází můžeme v rozhovoru s klientem částečně určit, v jaké fázi duchovního života se zrovna nachází. Podle toho lze zvolit intervenci. Např.: je-li klient delší dobu v oblasti hledání a úzkosti, můžeme s ním vést rozhovor o případných závazcích, které by byl schopen udělat, aby se posunul dál.
- Doslovné ukázky z rozhovorů mohou dát sekulárnímu psychologovi určitý pohled do nitra křesťana, do krizí a zápasů, které se odehrávají v jeho mysli.

Duchovní vedoucí³⁵

- Model může být pomocí pro duchovní vedoucí, kteří pracují s mladými lidmi. Nabízí nadhled, díky kterému může vedoucí v souladu s Vygotského teorií zóny nejbližšího vývoje aktuálně reagovat na to, jakým způsobem se mladý člověk vyvíjí a kam směřuje. Může být o krok napřed, protože zná principy procesu duchovní krize.
- Sandageho model nemusí zůstat jen teoretickým modelem, který použijeme k tomu, abychom si udělali představu o dynamice duchovního růstu. Můžeme ho využít i při samotné práci s klientem, kterému tím poskytneme vodítka a určitou osnovu, podle které může svůj životní příběh konstruovat. Lidé totiž často nevědí, jak o svých pochybnostech mluvit, jak je uchopit. Může se stát také stimulem pro další růst, protože na něm člověk vidí směr, kterým se může vydat.
- Každá fáze duchovního života klienta má v sobě silné stránky. Pokud o nich víme, můžeme jich využít ke snížení klientových potíží. Např.: v období dospívání se jedná o sílu kolektivu

³⁵ Duchovního vedoucího můžeme definovat jako člověka, který má v církevní komunitě pozici (formální/neformální), ve které je zodpovědný za druhé lidi. Jeho cílem je podporovat růst druhého, modlit se s ním, motivovat ho, vyučovat, modelovat chování svým příkladem a být k dispozici kdyby něco potřeboval.

a autority, v období mladé dospělosti zase o schopnost kriticky uvažovat a získávat relativistický pohled.

- Model se dá použít k zjištění míry „sektářských“ rysů daného církevního společenství. Sekty se snaží člověka různými metodami držet na úrovni III. Fowlerova stádia duchovního vývoje, které koresponduje s fází bezpečí Sandageho modelu. Pokud je v církvi velké procento lidí, kteří v modelu budou ve fázi bezpečí, nebudou si připouštět žádné pochybnosti a nebudou do jisté míry zpochybňovat ani své autority, může to být znakem patologické religiozity celé skupiny.
- Jsou patrné genderové rozdíly, které duchovní vedoucí může brát v úvahu při přípravě témat a programů tak, aby byl v souladu s tím, co je pro mladé dospělé muže a ženy důležité a na co slyší. Témata pro muže se mohou týkat hledání Božího povolání, aktivního přístupu k církvi, představa dokonalého nepředstavitelného Boha. Témata pro ženy budou více vztahová, zaměřena na modlitbu a představu Boha, který pečuje. Zároveň je dobré, když se vzájemně od sebe obě skupiny učí, protože je to důležitý předpoklad duchovní zralosti.

Mladý dospělý

- Pro klienty je mnohem jednodušší model popisovat zpětně poté, co se jim určité téma uzavřelo. To může být sice zajímavé jako pomůcka pro formulaci životních příběhů, ale pro klienta, který krizí právě prochází, to v tu chvíli není nosné. Pro ty, kteří duchovní krizí právě prochází, se stal model více odrazovým můstkem k rozhovoru o svých problémech.
- Pro muže, kteří mají tendenci k modelu přistupovat více technicky, vyjadřovat se k jednotlivým jeho fázím a přiřadit k nim části svého životního příběhu, se model stává vhodným prostředkem pro vytvoření osnovy vyprávění. U žen slouží model více jako podnět k volnému vyprávění nezávislému na struktuře modelu.
- Pokud model klientovi vysvětlíme, může získat potřebný nadhled nad svojí vlastní situací, do které je jinak ponořen. Mnohým lidem se uleví, když s nimi někdo o jejich pochybnostech mluví, a když se dozvědí, že je to přirozený proces zrání a růstu a že se jich nemusí bát nebo je démonizovat.
- Zároveň je však potřeba říci, že pro lidi, kteří duchovní krizí ještě neprošli a nachází se v zóně bezpečí, bude těžké modelu porozumět, protože si oblast bloudění nedokáží představit a mohou to vnímat jako ohrožující myšlenku.

Rodiče mladého dospělého

- Zároveň je možné tento model použít i při práci s rodiči mladých dospělých, kteří jsou sami křesťané a jsou nešťastní z toho, že jejich dítě prochází duchovní krizí. Díky modelu mohou získat nadhled i naději, že se nemusí jednat o trvalý stav.
- Někdy bude potřeba varovat rodiče, aby netlačili své dítě k redukci úzkosti a neautentickým rozhodnutím, ale nechali je najít si svou cestu, i kdyby to byla cesta k jinému světonázoru. Respektem a otevřeností i rodič projeví znaky Individuálně reflektivní víry.

9.7 ZÁVĚRY

Výsledky teoretické i výzkumné části této práce lze shrnout v následujících bodech:

Obecné závěry:

- Všichni participanti prochází na počátku mladé dospělosti určitou duchovní krizí. Díky ní mají příležitost k růstu.
- Pro věřícího člověka jsou duchovní a psychické krize úzce propojeny. Jakmile začne prožívat těžkosti v nějaké oblasti svého života, budou se zajisté dotýkat i jeho vztahu s Bohem.
- Sandageho model duchovního vývoje je pro participanty srozumitelný. Odpovídá tomu, jak mladí dospělí křesťané své duchovní krize vnímají. Na jeho základě jsou schopni o svých tématech hovořit.
- Díky Sandageho modelu můžeme lépe porozumět dynamice přechodu z jednoho stádia duchovního vývoje do stádia druhého, jak je popisuje Fowler.
- První oblast Přebývání v Sandageho modelu koresponduje s III. stádiem duchovního vývoje podle Fowlera. Druhá oblast Přebývání však nemusí nutně znamenat, že je člověk ve IV. Fowlerově stádiu.

Závěry týkající se jednotlivých fází Sandageho modelu:

- Fáze Bezpečí (1A) bývá ztotožňována s obdobím dětství a dospívání. Projevuje se především tak, že člověk vnímá Boží jednání a zásahy ve svém životě, tráví hodně času s Bohem pomocí smysluplných rituálů, má jednoduchý pohled na svět, vykazuje se dobrovolnickou prací v církvi, jasnou představou budoucnosti, konvenčním způsobem uvažování a poslušností k autoritám.
- Napětí (1B) se projevuje nudou a vychladnutím ve zbožnosti. Přispívá k tomu skutečnost, že člověk nenachází naplnění v církvi a náboženských rituálech.

- Risk (2A) spočívá v odvaze zpochybnit dosavadní systém přesvědčení a představ. Projevuje se zklamáním a racionálními pochybnostmi. Bývá vyvoláván vztahovými problémy, hříchem, problémy ve škole, hledáním smyslu života a identity, a vyrovnáním se s nemocí a smrtí.
- Popření (2B) bývá způsobeno strachem a oddalováním krize. Použitými obrannými mechanismy jsou popření a démonizace. Důležitou roli hraje silná parta, ve které se člověk obklopí pouze lidmi, kteří mu potvrzují jeho přesvědčení.
- Fáze Úzkosti (3A) se projevuje negativními pocity vůči Bohu a druhým lidem, stáhnutím se z církevních aktivit a omezením náboženských rituálů. Je doprovázena fyzickými problémy a neschopností se rozhodnout.
- Redukce úzkosti (3B) bývá nejčastěji podnícena zásahem autority. Motivací je strach a snaha vyhnout se problémům.
- Bloudění (4B) nebylo participanty popsáno.
- Závazek (4A) je způsoben buď něčím, co lidé vnímají jako Boží zásah, nebo jejich vlastním rozhodnutím. Boží zásah spočívá v tom, že člověk vnímá určitou událost jako Boží zázrak a určitou myšlenku jako Boží řeč. Vlastní rozhodnutí je tvořeno na základě rozumového uchopení problému. Závazek se navíc v určitých případech projevuje urovnáním vztahu s druhým člověkem nebo změnou prostředí.
- Vyšší forma Bezpečí (5) je charakterizována tím, že člověk vnímá smysl utrpení, je schopen vidět v celé krizi konkrétní pozitivní přínos. Jeho víra je navzdory pochybnostem paradoxně pevná.

Závěry týkající se genderových rozdílů

- Ženy vykazovaly více známek Synteticky konvenční víry. Jejich duchovní krize byly nejčastěji způsobeny vztahovými problémy (nejčastěji partner, rodiče, církev). Od církve očekávaly především podporu komunity a vztahy. Boha vnímaly jako toho, kdo je jim oporou a zároveň zápasily s jeho nespravedlností. Jejich příběh obsahoval více emočních vyjádření. Vykazovaly vyšší zájem o druhé lidi.
- Duchovní krize mužů byly způsobeny problémy ve škole a vyrovnáním se s hříchem. V rozhovoru méně mluvili o druhých lidech. Jako Boží převládající vlastnost vnímali přísnost a to, že odpouští. Byl pro ně důležitý koncept Božího povolání a hledali možnosti zapojení do aktivit v církvi.

10 SOUHRN

Mladá dospělost je obdobím v životě člověka, kdy stojí na prahu dospělosti, pozoruje svět okolo sebe a vybírá si směr, kterým se bude jeho život dále ubírat. Pokud je dotyčný člověk křesťanem, stává se jeho rozhodování zároveň duchovním úkolem, protože z holistického hlediska není možné oddělit tento aspekt jeho života od ostatních.

Otázkami duchovních úkolů jedince a jejich závislostí na věku se zabývalo mnoho autorů, kteří rozpracovali různé modely duchovního vývoje. Tyto snahy sahají až do středověku a jejich náznaky najdeme už v Biblických textech. V moderní době byly tyto teorie úzce spjaty s teoriemi vývojových psychologů. Většina teorií duchovního vývoje pracuje se stádiovými modely, z nichž nejznámější je model Jamese Fowlera. Stádiové modely jsou dobře aplikovatelné na duchovní vývoj v dětství a dospívání, ale těžko postihují rozmanitost vývoje v dospělosti. Posledním Fowlerovým stádiem, které ještě relativně dobře odpovídá realitě, je IV. stádium korespondující právě s obdobím mladé dospělosti. Jedním z novějších modelů duchovního růstu je Sandageho model vztahové sprituality. Je to dynamický model, který popisuje přechod z jedné duchovní úrovně na druhou, aniž by tyto úrovně definoval. Popisuje dynamiku dvou stavů – stavu *přebývání* a stavu *hledání*, které korespondují se stavem uvolnění a napětí nebo vyváženosti a nestability, jak je popisuje například Gestalt psychologie. Jednotlivé fáze Sandageho modelu jsou: bezpečí, zklamání, risk/popření, úzkost/redukce úzkosti, bloudění/závazek, a bezpečí. Sandageho model je ústředním tématem této práce. Protože sám o sobě popisuje pouze dynamiku, ale nemluví o obsahu, propojil jsem ho s obsahem Fowlerovy teorie a konkrétně s přechodem mezi stádiem *synteticky konvenční víry* (III.) a *stádiem individuálně reflektující víry* (IV.). Tento přechod ve vztahu k vývoji člověka odpovídá přechodu mezi vírou dospívajících a mladých dospělých. Podle Fowlera i jeho následovníků je to přechod, kterým v realitě neprojde ani polovina věřících lidí. Přitom je zde nebezpečí rozvoje patologické religiozity, pokud člověk ve III. stádiu ustrne.

Genderové rozdíly mezi muži a ženami jsou patrné i v duchovní oblasti. Mnoho výzkumů dochází k závěru, že ženy jsou duchovněji než muži. Zůstává však otázkou, zda výzkumy nebyly zkresleny zúženým pojetím tradiční spirituality, která preferuje femininní vlastnosti. Více genderově vyvážené výzkumy dochází k tomu, že rozdíly nejsou v počtu věřících mužů a žen, ale v tom jak svou víru chápou, podle čeho ji definují a jaké vlastnosti Bohu přisuzují. Duchovní i osobnostní zralost je závislá na tom, zda se člověk bude učit od opačného pohlaví a stane se tak androgynií osobností.

V porovnání s hlavními vývojovými úkoly člověka v mladé dospělosti z pohledu vývojové psychologie jsem vybral tři, které dle mého názoru nejvíce souvisejí s duchovním vývojem člověka, a ty jsem detailněji rozpracoval a propojil s dynamikou duchovního zrání podle Sandageho modelu.

(1) Formulace a realizace snu – Jedním z hlavních duchovních i psychických úkolů mladé dospělosti je formulace životního snu a podnikání jednotlivých kroků k jeho naplnění. Ve fázi *přebývání* je sen dotyčného často spojen se snem rodičů nebo vrstevnické skupiny. Fáze *risku* a *úzkosti* spočívá ve schopnosti člověka získat nadhled a mít ochotu svůj sen novým způsobem formulovat tak, aby byl opravdu autentickým a vycházel z nitra člověka. Fáze *bloudění* se může projevit rezignací na naplňování životního snu, nebo naopak dlouhodobou nestálostí v jeho realizaci. *Závazek* je rozhodnutím pro jednu cestu a zavržením mnoha jiných cest.

(2) Aktualizace vztahu k Bohu – V každém vývojovém období je potřeba, aby člověk svůj duchovní život „aktualizoval“, aby se jeho nově nabyté schopnosti, nově získané vztahy a potřeby promítly do jeho duchovního vztahu k Bohu a k církvi. Ve fázi *bezpečí* má člověk pozitivní vztah k Bohu, a vztahuje se k němu pomocí způsobů, kterým rozumí a které jsou běžné v rámci jeho komunity. V církevní komunitě je zpravidla aktivní, a zároveň ho setkávání naplňují a obohacují. *Risk* je zpravidla vyvolán zklamáním, nudou, problémy nebo setkáním s jinými názory, které u člověka vyvolají pochybnosti, jež mohou přerůst až v duchovní krizi. Ve fázi *úzkosti* člověk hledá odpovědi na otázky a je v pokušení úzkost zredukovat jednoduššími cestami. Nové úrovně *bezpečí* člověk dosáhne po té, co se autenticky rozhodne pro nějaký závazek.

(3) Svoboda - Počátek období mladé dospělosti bývá v dnešní době úzce spjat se studiem na vysoké škole, což je pro mnoho lidí „nejsvobodnější“ období v jejich životě. Téma svobody se u mladých dospělých objevuje v oblasti opuštění primární rodiny, vztahu k autoritám a přechodem do další úrovně podle Kohlbergovi teorie morálního vývoje. Fáze *bezpečí* spočívá v konvenční morálce podle Kohlberga, ve velikých nárocích na svou vlastní morálku a v životě v primární rodině. Konec fáze bezpečí může být způsoben zklamáním z autority, bližším setkáním s lidmi s jiným přesvědčením nebo přiznáním si vlastní neschopnosti pravidla dodržovat. Fáze *úzkosti* spočívá v hledání odpovědí na tyto otázky. Bývá často charakterizována částečným uvolněním morálky dotyčného člověka a rozšířením jeho svědomí. Pokud člověk v této fázi zůstane delší dobu a zvykne si, přejde plynule ve fázi *bloudění*. *Závazek* spočívá ve schopnosti být v podřízené i nadřízené pozici a v rozhodnutí pro určité morální závazky.

Výzkumná část této práce si kladla za cíl zjistit, jak přechod ze III. do IV. stádia Fowlerova duchovního vývoje za použití dynamiky Sandageho modelu u mladých dospělých vypadá v konkrétních případech, co ho vyvolává, jak ho muži a ženy prožívají a jak daleko se v závislosti na

svém věku dostali. Zároveň měla ověřit platnost Sandageho modelu vztahové spirituality a možnost jeho využití jako odrazového můstku pro rozhovor s věřícím klientem o jeho duchovních pochybnostech a krizích.

Závěry potvrdily, že lidé na počátku mladé dospělosti prochází duchovními krizemi, které bývají spojeny s krizemi psychickými a fyzickými. Sandageho model je srozumitelný a pomáhá pochopit přechod ze stádia Synteticky konvenčního do Individuálně reflexivního. Model se dá použít jako odrazový můstek pro rozhovor o duchovních krizích. Co se týče genderových rozdílů, ženy vykazovaly více známek Synteticky konvenční víry. Jejich duchovní krize byly nejčastěji způsobeny vztahovými problémy (partner, rodiče, církve). Od církve očekávaly především podporu komunity a vztahy. Boha vnímaly jako toho, kdo je jim oporou a zároveň zápasily s jeho nespravedlností. Jejich příběh obsahoval více emočních vyjádření. Vykazovaly vyšší zájem o druhé lidi. Duchovní krize mužů byly způsobeny problémy ve škole a snahou vyrovnat se s hříchem. V rozhovoru méně mluvili o druhých lidech. Jako Boží převládající vlastnost vnímali přísnost a to, že odpouští. Byl pro ně důležitý koncept Božího povolání a hledali možnosti zapojení do aktivit v církvi.

Použité zkratky

VOŠ – Vyšší odborná škola

VŠ – Vysoká škola

CB – Církev bratrská

KS – Křesťanské sbory

CASD – Církev Adventistů sedmého dne

SEAV – Slezská Církev Augšpurského vyznání

Angl. – Anglické

BIBLIOGRAFIE

1. Aden, L., Benner, D., & Ellens, H. (1992). *Christian Perspectives on Human Development*. Grand Rapids, Michigan: Baker Book House.
2. Allport, G. W. (1950). *The individual and his religion*. New York: Macmillan.
3. Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443.
4. Arnett, J. J. (May 2000). Emerging Adulthood - A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
5. Arnett, J. J. (2007). Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For? *Child development perspectives*, 1(2), 68-73.
6. Balabán, M. (1996). *Hebrejské člověkosloví*. Herrman a Synové.
7. *Bible, Český ekumenický překlad*. (1995). Česká biblická společnost.
8. Black, W. (2006). Youth Ministry That Lasts: The Faith Journey of Young Adults. *The Journal of Youth Ministry*, 4(2), 19-48.
9. Blatný, M. a. (2010). *Psychologie osobnosti - Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
10. Bridges, W. (2004). *Na prahu změn - Zóny přechodových rituálů*. Praha: Návrat Domů.
11. Bryant, A. (2007). Gender Differences in Spiritual Development During the College Years. *Sex Roles*, 56(11), 835-846.
12. Buchko, K. (2004). Religious Beliefs and Practices of College Women as Compared to College Men. *Journal of College Student Development*, 45(1), 89-97.
13. Buker, W. J. (2011). *Faith development, dogmatism, gender, and the management of marital differences*. Oklahoma State University.
14. Clark, A. J. (1998). *Defense Mechanisms in the counseling process*. Sage publications.
15. Collett, J., & Lizardo, O. (2008). A Power-Control Theory of Gender and Religiosity. *University of Notre Dame*, 1-30.
16. Cox, E. (1967). *Sixth Form Religion: A Study of the Beliefs and of the Attitudes to Religion, Religious Instruction, and Morals, of a Sample of Grammar School Sixth Form Pupils*. London: SGM Press.
17. Devine, A. (1912). *The Catholic Encyclopedia*. Získáno 5. 3 2010, z State or Way (Purgative, Illuminative, Unitive) : <http://www.newadvent.org/cathen/14254a.htm>
18. Dickie, J., Ajega, L., Kobylak, J., & Nixon, K. (2006). Mother, Father, and Self: Sources of Young Adults God Concepts. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(1), 57-71.

19. Downing, F. L. (1998). The Dangerous Journey Home: Charting the Religious Pilgrimage in Fowler and Peck. *Perspectives in Religious Studies*, 25, 249-266.
20. Elkind, D. (1978). *The Child's Reality: Three Developmental Themes*. Lawrence Erlbaum.
21. Erikson, E. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
22. Fisherman, S. (2002). Spiritual Identity in Israeli Religious Male Adolescents: Observations and Educational Implications. *Religious Education*, 1(97), 61-78.
23. Fowler, J. (1978). *Stages of Faith, The Psychology of human Development and the Quest For Meaning*. New York: HarperCollins.
24. Fowler, J. (2000). *Becoming Adult Becoming Christian*. San Francisco: Jossey-Bass.
25. Fowler, J. (2001). Faith Development Theory and Postmodern Challenges. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 159-172.
26. Franková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada.
27. Fromm, E. (1969). *Escape From Freedom*. USA: Avon.
28. Gabbard, G. O. (2005). *Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice*. American Psychiatric pub.
29. Galek, K., Flannelly, K., Jacobs, M. R., & Barone, J. D. (2008). Spiritual Needs: Gender Differences among Professional Spiritual Care Providers. *The Journal of Pastoral Care and Counseling*, 62(1-2), 29-36.
30. Garz, D. (2009). *Lawrence Kohlberg: an Introduction*. USA: Barbara Budrich.
31. Gilligan, C. (1993). *In a Different Voice - Psychological Theory and Women's Development*. London: Harvard University Press.
32. Goldmintz, J. (2003). Religious Development in Adolescence: A Work in Progress. *Tradition, Rabbinical Council of America*, 50-68.
33. Gottlieb, E. (2006). Development of Religious Thinking. *Religious Education*, 101, 242-260.
34. Gottman, J. M. (1999). *The seven principles for making marriage work*. Seattle: The Gottman Institute.
35. Hamplová, D. (2008). Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity. *Sociologický časopis*, 44(4), 703-723.
36. Hart, J. T. (2010). Attachment and Faith Development. *Journal of Psychology and Theology*, 122-128.
37. Hartl, P., & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
38. Hayesová, N. (2007). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.
39. Helminiak, D. (1987). *Spiritual development: An interdisciplinary study*. Chicago: Loyola University Press.

40. Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
41. Herek, G. M. (1987). Religious Orientation and Prejudice: A Comparison of Racial and Sexual Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13(1), 34-44.
42. Hindman, D. M. (2002). From Splintered Lives to Whole Persons: Facilitating Spiritual Development in College Students. *Religious Education*, 97(2), 165-180.
43. Hopkins, B. P. (2013). The Bible as a Medium for Social Engineering: Jesus as the Androgynous Role Model. *Journal of Research in Gender Studies*, 3(1), 78-87.
44. Jorgensen, G. (2006). Kohlberg and Gilligan: duet or duel? *Journal of Moral Education*, 35(2), 179-196.
45. Jung, C. G. (1996). *Výbor z díla - Svazek I. - Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
46. Jung, C. G. (1999). *Výbor z díla - Svazek V. - Snové symboly individuálního procesu*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
47. Kašparů, M. (2002). *Základy pastorální psychiatrie pro zpovědníky*. Brno: Cesta.
48. Keefe, J. (Oct 2000). Religious development research, part 2: The evolution of Prayer. *Catechist*, str. 34.
49. Kelsey, M. T. (1978). *Dreams: A Way to Listen to God*. Paulist Press.
50. Kennedy, J. (2004). The Roles of Religion, Spirituality, and Genetics in Paranormal Beliefs. *Skeptical Inquirer*, 28(2), 39-42.
51. King, P. E., Reimer, K. S., & Balswick, J. O. (2005). *The Reciprocating Self: Human development in theological perspective*. Downers Grove, Illinois: Inter Varsity Press.
52. Kittrell, D. (1998). A Comparison of the Evolution of Men's and Women's Dreams in Daniel Levinson's Theory of Adult Development. *Journal of Adult Development*, 5, 105-115.
53. Kläden, T. (2006). Stages of Lifespan? An Alternative Approach to Religious Development in Adulthood. *Journal of Empirical Theology*, 1(19), 96-116.
54. Klimeš, J. (2008). *Psycholog a jeho svědectví o Kristu*. Praha: Portál.
55. Klofft, C. P. (2005). Gender and the process of moral development in the thought of Paul Evdokimov. *Theological Studies*, 66(1), 69-95.
56. Komenský, J. Á. (2010). *Labyrint světa a ráj srdce*. Poutníková četba.
57. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
58. Levinson, D. (1978). *The Seasons of a Man's Life*. New York: Knopf.
59. Levinson, D., & Levinson, J. (1996). *The Seasons of Woman's Life*. New York: Alfred A. Knopf.
60. Lodder, J. E. (1998). *The Logic of the Spirit*. San Francisco: Wiley Imprint.

61. Loewen, S. G. (2011). Jesus Christ as Woman Wisdom? Complicating the Gender of Christ. *Religious Studies and Theology*, 71-81.
62. Love, P. G. (2002). Comparing Spiritual Development and Cognitive Development. *Journal of College Student Development*, 43, 357-373.
63. Ludwig, P. (2013). *Konec prokrastinace*. Příbram: Jan Melvil Publishing.
64. Mann, D. (2010). *Gestalt Therapy: 100 Key Points and Techniques*. East Sussex: Routledge.
65. Moore, J. (1988). Adolescent Spiritual Development: Stages and Strategies. *Religious Education*, 1(83), 83-100.
66. Mulquen, J., & Elias, J. L. (2000). Understanding Spiritual Development Through Cognitive Development. *Journal of Pastoral Counseling*, 35, 99-112.
67. Nakonečný, M. (1970). *Sociální psychologie*. Praha: Svoboda.
68. Neihardt, J. G. (1932). *The Black Elk Speaks*. New York: State University of New York Press.
69. Nešpor, Z. (2004). Ústřední vývojové trendy současné české religiozity. V Nešpor, Zdeněk, *Jaká víra? Současná česká religiozita / spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství* (stránky 21-34). Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
70. Odbor statistiky obyvatelstva. (únor 2014). Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu.
71. Ozorak, E. W. (2003). Culture, gender, faith: The social construction of the person-God relationship. *International Journal fo the Psychology of Religion*, 13, 249-257.
72. Parker, S. (2009). Faith Development Theory as a Context for Supervision of Spiritual and Religious Issues. *Counselor Education and Supervision*, 49(1), 39-53.
73. Parker, S. (2011). Spirituality in Counseling: A Faith Development Perspective. *Journal of Counseling and Development*, 89(1), 112-119.
74. Parks, S. (1982). Young Adult Faith Development: Teaching is The Context of Theological Education. *Religious Education*, 657-672.
75. Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada.
76. Peck, S. M. (1993). *Nevyšlapanou cestou*. Praha: Argo.
77. Peck, S. M. (1994). *Dále nevyšlapanou cestou*. Olomouc: Votobia.
78. Pechová, O. (2011). *Psychologie náboženství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
79. Poněšický, J. (2002). *Psychosomatika pro lékaře, psychoterapeuty i laiky*. Praha: Triton.
80. Rieger, F. L., & Malý, J. D. (1860). *Slovník naučný - svazek 1*. Praha: Kober a Markgraf.

81. Rich, A. (2012). Are Women Really More Spiritual? *Gender and Spirituality*. Liberty University.
82. Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.
83. Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
84. Sandage, S. J., & Jankowski, P. (2010). Quest and Spiritual Development Moderated by Spiritual Transformation. *Journal of Psychology and Theology*, 15-29.
85. Sandage, S. J., & Shults, L. F. (2007). Relational Spirituality and Transformation: A Relational Integration Model. *Journal of Psychology and Christianity*, 261-270.
86. Sandage, S. J., & Williamson, T. I. (2009). Longitudinal analyses of religious and spiritual development among seminary students. *Mental Health, Religion & Culture*, 787 - 801.
87. Shults, L., & Sandage, S. (2006). *Transforming Spirituality*. Baker Academics.
88. Schnarch, D. M. (1997). *Passionate marriage: Keeping love and intimacy alive in committed relationships*. New York: Henry Holt and Co.
89. Schökel, A. (1997). *The Manual of Hebrew Poetics*. Italy: Pontificio Istituto Biblico.
90. Schwartz, S. J., Luycks, K., & Vignoles, V. (2011). *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer.
91. Simpson, D., Cloud, D., Newman, J., & Fuqua, D. (2008). Sex and Gender Differences in Religiousness and Spirituality. *Journal of Psychology and Theology*, 42-52.
92. Spilka, B., Hill, P., & Hood, R. (2009). *The Psychology of Religion, Fourth Edition: An Empirical Approach*. Guilford Press.
93. Stanard, P. R., & Painter, L. C. (2004). Using Faith Development Model in College Counseling. *College Student Affairs Journal*, 23(2), 197-207.
94. Stark, R. (2002). Physiology and faith: Addressing the "universal" gender difference in religious commitment. *Journal for Scientific Study of Religion*, 59(1), 495-507.
95. Sternberg, R. J. (2002). *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál.
96. Stokes, K. (1990). Faith development in the adult life cycle. *Journal of Religious Gerontology*, 167-184.
97. Šamánková, D. (2007). *Pravda a Lež v partnerství*. Praha: Grada.
98. Tamminen, K. (1991). *Religious Development in Childhood and Youth: An empirical Study*. Suomalainen Tiedekatemia.
99. Taylor, C. (1992). *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press.
100. Thompson, E. H. (1991). Beneath the status characteristic: Gender variations in religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 381-394.
101. Vacek, P. (2000). *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec Králové: Gaudeamus.

102. Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie, dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál.
103. Vannini, P., & Williams, P. J. (2009). *Authenticity in Culture, Self and Society*. Ashgate Publishing, Ltd.
104. Vojtíšek, Z. (2005). *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství*. Brno: L. Marek.
105. West, K. G. (2002). *Dobrodružství psychického vývoje*. Praha: Portál.
106. Wilhoit, J. C., & Dettoni, J. M. (1995). *Nurture That Is Christian*. Grand Rapids: Baker Books.
107. Willet, D. (2010). A Biblical Model of Stages of Spiritual Development: The Journey According to John. *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*, 3(1), 88 - 102.

Příloha 1: Abstrakt

ABSTRAKT RIGORÓZNÍ PRÁCE

Název práce: Cesta k duchovní zralosti a její genderová specifika u křesťanů v mladé dospělosti

Autor práce: Mgr. Dalimil Staněk, DiS.

Počet stran a znaků: 126, 261 529

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 107

Abstrakt: Tato práce obsahuje přehled jednotlivých stádiových modelů duchovního vývoje. Zaměřuje se na tradiční duchovní teorii podle Jamese Fowlera a propojuje ji s dynamickým modelem duchovní krize od Stevena Sandageho. Práce pojednává o vývojovém období mladé dospělosti a o genderových rozdílech v tématech, které toto období řeší a které mají pro věřícího člověka duchovní obsah. Jedná se o: (1) Aktualizaci vztahu k Bohu; (2) Vytváření představy životního snu; (3) Téma svobody v procesu osamostatnění a morálního vývoje. Každý z těchto úkolů se může stát zdrojem duchovní krize. Pokud člověk nevyřeší své krize zralým způsobem, může dojít buď k rozvoji patologické religiozity, nebo k rezignaci na víru. Výzkum se týká ověření platnosti Sandageho modelu a jeho využití pro rozhovor o duchovních krizích a úkolech, které mladý dospělý řeší. Jedná se o kvalitativní výzkum s dvaceti participanty vybranými na základě následujících kritérií: deset mužů a deset žen z prostředí protestantských církví ve věku mladé dospělosti, studenti vysoké, nebo vyšší odborné školy. Participanti na základě Sandageho modelu mluvili o svých duchovních krizích, rozhovor byl posléze zpracován metodou textové analýzy. Výsledky výzkumu jsou prezentovány v podobě tematických trsů obohacených o citace výroků participantů.

Klíčová slova: mladá dospělost, duchovní vývoj, sen, zodpovědnost, vztah k Bohu, James Fowler, Steven Sandage, církev, autorita, svoboda, zralost, dynamický model duchovního vývoje, duchovní krize, gender, muži, ženy.

ABSTRACT OF THESIS

Title: The Process Towards Spiritual Maturity and its Gender Specifics Among Young adult Christians

Author: Mgr. Dalimil Staněk, DiS.

Number of pages and characters: 126, 261 529

Number of appendices: 6

Number of references: 107

Abstract: This thesis begins with an overview of different stage models of spiritual development. Its focus is on classical theory from James Fowler and its connection with dynamic theory of Relational spirituality from Steven Sandage. This paper continues with characteristics of young adulthood, and it focuses specially on gender differences and spiritual topics that are important for men a women of this age. The topics are (1) Actualization of relationship with God; (2) Development of imaginative future – the dream; (3) The topic of freedom in the process of gaining independence and moral development. Each of these tasks is potential source of spiritual crisis. If a man does not solve this crisis in a mature way, there is danger that he would develop a pathological religiosity or that he would resign on faith. The task of the research is to verify the validity of Sandage's model and to find out if it is useful for conversation about spiritual crisis and tasks with young adults. It is a qualitative research with twenty participants. They were chosen with this criteria: ten women and ten men, young adult students from protestant church background. Participants were shown the Sandage's model and they were encouraged to speak about their spiritual crisis over it. The interview was transcribed and the text analysis method was used to find out different topics in the text. Results are presented in form of thematic clusters with actual quotations of participants.

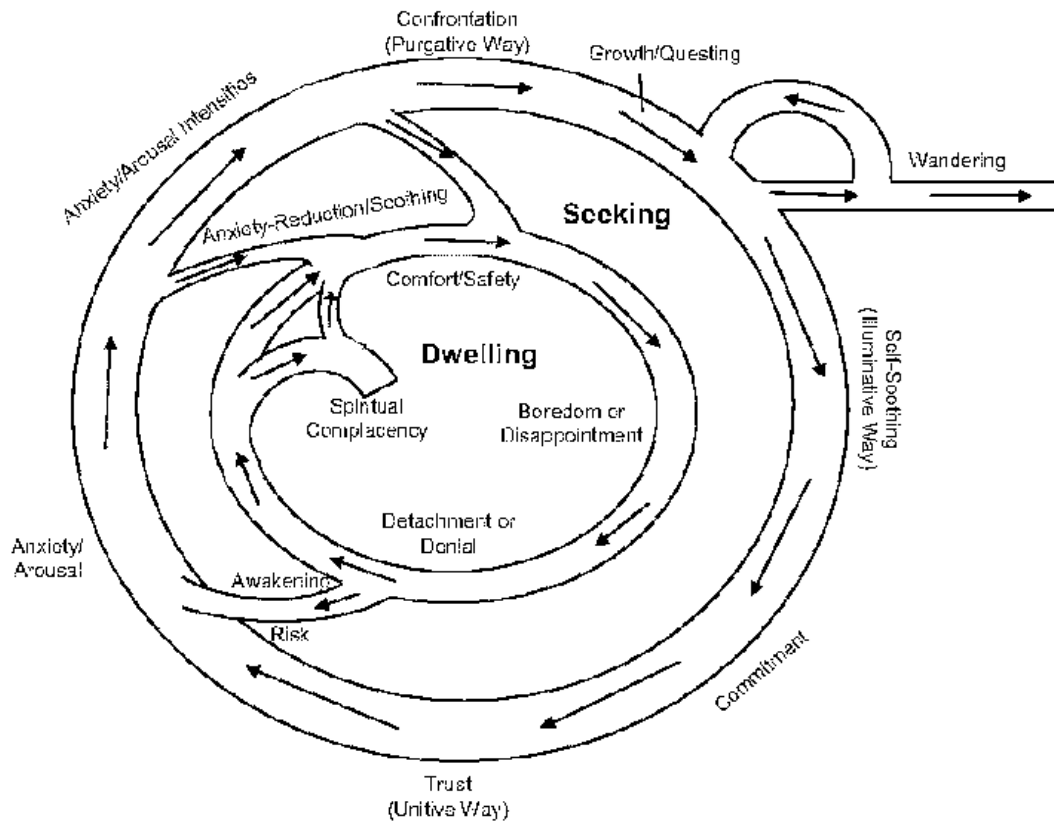
Key words: young adulthood, spiritual development, dream, responsibility, relationship with God, James Fowler, Steven Sandage, church, authority, freedom, maturity, dynamic model of spiritual development, spiritual crisis, gender, male, female.

Příloha 2: Originální verze Sandageho modelu vztahové spirituality

Originální Sandageho model převzat z knihy Transforming Spirituality (Shults & Sandage, 2006).

Balancing Spiritual Dwelling and Seeking

(Shults & Sandage, 2006; adapted from Schnarch, 1997; developed by D. & B. Fairfield of Lanham, MD)

Příloha 3: Formulář pro rozhovor s participanty

Úvodní informace

Dnešní datum:

Jméno:

Věk:

Věřící/nevěřící rodina:

Kdy došlo ke křtu/obrácení:

Jaká řešíš v současné době témata:

Rozhovor na základě prezentace Sandageho modelu duchovního vývoje

Je to pro tebe srozumitelné? Máš nějaké otázky?

Mohl/a by sis prosím vybrat jedno z témat a zkusit se nad tím modelem zamyslet a říci, kde se zhruba nacházíš a jak se toto téma ve tvém životě v poslední době vyvíjelo?

Máš nějaká další témata, o kterých bys mohl/a na základě tohoto modelu mluvit?

Byl pro tebe tento model pomoci při vyprávění? Odpovídal tomu, jak jsi věci prožíval/a?
Doplnil/a bys ho o něco, nebo nějak změnil?

Příloha 4: Data Českého statistického úřadu

Tab. 2 Obyvatelstvo podle náboženského vyznání, věkových skupin a podle pohlaví 2001												
Věková skupina	Obyvatelstvo celkem	v tom										Česká republika
		absolutně										
		1. Muži										
		Církev římsko-katolická	Českokobr. církev evangel.	Církev českosl. husitská	Náb. spol. Svědkové Jehovovi	Pravosl. církev v českých zemích	Slezská církev evangel. a. v.	Církev bratrská	Evang. církev a. v. v ČR	ostatní a nepřesně určené	bez vyznání	nezjištěno
Celkem	4982071	1184162	49137	37717	9367	10019	6343	4403	6176	117096	3099810	457841
0 - 14	849004	135918	4017	1497	1737	1005	1073	845	652	12840	592525	96895
15 - 19	349240	55053	1696	587	654	388	431	286	309	6790	254139	28907
20 - 24	430819	64479	2053	885	700	680	526	357	327	11129	313406	36277
25 - 29	441703	70053	2305	1020	827	992	432	435	325	12298	311867	41149
30 - 34	351416	58605	2087	802	867	928	362	315	274	10427	242653	34096
35 - 39	350837	61169	2203	867	964	797	395	285	324	10082	240438	33313
40 - 49	736040	143954	5991	2969	1412	1525	902	505	833	18151	491125	68673
50 - 59	708403	219248	9852	7343	1141	1220	825	555	975	17611	382990	66643
60 - 69	410489	201348	9044	9059	568	1203	725	371	1121	9878	146949	30223
70+	352138	174188	9881	12684	495	1263	672	449	1036	7857	123011	20602
Nezjištěno	1982	147	8	4	2	18	-	-	-	33	707	1063
2. Ženy												
Celkem	5247989	1556618	68075	61386	13795	12949	7677	5528	8709	128931	2940181	444140
0 - 14	805858	135210	3770	1427	1736	1023	1014	852	726	13021	556052	91027
15 - 19	334223	59005	1934	696	765	466	420	367	340	6994	236266	26970
20 - 24	412845	87922	2425	911	775	886	539	458	412	9692	290383	34540
25 - 29	423332	74407	2556	1093	1093	1145	483	459	391	10741	293488	37476
30 - 34	336286	58413	2056	837	1218	965	359	320	295	8825	233875	29121
35 - 39	338138	64256	2328	876	1130	834	423	330	359	8989	229865	28748
40 - 49	730322	170225	6870	3466	2022	1624	1038	595	1078	19365	461020	63019
50 - 59	744328	285708	12901	10549	1833	1528	1113	730	1366	20629	343094	64877
60 - 69	497264	280635	13158	14695	1384	1833	978	556	1569	13361	138381	30734
70+	623872	356762	20066	26826	1836	2638	1309	858	2172	17277	157225	36903
Nezjištěno	1501	173	11	10	3	7	1	1	1	37	532	725

OBYVATELSTVO PODLE NÁBOŽENSKÉ VÍRY V LETECH 2001 A 2011

Náboženská víra, církve, náboženská společnost		2001	2011
Obyvatelstvo celkem		10 230 060	10 436 560
věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti		3 288 088	1 463 584
v tom	Anglikánská církev	201	112
	Apoštolská církev	4 565	4 930
	Bratrská jednota baptistů	3 622	3 208
	buddhismus	6 817	2 617
	Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü	.	3 484
	Církev adventistů sedmého dne	9 757	7 391
	Církev bratrská	9 931	10 865
	Církev československá husitská	99 103	39 229
	Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v České republice	1 366	923
	Církev Křesťanská společenství	4 012	9 377
	Církev Nová naděje	.	430
	Církev řeckokatolická	7 675	9 883
	Církev římskokatolická	2 740 780	1 082 463
	Církev sjednocení (moonisté)	43	65
	Církev Slovo života	.	850
	Církev živého Boha	.	371
	Česká hinduistická náboženská společnost	.	427
	Českobratrská církev evangelická	117 212	51 858
	esoterismus	.	4
	Evangelická církev augsburského vyznání v České republice	14 885	6 632
	Evangelická církev metodistická	2 694	1 949
	Federace židovských obcí v ČR	1 515	1 129
	hinduismus	767	210
	Hnutí Grálu	.	232
	Hnutí Nového věku (New Age)	.	22
	islám	3 699	1 921
	Jedi	.	15 055
	Jednota bratrská	3 426	2 152
	judaismus	.	345
	katolická víra (katolík)	.	70 777
	Křesťanské sbory	6 927	3 450
	křesťanství	.	12 959
	Luterská evangelická církev a. v. v České republice	5 412	2 589
	Mezinárodní společnosti pro vědomí Krišny, Hnutí Hare Krišna	294	673
	Náb. společnost českých unitářů	302	155
	Náb. společnost Svědkové Jehovovi	23 162	13 069
	Novoapoštolská církev v ČR	449	96
	Obec křesťanů v České republice	.	883
	pohanství	.	860
	Pravosl. církev v českých zemích	22 968	20 533
	protestantská/evangelická víra (protestant, evangelík)	.	8 158
	Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v České republice	.	5 817
	Scientologická církev	110	374
	Slezská církev evangelická a.v.	14 020	8 158
	Starokatolická církev v ČR	1 605	1 730
	Ústředí muslimských obcí	.	1 437
	Višva Nirmala Dharma	.	1 098
jiné	180 769	52 634	
věřící - nehlásící se k církvi, náboženské společnosti		.	705 368
ateismus		.	1 058
bez vyznání		6 039 991	3 604 095
neuveдено		901 981	4 662 455

OBYVATELSTVO PODLE POHLAVÍ A NÁBOŽENSKÉ VÍRY V K 26. 3. 2011

Náboženská víra	Obyvatelstvo celkem	v tom podle pohlaví	
		muži	ženy
Obyvatelstvo celkem	10 436 560	5 109 766	5 326 794
v tom:			
věřící - nehlásící se k žádné církvi ani nábož. společnosti	705 368	316 694	388 674
věřící - hlásící se k církvi	1 463 584	643 382	820 202
z toho:			
registrované církve:			
Apoštolská církev	4 930	2 318	2 612
Bratrská jednota baptistů	3 208	1 443	1 765
Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü	3 484	2 170	1 314
Církev adventistů sedmého dne	7 391	3 304	4 087
Církev bratrská	10 865	4 976	5 889
Církev československá husitská	39 229	15 150	24 079
Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů	923	534	389
Církev Křesťanská společenství	9 377	4 156	5 221
Církev Nová naděje	430	197	233
Církev řeckokatolická	9 883	4 664	5 219
Církev římskokatolická	1 082 463	467 493	614 970
Církev Slovo života	850	357	493
Církev živého Boha	371	195	176
Česká hinduistická náboženská společnost	427	204	223
Českobratrská církev evangelická	51 858	22 214	29 644
Evangelická církev metodistická	1 949	853	1 096
Evangelická církev a. v. v České republice	6 632	2 771	3 861
Federace židovských obcí v České republice	1 129	615	514
Jednota bratrská	2 152	995	1 157
Křesťanské sbory	3 450	1 556	1 894
Luterská evangelická církev a. v. v České republice	2 589	1 145	1 444
Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, hnutí Hare Krišna	673	449	224
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	13 069	5 341	7 728
Náboženská společnost českých unitářů	155	85	70
Obec křesťanů v České republice	883	374	509
Pravoslavná církev v českých zemích	20 533	10 063	10 470
Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v České republice	5 817	2 573	3 244
Slezská církev evangelická augsburského vyznání	8 158	3 588	4 570
Starokatolická církev v ČR	1 730	738	992
Ústředí muslimských obcí	1 437	939	498
Višva Nirmala Dharma	1 098	725	373
ostatní:			
Anglikánská církev	112	71	41
buddhismus	2 617	1 558	1 059
hinduismus	210	162	48
Hnutí Grálu	232	99	133
islám	1 921	1 395	526
Jedi	15 055	11 552	3 503
judáismus	345	238	107
katolická víra (katolík)	70 777	28 589	42 188
křesťanství	12 959	6 077	6 882
pohanství	860	538	322
protestantská/evangelická víra (protestant, evangelik)	8 158	3 395	4 763
Scientologická církev	374	246	128
jiné	52 634	27 189	25 445
ateismus	1 058	698	360
bez náboženské víry	3 604 095	1 838 898	1 765 197
neuveдено	4 662 455	2 310 094	2 352 361

Příloha 5: Charakteristika výzkumného vzorku

KÓD	DÉLKA ROZHOVORU	VĚK	OBRÁCENÍ	KŘEST	DOBA VÍRY	TYP ŠKOLY	OBOR	SNĚHOVÁ KOULE	VĚŘÍČÍ RODINA	SVOBODNÝ	POČET SLOV	POČET KÓD. VĚT	CÍRKEV	
M1	53	24	17	21	7	VŠ	Přírodověda	NE	ANO	ANO	2439	302	CB	
M2	46	20	12	14	8	VŠ	Žurnalistika	ANO	ANO	ANO	1912	177	CB	
M3	80	21	10	20	11	VŠ	Rekreologie	NE	ANO	ANO	1114	108	CB	
M4	72	20	10	18	10	VŠ	Ekonomie	NE	ANO	ANO	1897	218	CB	
M5	55	22	16	16	6	VŠ	Film. věda	NE	ANO	ANO	1327	120	CB	
M6	34	20	10	14	10	VŠ	Práva	NE	ANO	ANO	465	48	CB	
M7	48	21	10	15	11	VŠ	Hasič	NE	ANO	ANO	2103	201	KS	
M8	31	25	16	17	9	VOŠ	Teologie	NE	ANO	ANO	1240	159	CB	
M9	48	23	16	9	7	VŠ	Historie	NE	ANO	ANO	2841	258	CB	
M10	65	25	7	14	18	VŠ	Medicína	NE	ANO	ANO	2873	190	CB	
F1	44	21	15	16	6	VŠ	Angličtina	NE	ANO	ANO	2413	232	CB	
F2	54	20	14	16	6	VŠ	Přírodověda	ANO	NE	ANO	2579	233	CB	
F3	71	23	13	x	10	VŠ	Přírodověda	NE	NE	ANO	3693	311	CB	
F4	51	22	16	18	6	VŠ	Pedagogika	ANO	ANO	NE	2025	209	SCEAV	
F5	51	23	14	16	9	VŠ	Žurnalistika	NE	ANO	ANO	2030	241	CB	
F6	50	21	14	x	7	VŠ	Přírodověda	ANO	ANO	ANO	2117	174	SCEAV	
F7	85	25	19	19	6	VŠ	Arteterapie	NE	NE	NE	4280	280	CB	
F8	73	21	9	16	12	VOŠ	Soc. práce	ANO	ANO	ANO	4414	307	CB	
F9	66	25	14	x	11	VŠ	Medicína	NE	NE	ANO	3535	217	SCEAV	
F10	60	21	12	17	9	VOŠ	Soc. práce	NE	ANO	NE	4352	208	ADV	
SUMA	57	22	13	16	9						49649	4193		
MUŽI	53	22	12	16	9,7						1821	178		
ŽENY	61	22	14	17	8,2						3143	241		
						VŠ	17	ANO	5	16	17		CB	15
						VOŠ	3	NE	15	4	3		JINÉ	5

x – znamená, že byl dotyčný pokřtěn jako dítě

Příloha 6: Výzkumná data

Následující tabulky obsahují počty kódovaných vět podle různých tematických trsů u jednotlivých probandů. První sloupec značí hlavní tematické trsy, druhý sloupec nižší kategorie a třetí sloupec obsahuje jednotlivé kódované znaky. Čtvrtý sloupec vyjadřuje počet výskytu daného tématu u všech probandů a další dva vyjadřují počet výskytu u mužů a žen. Zbytek sloupců obsahuje data jednotlivých probandů.

		Σ	MUŽI										ŽENY												
			M	Ž	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	
BŮH	BOŽÍ AKTIVITA	VYSLYŠENÁ MODLITBA	9	3	6	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	2	0
		BŮH MLUVÍ	21	11	10	0	0	0	1	0	1	1	0	6	2	0	0	0	4	1	1	1	0	1	2
		BŮH JEDNÁ	95	44	51	9	8	0	9	1	0	6	0	10	1	6	3	1	12	5	0	1	6	4	13
		CÍTÍM PŘÍTOMNOST	7	6	1	0	2	0	0	0	0	2	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	BOŽÍ PASIVITA	PASIVITA	25	16	9	3	6	0	1	0	1	1	0	4	0	0	2	1	2	2	1	0	0	1	0
	BOŽÍ OBRAZ	POLICAIT	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
		RODIČ	4	2	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
		NEPŘEDSTAVITELNÝ	9	5	4	0	0	0	2	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0
		NESPRAVEDLIVÝ	10	2	8	1	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0
		DOKONALÝ	6	5	1	3	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
		PŘÍSNÝ	5	4	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		MOCNÝ	2	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		BLÁSKA	5	2	3	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
		ODPUŠTĚNÍ	7	5	2	1	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
		OPORA	18	7	11	1	0	0	1	4	1	0	0	0	6	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0
	EXISTUJE	EXISTUJE	7	1	6	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	1	1	0	0	1	0	0	1	

		Σ	MUŽI										ŽENY												
			M	Ž	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	
RITUÁLY	MODLITBA	MODLÍM SE	106	45	61	4	13	0	2	3	0	7	0	10	6	4	3	3	8	5	2	0	12	8	16
		VYSLYŠENÁ MODLITBA	9	3	6	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	2	0
		NEMODLÍM SE	18	2	16	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	3	0	1	5	1	4	0	0
		HLEDÁNÍ	30	20	10	5	1	0	0	1	0	8	0	1	4	1	2	0	3	0	1	1	0	0	2
		HNĚV NA BOHA	7	6	1	2	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		SAMOTA V PŘÍRODĚ	8	7	1	4	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
		ČEKÁNÍ	7	4	3	0	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0
		PROČ	18	8	10	0	3	0	4	0	0	0	0	0	1	6	0	0	0	0	0	0	1	3	0
	UCTÍVÁNÍ	11	4	7	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	3	1	2	0	0	1	0	0	0	
	BIBLE	ČTU A ROZUMÍM	16	8	8	2	0	0	0	0	4	0	2	0	0	0	0	2	1	0	0	2	2	1	
		ČTU A NEROZUMÍM	21	14	7	7	2	0	0	0	2	0	2	1	0	0	1	0	1	2	0	2	1	0	
		NEČTU	8	5	3	1	1	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	
	AKTIVITA V CÍRKVI	ČTU	26	15	11	2	1	0	1	2	0	4	0	3	2	0	1	0	2	0	2	0	1	5	0
		CAKT	34	20	14	0	4	1	0	1	5	1	4	1	3	0	5	0	3	2	0	0	0	3	1
		CPAS	18	10	8	0	1	0	1	0	0	0	6	0	2	0	3	0	3	0	0	1	1	0	0
	AKCE	AKCE	17	8	9	0	3	2	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	4	0	0	5	0	0	
	MĚL BYCH	MUSÍM	63	18	45	1	0	0	3	0	1	7	0	3	3	0	1	8	14	3	3	5	4	5	2
	ZKUŠENOST	ZKUŠENOST	6	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	

		Σ	MUŽI										ŽENY											
			M	Ž	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10
KRIZE	HŘÍCH	22	16	6	0	0	1	1	6	0	0	0	2	6	1	4	0	0	0	0	0	0	0	1
	NEMOC	8	4	4	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
	RACPOCH	32	16	16	2	0	0	0	4	0	5	1	3	1	1	1	0	0	0	5	0	0	7	2
	OSPOCH	10	8	2	1	0	0	0	5	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
	ZKLAMÁNÍ	55	26	29	2	8	1	4	1	2	2	3	1	2	4	7	2	2	3	1	4	3	1	2
	VYCHLADNUTÍ	10	5	5	0	0	2	0	2	0	0	0	0	1	0	1	0	4	0	0	0	0	0	0
	ŠKOLA	27	15	12	5	3	0	1	1	0	0	0	1	4	3	0	2	0	3	0	0	0	3	1
	PSYCHICKY ŠPATNĚ	4	3	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	SMYSL	5	2	3	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0
	VZTAH	29	6	23	0	0	0	0	0	0	1	3	2	0	1	0	3	1	0	4	6	3	2	3
	JINÁZOR	16	10	6	5	0	0	0	0	0	1	0	4	0	0	0	0	0	0	2	0	0	3	1
	SMRT	5	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	0

			MUŽI										ŽENY												
			Σ	M	Ž	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10
SEN	TYPY SNU	ZAMĚSTNÁNÍ	36	10	26	0	2	0	1	1	0	6	0	0	0	3	0	7	4	6	0	2	0	4	0
		ŠKOL	41	11	30	0	1	1	3	1	0	0	0	0	5	6	0	6	3	5	9	0	0	0	1
		PART	18	3	15	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	8	1	1	0	0	2	0	0	0	3
		DĚTI	5	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	1	0	0	0	0	0	0
		BPOVOLÁNÍ	13	11	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	9	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
		BYDLIŠTĚ	9	3	6	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	2	0	1	0	2	0	0	1	0	0
		JASNO	48	10	38	0	3	2	0	0	0	3	0	0	2	11	0	5	5	9	1	1	1	3	2
		NEJASNO	14	1	13	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	1	1	4	1	1	0	2	1	
		ZPOCHYB	31	17	14	0	4	0	3	0	0	6	0	0	4	7	0	5	1	0	0	0	0	1	0
		CEST	10	3	7	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	3	0	0	0	0	0	0
SVOBODA	RODIČE	OMEZENÍ	9	2	7	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1	0	3		
		NEZÁJEM	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0		
		VOLNOST	6	1	5	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0		
	TOUHA	TOUHA	21	12	9	3	0	1	5	1	0	0	2	0	0	0	0	4	2	0	0	1	2		
		BŮH	29	17	12	3	2	1	3	1	2	3	0	2	0	1	2	1	1	1	0	3	0	1	
			MUSÍM	63	18	45	1	0	0	3	0	1	7	0	3	3	0	1	8	14	3	3	5	4	5

			MUŽI										ŽENY												
			Σ	M	Ž	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10
FOWLER	III.	ČERNOBÍLÉ MYŠLENÍ	24	5	19	3	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	1	3	7	1	0	2	3
		PODPORA KOMUNITY	20	7	13	3	1	0	1	0	0	0	0	2	0	0	2	2	0	1	2	1	1	2	2
		AKCE	17	8	9	0	3	2	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	4	0	0	5	0	0	
		VRSTEV	18	2	16	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	3	6	1	3	2	1	
		AUTOR	14	4	10	0	1	0	0	0	0	0	2	0	1	0	2	0	0	1	0	4	3	0	0
		NERESPEKT	3	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
	IV.	ZKUŠENOST	6	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	
		SAMOTA	13	7	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	1	0	
		DEKONSTRUKCE	14	11	3	2	0	1	1	1	0	0	2	2	2	0	0	0	1	0	1	1	0	0	
		SEBEREFLEXE	13	5	8	0	0	2	0	0	1	1	0	0	1	3	0	2	0	1	1	1	0	0	
		KRITHOD	23	13	10	7	0	1	0	0	0	3	0	2	0	1	0	0	0	0	6	0	3	0	
		NEČERNOBÍLÉ MYŠLENÍ	19	11	8	6	1	0	2	0	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	3	0	2	1	
		RESPEKT	12	2	10	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	5	0	2	0	0	

			MUŽI										ŽENY											
			Σ	M	Ž	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9
PARTNER	NECHCI	6	1	5	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	1
	HLEDÁM	6	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	1
	CHOZENÍ	44	13	31	0	0	1	0	0	0	7	2	3	0	9	2	3	3	0	2	1	7	0	4
	SVATBA	17	3	14	0	0	0	0	0	0	3	0	0	2	0	5	1	0	0	0	0	0	0	6
	NEVĚŘÍČÍ	13	0	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	2	0	1	1	1	1	
	ROZCHOD	13	3	10	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6	0	3
	PASIVNÍ	5	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
	KONFLIKT	17	2	15	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2	2	0	1	4	2	0	4	
	ROZVOD	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	

Kódování emocí

	HNĚV	LÁSKA	STRACH	SMUTEK	RADOST	ZKLAMÁNÍ	NUDA	STUD	ÚZKOST	LÍTOST	Σ
M1	2	0	0	2	1	1	4	0	0	0	10
M2	1	0	0	0	0	4	0	0	1	0	6
M3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
M4	3	0	0	0	0	3	0	0	3	1	10
M5	0	1	2	0	0	1	1	0	1	0	6
M6	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
M7	1	2	2	0	1	1	1	0	1	0	9
M8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
M9	1	3	1	0	0	0	0	0	1	0	6
M10	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3
F1	1	2	2	1	2	2	0	0	0	0	10
F2	2	1	2	1	0	4	1	0	0	3	14
F3	3	3	1	0	6	1	0	0	1	1	16
F4	0	0	0	0	2	0	1	0	1	0	4
F5	0	0	0	3	0	2	3	0	0	0	8
F6	1	1	13	0	1	0	0	0	0	0	16
F7	3	0	2	0	2	1	0	2	0	0	10
F8	5	1	0	4	3	0	0	0	2	1	16
F9	1	0	5	0	2	0	0	0	2	1	11
F10	3	7	2	5	4	1	0	1	0	0	23
Σ	29	21	32	16	25	21	11	3	14	7	179
	10	6	5	2	3	10	6	0	8	1	51
	19	15	27	14	22	11	5	3	6	6	128